

מכתב

275

אוגוסט 1980

בנינו (ה) ואישה,
קדימה וזאת: נכס!
בשקטנו, אחים, אריק
אשר לא ישיג יריקם.
אלי-א, אלי-א, אלי-א,
קדם חלקי הבא-א, אור.
ה"א, ה"א, ה"א, אלי-א,
קפי חילוקי המשורר.

איגרת לקצין הקבע בצה"ל

המפקד!

השנה יימשך הסדר חלוקת הספרות המקצועית לקציני צה"ל, שהונהג בשנה שעברה. כפי שכבר הובהר מיועד הסדר זה ליצור במשך השנים ספרייה מקצועית לקציני צה"ל, אשר תביא להרחבת האופקים ולהעמקת הידע בנושאים צבאיים שונים: תורות צבאיות, אמצעי לחימה חדישים, פרשיות קרב ונושאים נוספים. תמורת ניכוי חלק מקצובת הספרות המקצועית של כל קצין בדירוג שכר סרן ומעלה יהיה הקצין זכאי לקבל השנה חמישה ספרים, וכן את ביטאוני בית הוצאת "מערכות" ("מערכות", ביטאון קציני צה"ל, הרואה אור שש עד שמונה פעמים בשנה, ו"צקלון", לקט תרגומים, הרואה אור ארבע פעמים בשנה). ארבעה מתוך חמשת הספרים שיחולקו רואים אור לראשונה בעברית. ספר נוסף ניתן לבחור מתוך מכלול ספרי "מערכות", שהופיעו בעבר ונמצאים במלאי.

הספרים שיחולקו השנה הם:

1. **מלת הקוד ברברוסה**, מאת ב' וילי
הספר דן בהונאה והטעיה ברמה האסטרטגית, ומתאר כיצד הצליחו הגרמנים להונות את הרוסים ולהפתיע אותם במבצע "ברברוסה", הפלישה הגרמנית לברית-המועצות ב־22 ביוני 1941. מחבר הספר הוא איש מדע-מדינה אמריקני, שחקר את הפרשה במסגרת עבודת דוקטוראט במכללת M.I.T.
  2. **הטנק**, מאת ד' אורגיל
הספר, פרי עטו של קצין שריון בריטי, מתאר את התפתחותם של הטנק ושל לחמת השריון מזווית הראייה של "הלחמה הסדורה", שהחשוב במבשריה במלחמה"ע הראשונה היה הגנרל היהודי מונאש. מחבר הספר מותח ביקורת על תיאוריית "לחמת הבזק" הגרמנית, שלדעתו אבד עליה הכלח.
  3. **מלחמת העולם הראשונה**, מאת ס' פולס
סקירה היסטורית צבאית מקפת של מלחמת העולם הראשונה, שהשפיעה באורח מכריע על ההיסטוריה העולמית. הספר הוא פרי עטו של היסטוריון צבאי ירוע, שכתב כמה מרכיבי ההיסטוריה הרשמית הבריטית של מלחמת העולם הראשונה, והוא הראשון מסוגו שתורגם לשפה העברית.
  4. **קיצור תולדות המלחמות**, מאת ד"ה זוק ור' הייאם
סקירה היסטורית צבאית של אלפי שנות מלחמה תוך ניתוח הקרבות המכריעים ונקודות המפנה בהיסטוריה הצבאית. שני המחברים הם היסטוריונים צבאיים אמריקניים.
- את הספר החמישי ניתן לבחור מתוך מכלול ספרי "מערכות" שהופיעו בעבר ונמצאים במלאי. עם זאת מומלץ לבחור באחד הספרים הבאים:

- **יחוד ויעוד** — ר' בן גוריון
- **מלחמה ופוליטיקה** — ב' ברודי (חדש, 1980)
- **עיונים באמנות המלחמה** — מרשל מ' דה-סאקס (חדש, 1980)
- **ניצחון בשיא הגאות** — ר' האַינל (חדש, 1980)
- **תשע נשמות** — א' דיר (מהדורה שנייה)
- **ספיטפייר מעל מלטה** — ג' ברלינג (מהדורה שנייה)

האישור לקבלת שני הספרים הראשונים יודפס בשולי תלוש המשכורת של חודש אוקטובר. שלושת הספרים הנוספים יחולקו בחדשים פברואר-מרס 1981.

בברכה
ויסקינד יעקב אל"מ
מפקד "מערכות"

חלוקת הספרים תבצע בחנות המכירות של משרד הביטחון—ההוצאה לאור, רח' דוד אלעזר מס' 29, הקריה ת"א בימים א-ה' בין השעות 1500-0800 וביום ו' בין השעות 1300-0800. כמו כן יחולקו הספרים ע"י נידודת ההוצאה לאור המבקרות בבסיסים. ניתן לקבל את הספרים אישית או באמצעות מיופה כוח שבדיו תלוש המשכורת. כן ניתן למשוך את הספרים באופן מרוכז עבור כל חיילי היחידה באמצעות נציג היחידה.

קצינים שעדיין לא לקחו את הספרים שחולקו בשנה שעברה, יכולים לקבל אותם במשרד הביטחון—ההוצאה לאור, גם ללא התלוש שחולק בשנה שעברה. בבירורים נא לפנות בכתב ל"מערכות", ת"ד 7026 ת"א.

עורך ראשי: אל"מ יעקב זיסקינד

העורך: סא"ל יוסי פורת

עורכי משנה: רס"נ שמואל אבנרי
סרן רחל רוזנסקי

עוזר מחקר: עמוס רגב

מעצב גרפי: פאול קור

שער: אלי בויס

איורים: אבנר כץ

2 **ההתנבחות — גרעינו של צבא יהודי סדיר / רא"ל (מיל') חיים לסקוב**
על הרקע לתנועת ההתנבחות ומטרותיה, על לחימה סדירה מול לחימה מחתרתית, ועל ראשית התגבשותו של צבא יהודי סדיר.

7 **מלחמת יום הכיפורים — הפתעה? ניצחון? / אל"מ (מיל') יעקב חסדאי**
על הליקויים בחשיבה הצבאית ועל הפתעה כגורמים בתוצאות מלחמת יום הכיפורים.

14 **המערכת הממשלית של "הביטחון הלאומי" / בנימין עמידרור**
לאור שאלות חשובות שעלו לאחרונה בתחום המבנה והארגון של מנגנון הביטחון הלאומי ובתחום מערכת היחסים בין מרכיביו, לפנינו ניסיון להגדיר ולהבהיר כמה ממושגי היסוד בתחום זה.

23 **תקיפות אוויר אסטרטגיות / סא"ל ש'**
דיון באופן השימוש בחיל האוויר להשגת מטרות המלחמה באמצעות תקיפות אסטרטגיות בעבר, וניתוח עקרונות הפעלתן.

30 **הלחמה הכלכלית הערבית נגד ישראל / סא"ל יוסף**
ניסיון לאפיין את הלחמה הכלכלית הערבית נגד ישראל ולהעריך את התמורות הצפויות בה בעקבות הסכם השלום הישראלי-מצרי.

34 **ארטילריה מתנייעת בברה"מ / מאיר נ'**
הרשימה מאפיינת את השינויים שחלו בגישה הסובייטית לארטילריה מאז מלחמת העולם השנייה, ומציגה את הדור הראשון של תומ"תים חדישים הנמצאים בשירות נרחב בארצות ברית ורשה.

ספרא וסיפא

במסגרת הכמה החופשית לעיון ולביקורת — תגובות שונות על סדרת המאמרים בנושא המסוקים ושרדה הקרב העתידי ("מערכות" 272, 273-274), ועל מאמרו של תא"ל דב תמרי "הרהורים על הטקטיקה" ("מערכות" 273-274).

40 **לאט לכם, מספודי הטנק! / סגן יאיר**

41 **חשיבות האיוון בצוות הלחימה הרב חילי / אל"מ עמי**

43 **על משבר התמרון / סגן עזר גת**

45 **התחכולה והתרגולת הטקטית / אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן**

46 **בשולי ההרהורים על הטקטיקה / רס"נ בני מס**

47 **על רמת חיים ועל איכות חיים בצבא / רס"נ גדעון**
מול המגמה להעלות את רמת החיים של אנשי צבא הקבע קורא המחבר להשקיע בטיפוח מרכיבי איכות החיים, וברוך זו להפוך את העבודה בצבא ל"שירות" ול"שליחות".

50 **מכוח המדיניות למדיניות של כוח / ד"ר שלמה הראל**
סקירה על ספרו של יגאל עילם: "ההגנה — הדרך הציונית אל הכוח".

52 **פרקים בהתפתחות ההגנה / ד"ר כתריאל בן אריה**
סקירה על ספרו של מאיר פעיל: "מן ההגנה לצבא ההגנה".

54 **אימון גופני כמרכיב באיכות הלוחם / סא"ל ישעיהו ברק**
על חשיבותו של הכושר הגופני ועל מקומו בשורת המרכיבים המעצבים את איכות הלוחם.

57 **תכונות המצביא / מוריס דה-סאקס**
על "מחדלים שחייבים למנוע" ועל "התקפות ומרדפים" — מתוך הספר "עיונים באמנות המלחמה", העומר לראות אור בהוצאת "מערכות".

מערכות **בית הוצאה של צבא חגנה לישראל**

צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
סרן דן אופיר
סרן יואב תדמור
סגן רותי בית אור
יצחק טמיר
דן דולב

"מערכות חימוש": העורך י' גרייבר
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מ' שניר

ההתנדבות - גרעינינו של צבא יהודי סדיר

רב אלוף (מולי) חיים לסקוב

להתנכלויות הראשונות לבית הלאומי ולניסיונות להתגונן מפניהן — למן הגרודים העבריים בשלהי מלחמת העולם הראשונה ולאחריה ועד למ"ן ("משמרות נעים") ולפ"ש ("פלוגות שדה") ערב מלחמת העולם השנייה.

קשיי הבניין וההגנה בארץ וציפיותם של יהודים רבים לעולם טוב יותר במקומות מושבם, הביאו לכך שהתקוות הגדולות שהתעוררו בסופה של מלחמת העולם הראשונה נשחקו והתמססו. ערב מלחמת העולם השנייה היו בארץ-ישראל כחצי מיליון יהודים בלבד. אפשרויות היציאה — מברח"מ בשנות העשרים ומגרמניה ושאר ארצות אירופה בשנות השלושים — נוצלו על-ידי מעטים בלבד. הלקח שהגולה לא הגנה ואינה מגנה על היהודים ועל היהדות נלמד על-ידי הרבים רק לאחר שמעצמה גדולה נגשה — תוך הפעלה פרברסית של אידיאולוגיה, סימאנטיקה, פסיכולוגיה, מדע, טכנולוגיה ומנגנוני ביצוע כלכליים, משטרתיים ומדיניים — לביצוע השמדת עם יוומה, שיטתית ומתוכננת, הנשענת על שיתוף פעולה אקטיבי ופאסיבי של המונים, בני עמים שונים. עד שהחל תהליך זה של השמדה, נשאר מרביתם של היהודים דבקים באמונתם ובניטחונם, שהדבר אינו יכול להתרחש, ולכל היותר יקרה לאחרים ולא להם.

הנאצים היו ויישאר סמל הזוועה בהיסטוריה. אולם הרוסים, האוקראינים, הפולנים, הליטאים, הסלובאקים, ההונגרים, הקרוא-טים והרומנים לא היו זקוקים לעידודם של הנאצים הגרמניים. היו ביניהם שעלו על הנאצים באכזריותם. לכל היותר, נזקקו לתכנון,

"וזהו שאבדה מלכותינו והחריבה נחל-תינו והגיעתנו עד הלום (והאריכה גלותינו) שאבותינו חטאו ואינם. לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החזוים ככוכבים, שרברים אלה הם עיקר עבודה זרה כמו שביארנו בהלכות עבודה זרה, וטעו ונהו אחריהם ורימו שהם חכמות מפוארות שיש בהם תועלות גדולות, ולא נתעסקו בלמירת מלחמה ולא בכיבוש ארצות, אלא דימו שאותם הדברים יועילו להם..."

אגרת הרמב"ם לחכמי מרסיליה

הרקע לתנועת ההתנדבות

אדם שנולד ברבע הראשון של המאה העשרים חי דרך כמה וכמה מהתהפוכות הגדולות של ההיסטוריה, הכללית והיהודית. בביתו עוד שמע על התקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה ועל המלחמה עצמה, זו שבאה לסיים את עידן המלחמות ולעשות את העולם בטוח וצודק יותר; על המהפכה הבולשביקית שכמעט וניתקה את יהדות רוסיה מהציונות; על הצהרת באלפור והתקוות הגדולות שהתעוררו בעקבותיה. בין המלחמות היה אדם זה, לו חי בארץ-ישראל, עד למאמץ המתמיד לבנות בית לאומי: בהתיישבות, בעבודה עצמית, בעזרה הדדית ובגיבוש העברית כשפה לאומית ומשותפת ליוצאי ארצות ותרבויות שונות; הוא היה עד

אליהם; הוא אפילו נמנע מלכלול את השמדת העם היהודי בהתראותיו על פשעי המלחמה עליהם יועמדו הנאצים לדין! כשישה מיליון יהודים נרצחו בידי הנאצים ללא מחאה. גם לאחר שנודע על הרצח, חרף נסיונות הרוצחים להסתירו, לא שמענו על חרטה, לא בקרב המוני העם ולא בשכבה המנהיגה. הנסיון להסתיר ולטשטש נמשך. התפרצות רגשי אשמה ובושה אי פה אי שם נמשכה תקופה קצרה יחסית ובעשור האחרון החלו בהפצת הגרסה שכל עניין ההשמדה לא היה ולא נברא, ואין הוא אלא תעמולה זוועה נגד גרמניה. טענה זו מופיעה בפרסומים מדעיים ותעמולתיים שונים – במזרח, במערב ובארצות ערב – והיא משמשת נשק תעמולתי אנטי-ציוני. הדרך של טשטוש השואה נקוטה גם במזרח אירופה: שם נמחק זכר הקורבנות היהודיים במלחמה, כאילו רק רוסים, פולנים, אוקראינים; רומנים או הונגרים לחמו בה. באבי-יאר ליד קייב, פונאר ליד וילנה ואתרי השמדה אחרים כוסו והועלמו, משל לא היו יהודים במלחמה! כמיליון וחצי יהודים שירתו בצבאות השונים של בעלות הברית, במחתרות ובתנועות ההתנגדות באירופה הכבושה, אולם זיהותם כיהודים טושטשה – על-ידי עצמם או על-ידי סביבתם – ועמה טושטשה השתתפותם במלחמה, כלחיימת יהודים בנאצים. מבחינה זו היוותה ההתנדבות בארץ, והבריגדה כגולת הכותרת שלה, את הביטוי המופגן והבולט להשתתפותם של היהודים כיהודים במאמץ הלחימה בנאצים.

מטרות ההתנדבות

זהו הרקע להערכת תנועת ההתנדבות של בני היישוב ובנותיו בשנות המלחמה העולמית השנייה. בתקופה זו ובשנים שקדמו לה חיינו בארץ מתוך ציפייה ליהודים שיבואו אליה, ותוך חרדה לקאטאסטרופה המאיימת עליהם בגולה. נאמנו נאומים והכרזות הכרזות, ונראה היה לנו מובן מאליהם שהעולם כולו חייב לעשות משהו בשעה שאנו, היהודים, מרימים קול וזעקה. ההתנדבות הייתה הצאתה מהכוח אל הפועל של החלטה, כי עלינו להיות גורם פעיל במערכה העולמית, ולא לצפות לחסר לאומים; של הכרה לפיה גם אם נראית המטרה הלאומית שלנו, עצמאות מדינית, כבלתי ניתנת להשגה, וגם אם יימשך המאבק זמן רב ככל שיימשך – נשיגה. אנו, המתנדבים, נהגנו כמו אותו יהודי אשר כשנפוצה השמועה על פוגרום העתידי להתרחש בעיירה, ופרץ ויכוח אם צריך או לא צריך לאסוף כסף כדי לקנות צפצפה כדי שהעולם ישמע על הפוגרום, אמר: "אני הולך לקנות סכין, ומה שאצליח – אצליח." אמר ועשה.

זה אשר עשו המתנדבים כל איש כפרט, ואילו ההתנדבות, מתוך מודעותה להזדמנויות שיוצרת המלחמה, חוללה את המעשה המדיני הציוני החשוב ביותר ערב הקמת המדינה, כאשר בדומה להתנדבות לגרודים העבריים במלחמת העולם הראשונה, סייעה לתנועה הציונית במימוש הישגה המדיני החשוב ביותר – הצהרת בלפור.

חמש מטרות הציבה לעצמה תנועת ההתנדבות במלחמת העולם השנייה:

- א. להילחם בנאצים כבני אדם.
- ב. להילחם בנאצים כיהודים.
- ג. ליצור עובדה פוליטית שתחייב את בעלות הברית לראות ביישוב היהודי בארץ ישראל יישות הזכאית למימוש תקוותה הלאומית כמו כל העמים שלחמו לחירות.
- ד. ליצור קשר עם יהודי אירופה.
- ה. להקים גרעין לצבא יהודי סדיר.

ביסודה של ההתנדבות עמדה הכרעתו של הפרט לקום ולהתנדב, ויכולתו להתמיד ביישומה של החלטה זו בחיי יום-יום, חרף התקלות, האכזבות, הסבל, העינויים וההשפלות כתחום המדיני (הספר הלבן). להתמדה תוך דבקות במטרה נחוצה הייתה לפרט האמונה, שדרכו היא הדרך הנכונה מבחינה אנושית, לאומית וחברתית. מי היו ה"פרטים" הללו?

לטכנולוגיה ולמנגנוני הכוח של המעצמה המודרנית, שיחברו יחד עם שנתא ישראל הפרימיטיבית והרצחנית שלהם – מבצע "העבודה השחורה" – לאפשר את הטבח ההמוני, המרהים בהיקפו, בשיטתיותו ובהיעדר כל מעצורים בביצועו. המלחמה שימשה הזדמנות מתאימה ורקע נוח לביצועו של הטבח שכונה "הפתרון הסופי", בכך שהקלה על הסתרתו והחלישה את הרגישות לאבדן החיים. אולם, המלחמה לא הביאה את השואה. התהליך שהוביל לשואה כבר היה בעיצומו ערב המלחמה, ולא היה תלוי בה. גורלם של היהודים קרבנות הנאצים ועוזריהם לא היה, בסופו של דבר, שונה גם לולא פרצה.

המדינות הנאורות היו וראי ממשיות לעמוד מן הצד. לפני המלחמה ובמהלכה – אוזניים להן ולא שמעו, עיניים להן ולא ראו, פה להן ולא דיברו. עמים יחידים שנמצאו בתוך תחום השלטון וההשפעה הנאצית – הסתגרו בתוך עצמם. השלימו עם המצב, וקיוו שאי פעם יחלוף הנאציזם והם יישארו בתומתם ויעלו תרומתם למען עולם הגון ולמען גרמניה "אחרת" ו"הגונה". הרוב שיתף פעולה, בדרך זו או אחרת, עם הכובש הנאצי בהקמת "הסדר החדש" באירופה, ובתוך כך גם ברדיפת היהודים. היו שעשו זאת מתוך אמונה בצדקת הדרך הנאצית, והיו שעשו זאת מתוך שיקולי כראיות. האדישות והקונפורמיזם שלטו בכיפה, ואירופה למורת נסיון מרחץ הדמים של מלחמת העולם הראשונה העדיפה להיות חיי עבדים תחת שלטונו של היטלר מאשר להילחם בו. שחרור אירופה בוצע על-ידי כוחות מבחוץ: הבריטים, הרוסים והאמריקנים, ולא על-ידי עמי אירופה עצמם.

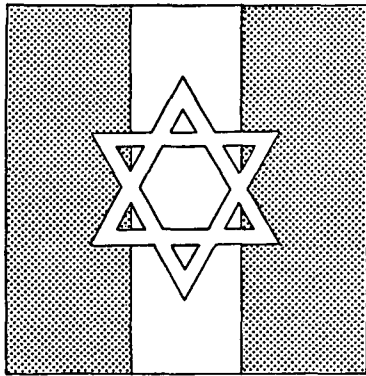
ביחס ליהודים הייתה מלאכתם של הנאצים קלה. הייתה הבנה כמעט עולמית לאנטישמיות שלהם. שנתא היהודי והחשרנות כלפיו היו טבועים עמוק בתרבות הנוצרית המערבית, והרעל הזה הופץ משך מאות שנים רבות. הקלות בה התעוררה מחדש שנתא היהודים והדרגה הקיצונית אליה התגלגלה מלמדים עד כמה חסר שורשים היה המוסר של תרבות המערב. מתשתיתה התרבותית צמח גם כבשן שריפת היהודים במחנה ההשמדה.

שנתא היהודים המושרשת מדורות קבעה למעשה את גורלם של היהודים, והיוצאים מכלל זה היו מעטים. היו מקומות באירופה שהמחתרות סיעו למספר קטן של יהודים. אי פה אי שם – בגרמניה, בהולנד, בדנמרק – היו גילויים הפגנתיים נגד רדיפות יהודים וגירושם. יהודים במערב הצטרפו לתנועות ההתנגדות, וכמה מהם ניצלו בדרך זאת. במזרח היו התקוממויות מעטות בגיטאות ואף במחנות הריכוז, רבים ברחו ליערות, אך כל אלה לא זכו לעזרה ממשית מהפרטיזנים ומתושבי המקום, ועד מהרה דוכאו וחוסלו על-ידי הצבא הגרמני. הסביבה ראתה ביהודים נטל ופחדה מצעדי הגומל הצפויים של השלטונות. ממוקדי המרי היהודיים נמנעה עזרה בשל היותם יהודים. גם התגברות המרי וההתנגדות של האוכלוסייה מסביב כלפי הכיבוש לא הועילה ליהודים; פרטיזנים יהודיים מצאו עצמם נלחמים בנאצים מלפנים, ומותקפים על-ידי הפרטיזנים הלא-יהודיים מאחור. בחלקם חוסלו לוחמים יהודיים על-ידי סוכנים סובייטיים. היהודים עצמם המשיכו ברובם להאמין, כי סוף הניצחון על הנאציזם לבוא, וכי יישארו בדרך כלשהי בחיים.

העולם החופשי, זה שמחוץ לאירופה הכבושה, לא עשה דבר ממש, לא מעת עליית הנאצים לשלטון עד לשואה ולא לאחר שנודע עליה ועל מלוא משמעותה והיקפה של השמדת היהודים. שותפים למחדל זה היו מנהיגי המדינות, מנהיגי הכנסיות ומרבית אנשי הציבור במערב. יש מהם שניסו לתרץ ועדיין מתרצים מדוע לא פעלו. עובדה אחת ברורה: הם לא פעלו. יהודי, ציוני או מתבולל, אסור שישכח זאת. עליו לשנן עובדה זאת יותר מאשר את יציאת מצרים.

באדישותו השתמט העולם החופשי ממתן מקלט ליהודים, ומנע מהם אף את הזכות להילחם וליפול בקרב כיהודים. הוא נמנע מלהפיץ את מחנות ההשמדה ואת מסילות הברזל שהובילו

הג'ב"ק JEWISH BRIGADE GROUP

היו בינינו אנשים מילידי הארץ ודור שישי בה ועד לעולים ולמעפילים של סוף שנות השלושים וכאלה שהגיעו לארץ במהלך המלחמה. באנו מכל רמות ההשכלה ומכל מגוון המקצועות; מכל חלקי הקשת הפוליטית; מכל צורות היישוב, השכבות והעדות; מכל ארגוני המחתרת (רובנו לא השתייך לאף אחד מהם); מכל שכבות הגיל ומכל ארצות המוצא האפשריות; דיברנו בכל לשונות אירופה והמזרח התיכון. היינו אנשים רגילים ועשינו דברים לא רגילים, כי חוסנו וחושלנו מלכתחילה על משמעת, יזמה והכרה ביכולת ההוצאה מהכוח אל הפועל של כל מטרה, משימה ויעד. פיתחנו בקרבנו תחושת סולידריות של אחד למען השני וכל אחד למען הכלל, אשר מול הסכנה המשותפת ולנוכח המטרות המשותפות הפכה אותנו ל"אנחנו" אשר כמותו פגשתי אך מעט במהלכי החיים בהם התנסיתי.

מה דחף אותנו? מה הניע את האנשים האלה? תערוכות של רצון להילחם עם מין כמיהה לגאולת הארץ ולהקמתה מחדש של הממלכה היהודית. שני אלה היו תלויים זה בזה. 30 אלף החיילים היהודים הארצישראלים כצבא הבריטי היו צבא ציוני. במאוס – אפריל 1945 לחמו חיילי הבריגדה היהודית בחזית על הסניו באיטליה כנציגי העם היהודי המושמד, כנציגי העם היהודי החי ושארית פליטתו באירופה, וכמיצגי כל עשרות אלפי המתנדבים לצבא מן היישוב החולם והלוחם לחדש את הקוממיות היהודית במולדתו.

מטרותיה של ההתנרבות לא הוגדרו לנו מלמעלה, ולא היו ברורות גם לנו בתקופה הראשונה למלחמה. עד שהוגדרו המטרות שררה אי-בהירות. לא מילאנו את מכסות הגיוס שהתחייבנו להן, כי עסקנו בפלפולים ובוויכוחים פנימיים: כיצד לרכוש את הניסיון הצבאי הטוב ביותר? האם, כיצד והיכן להילחם? אפשר היה להסתפק ביציאה ירי חובה, לתת "למלך את אשר למלך", כלומר את המכסה, ולהסתפק בתפקידי שמירה, אפילו תוך ניצול הזמן באימונים ובקורסים להגברת הכושר והיכולת הצבאית; אפשר היה להמתין בשקט ולצפות שתקום עוצבה יהודית לחמת, או גם לגלות פעילות וללחוץ בדרכים שונות להקמת עוצבה שתתייצב בכל זירת לחימה שתירדף לה; אפשר היה להישאר "באפס", וללחוץ על ממשלת האימפריה הבריטית שתיאות להקים רגימנט משלנו; אפשר היה לטפח במסגרת היחידות בעורף ערכים לאומיים ואת השפה העברית, ואפילו לעסוק בארץ גם ברכש – אבל להילחם ניתן היה רק באויב ובמקום בו הוא נמצא, ו"בריחה" אפשר היה לעסוק רק לאחר שנפגשנו עם שארית הפליטה באירופה. הווי מדורות, שירים ומאמרים לא היו יוצרים את הלחימה והבריחה יש מאין.

רק בסוף 1942, עם אישור החלטות בילטמור, הוגדרו מטרות המלחמה למתנדבי היישוב. מטרות אלו היו קשורות בחתירה להקמת מדינה יהודית לאלתר בתום המלחמה, ורק כאשר הוגדרו אלה נעשה פתאום הכל ברור יותר. גם לפני כן היו ריונים בשאלות אלו, אלא שבהיעדר מוסדות ממלכתיים, היו אלה יותר בחזקת התלבטויות והרהורים: מיהו האויב העיקרי שממנו צפויה לנו סכנה? למי צפויה הסכנה? מתי היא תבוא? האמנם מהווים ערביי הארץ את הסכנה העיקרית ליישוב? הרי לבריטים ניסינו להסביר, שאנו יכולים להתגונן מפני סכנת פרעות ערביות בכוחות עצמנו. האם ארצות ערב הן מקור הסכנה ליישוב? האם נשקפת לארץ סכנה מצבאות הציר במדבר או ברוסיה? האם נשקפת סכנת השמדה לעם היהודי באירופה? ומה מכל אלה הם האיום והסכנה החמורים והמידים יותר?

בסוף 1942 ידענו כבר, שלאחר המלחמה עוד נצטרך להילחם על עצם הזכות לבנות את הבית הלאומי היהודי. שיקומו של העם ובנייתו מחדש לאחר שואת המלחמה היוו אתגר שרק אנו, בארץ-ישראל, היינו יכולים להציג לכל יהודי בעולם. שום מרכז יהודי אחר לא יוכל לעשות זאת!

אחר ממפקדי ה-ס.ס. סיכם בגסיסתו את מלחמת העולם בלשון זו: "אשר לבעלות הברית – הפסדנו במלחמה; אבל ניצחנו בכל מה

שנוגע ליהודים". ואכן, השמדת ששת מיליון יהודי אירופה, שבעלייתם חליו את יישוב הארץ ואת הקמת הבית הלאומי, הייתה מכה כמעט מכרעת ל"מדינה בדרך". מכאן יובן הדחף שהיה בנו ללמוד את נושא הצבא הסדיר לקראת המבחנים הבאים, ולהגיע לאירופה על מנת להיפגש עם שרידי השואה ולהביאם ארצה. תנועת הבריחה אל נמלי צרפת ואיטליה בים התיכון שחוללה הבריגדה התאפשרה רק במקומות בהם נמצאו יהודים. ואכן, לשם הגענו ברגע שאירופה השתחררה, תוך שאנו פועלים להבריח את היהודים, שארית הפליטה, להובילם, לשכנם ולטפל בהם. באירופה המשוחררת ובמציאות של צבאות שחרור ניתן היה לעשות זאת רק במדים שהיו לנו כשעליהם מתנוסס סמל יהודי. מי שבז להתנדבות במדים בריטיים וטען שאין ערך גדול להתנדבות במדי צבא זר, לא היה רשאי גם להשתבח באותו מבצע קובע גורל – הבריחה וההעפלה. לניצולים אמרה הבריגדה – מדינה, וכך תפשו אותה כל העקורים שפגשנו, כולם, מכל קשת המפלגות והדעות הפוליטיות.

הבריגדה – גרעינו של צבא יהודי סדיר

לא צריך היה להמתין למלחמת העולם השנייה כדי להבין ערכו של צבא סדיר, ולדעת מה דרוש לו. מהצבא הבריטי בארץ ניתן היה ללמוד רק על פעולת צבא סדיר בתפקידי שיטור, אולם ממלחמות יפן-סין, איטליה-אתיופיה ומלחמת האזרחים בספרד נתחוו לכל, שאין בכוחן של מחתרות לכבוש שלטון מול התנגדותו של צבא סדיר. בתקופה זו התפתחה ההגנה התפתחות ניכרת: במינוע (הטנדר המוגן בשריון דק), ביציאה אל מחוץ לגדר, במעבר מאבטחה אזורית נייחת של יישובים לפעולות של אנשים מובחרים בקווי התחבורה לשם העברת שיירות, ובמעבר לפעולות תגמול בשטח ההפקר נגד הכנופיות שפגעו ביישובים או בקווי התחבורה היהודיים. לחמה סדירה במטרה להרוס את האויב הייתה עדיין שלב בלתי מושג בהתפתחותה של ההגנה היהודית בארץ ישראל.

צבא סדיר אי אפשר להקים מתוך לימוד עיוני בלבד; זאת ניתן ללמוד רק "על חי", כלומר מתוך הניסיון הנצבר במלחמה נגד אויב סדיר. להילחם באויב אפשר היה רק במקום בו הוא נמצא, ובמלים אחרות: היה עלינו לצאת לחוץ לארץ כדי להילחם באויב העיקרי – הצבא הגרמני. בארץ, שלא הייתה זירת לחימה ולא היה בה צבא אויב, אי אפשר היה להקים צבא סדיר מודרני. ניתן היה לעשות זאת רק באירופה, שם נלחמו יהודים במסגרת יחידות יהודיות משולבות בצבא שלהם בצבא האדיר של גרמניה. הקמת גרעין לצבא סדיר יהודי – פירושה היה מדינה! כאשר הסכמנו לתכנית החלוקה; כאשר הכריז דוד בן גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית בימי מלחמת העולם השנייה, ולימים ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, כי נעזור לבריטניה כאילו לא היה ספר לבן, ונילחם בספר הלבן כאילו לא הייתה מלחמה; וכאשר רצינו לממש הכרזה זו בהצעתנו לממשלת בריטניה בדצמבר 1939 להקים דיביויה יהודית – המטרה הייתה מדינה. אבל הצעותינו אלה היו רק רזולוציות; לנו, המתנדבים, היה ברור, כי עלינו לעשות בפועל כדי לקדם את השגת המטרה. עם הניצחון במלחמת הקוממיות והקמת צה"ל הושגה מטרה נוספת – הקמת גרעין של צבא עברי, והתגשמה המטרה העיקרית – הקמת המדינה היהודית.

מלחמת צבא סדיר בצבא סדיר, ומבנה של צבא סדיר לוחם למדו שלושים אלף המתנדבים, ובכללם 5,000 אנשי החייל, בצבא הבריטי. אליהם יכלו להצטרף ב-1948 מאות ואלפים מאלה ששירתו במלחמת העולם בצבאות אחרים, אנשי המח"ל והגח"ל, משוחררי צבאות ארה"ב, קנדה, דרום-אפריקה, בריטניה, צרפת, פולין, צ'כוסלובקיה ועוד; אך ללא גרעין מתנדבי היישוב לצבא הבריטי, ספק אם היו אלה נקלטים ותורמים את תרומתם החשובה במלחמת השחרור. כל אלה הביאו אתם לצה"ל את מרבית הניסיון

הצבאי שנצטבר במלחמת העולם השנייה, את ניסיונם של צבאות בעלות הברית ואת מה שלמדו מן הצבא הגרמני.

כפי שאין ההגנה המשכס הישיר של הגרודים העבריים ושל הבורדים ששירתו בצבאות השונים של מלחמת העולם הראשונה, כך גם צה"ל איננו המשך של המחתרות. אנשים אשר לחמו עד 1948 בשיטות גרילה, עברו לאחר חבלי לידה ממושכים של ספקות ופקפוקים, שעבורם שולם מחיר יקר, להיות ארגון הלוחם לחמה סדירה. תקופתנו מכירה בערכה הגדול של מלחמת גרילה. גם מניסיונו המועט ראינו, כי אין סתירה בין לחמה סדירה ללחמת גרילה. אם כי אין זהות בין שתי צורות לחימה אלו, ואין זו מתפתחת מזו, הרי קיימת זיקה ביניהן. הגרילה היא שיטת לחימה שמשגל לעצמו צד חלש, הפועל נגד כוח חזק ממנו שהשתלט על ארצו או כבש אותה. הצלחתה של לחמת הגרילה תלויה בסודיות, בהפתעה, בטקטיקה של התגנבות למגע, בהתחמקות מהירה לאחר מגע, ובהיעלמות לתוך האוכלוסייה האזרחית, המהווה סליק לנשק וספק מודיעין לפני המגע, בשעת המגע ולאחריה.

תנועת גרילה זקוקה לתמיכה מן החוץ. המחותרות בארץ גייסו את דעת הקהל בארצות המערב הדמוקרטיות נגד השלטון הזר שבו נלחמו, וכך הרתיעו שלטון זה להנקוט אמצעי תגמול חריפים, כפי שהיה ודאי רוצה לנקוט נגדן. אבל הניסיון מלמד, שתנועת גרילה החסרה סיוע של כוח צבאי סדיר אינה יכולה להשתלט על צבא סדיר, אם היא לוחמת בו בשיטותיה בלבד. אמת, כוח גרילה יכול לשבש שלטון הנשען על צבא סדיר, אבל לא להפילו. על כן, תנועה מדינית החותרת לתפיסת שלטון הנשען על צבא, חייבת להקים לעצמה צבא סדיר, וכשמוקם צבא כזה מתחוללת תמורה מוחלטת ביחסי הכוחות ובאופי ההתנגשות הצבאית. כך קרה ביוון, במאלאייה ובהודו-סין לאחר מלחמת העולם השנייה, וכך קרה גם אצלנו. חרף הכרזותיהן, לא חשבו המחותרות בשלהי מלחמת העולם השנייה במונחי לחמה סדירה בחירתן להקמת המדינה. זאת למרות שהתערבותן של מדינות ערב, על צבאותיהן הסדירים, הייתה צפויה מאז ועידת לונדון ב-1946. המקלע הבינוני והמרגמה הבינונית עדיין היו הנשק הכבד שלנו. המגננים שלנו הוקמו עדיין בנוסח "חומה ומגדל" של שנות ה-30. לא חלה התפתחות בנשק הצוותי, לא היה ציוד קשר אלחוטי נייד, ולא שירותי חימוש הובלה, אספקה, רפואה והנדסה.

לחימה סדירה מול לחימה מחתרתית

שתי שיטות הוצגו ויושמו זו לעומת זו: מזה – משמעת המבוססת על חצי מרות ועל נאמנות לאיש מסוים, ומזה – משמעת מלאה ומרות שלמה על-פי חוק ונאמנות למפקד שמונה על פי חוק; מזה – צינורות פיקוד המבוססים על קשרים אישיים, ומזה – צינור פיקוד אחד; מזה – פיקוד ומטה של חבורה העוזרת למפקד המחתרתי, ומזה – פיקוד ומטה הבנויים על חוק, על תורת לחימה ועל טכניקות הנובעות ממנה; מול התאמת תפקיד לחייל – התאמת החייל לתפקיד; מול רוח של חברים – רוח-יחידה; מול מפקד הנהנה מהילה הנובעת מסודיות מחתרתית – מפקד הפועל לעיני אנשיו כל הזמן.

ומכחינת הלחמה בפועל: מזה – חבורת אנשים המצורפים אד-הוק לביצוע משימה יוומה בהסתר, בחשכה ותוך היעלמות וחיפוש מחסה באוכלוסייה, ומזה – רב-תכליתיות, שיתוף פעולה עם חיל האוויר ופעילות במסגרת כוח על-זרועי. במקום מסורת מגדלי הביטחון של חומה ומגדל – מגננה הבנויה על שטח הריגה, וחפירה מוסווית עם כוח למתקפת-נגד, הנכון לעמוד בפני הפגזה, הרעשה והסתערות: מזה – תנועות אנשים והספקה באבטחה צמודה, תפיסת גורת-דרך עד עבור השיירה ופינויה, ומזה – שליטה בשטח ההפקר על-ידי הקמת מוצבים והשמדת האויב בבסיסיו. מול שימוש באש משום ש"העיקר לירות" – שימוש באש על מנת לפגוע, לזכות בחופש תנועה, ולשלול אותו מהאויב. מול כלי נשק וציוד לחימה (מתקני חבלה) מגוונים, לשימוש ולהפעלה אישית על-ידי לוחמים ברמת קצינים – כלי נשק וציוד לחימה סטנדרטי ופשוט להפעלה על-ידי טוראים.

צה"ל כצבא סדיר — התגשמותה של מטרה

יתרונו במלחמת השחרור לא הושג עם ראשית פעולתנו כצבא סדיר, אלא רק לאחר שהפעלנו נשק צוותי מסייע — ארטילרי וממוכן — לביצוע תמרון, ורק כאשר חיל האוויר השיג שוויון באוויר. רק אז יכולנו לפתח תמרוני תקיפה בהיקף גדול. את רוב האבדות ספגנו בתקופה שער 15 במאי 1948. עקומת האבדות החלה לרדת עם הפעלת הנשק הצוותי והשימוש בכוח אווירי. מפקדות נבחנות רק כאשר עליהן להסתכן, לחשוף גזרה כדי לרכז מאמץ, וביכולתן לוודא ביצוע החלטה כזאת. ואכן, כמבצע "נחשון" פעל המטכ"ל לראשונה לפי מתכונת שהבאנו מן הצבא הבריטי. מבצע זה (אחרי כישלון שיירת הפלמ"ח לרגלי חולדה) היה המבחן הראשון לפקודה, ללא משא ומתן, להוציא נשק ויחידות מהמרחבים, לרכוס בנקודת הכרעה, ולבצע את הפקודה. מה סייע לכך שהמעבר מגרילה לצבא סדיר נתאפשר, ונתאפשר כל כך מהר?

- א. התקפת ארצות ערב שהעמידה אותנו בפני הכרח לפעול כצבא סדיר.
- ב. איכות האנשים שיצאו מן ההגנה.
- ג. 30,000 המתנדבים לצבא הבריטי שרכשו ניסיון של צבא סדיר, ואלפים אחרים שבאו מצבאות קנדה, ארה"ב, צרפת ורוסיה, אשר בלעדי ניסיונם אי אפשר היה לישים את שיטת הצבא הסדיר העברי.
- ד. ולא האחרון בחשיבות — התפישה, החזון והאישיות של דוד בן-גוריון.

התנגדות לשינוי וניסיון למנוע את המעבר ממושגי מחתרת למושגי צבא סדיר באה מגורמים פוליטיים ואישיים, שדבקו בהרגליהם וחששו משינויים. השפעתם של אלה הייתה אמנם ניכרת, אך הכורח, מציאותם של יוצאי צבאות סדירים והכרעתו של בן-גוריון הביאו עמם את המעבר המוצלח מההגנה לצה"ל. ההתנדבות ליחידות היהודיות כצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה הביאה לצה"ל בראשית קיומו את תורת הצבא הסדיר על זרועותיו: זרוע אוויר, זרוע ים וזרוע יבשה — תורה גדולה, שלא היה לה מקום במחשבה ובניסיון במחתרות. עם מרכיביה של זו ניתן למנות את היסודות הבאים: תורת המבנה והארגון; תורת הפיקוד והמטה; מערכות הפיקוד והמטה; הליכי שליטה, בקרה וריחוק; מנהיגות ישירה ומלפנים ומנהיגות על-ידי הליכים; משמעת הבנויה על נאמנות ומעורדת זימה, חובה ואחריות; מישור מבצע מנהלתי וטכני; שיטות הרכבה, תרגול, חיסון וחישול גייסות לקרב; מלחמה הבנויה על שני כללים: "זיעה חוסכת דם", אבל "שכל חוסך זיעה ודם". כל היסודות האלה ורבים אחרים טופחו כדי לבנות הרגלי ציות והרגלי ביצוע של משימות שגרה ומשימות יעודיות, חרף עייפות, מחסור ואי נוחיות, ותוך גילוי רוח חילונית לנוכח איום.

תכנים אלה לא הובנו על-ידי מפקדי ההגנה שנשארנו בארץ כשהמתנדבים לצבא הבריטי היו בחו"ל, ולכן ייחסו למתנדבים זרות ואף מיליטריזם. הזרות במידה שהייתה לא נבעה מכך שהמתנדבים לצבא הבריטי לא הכירו את ההגנה במחתרת, אלא מפני שחברי המחתרת לא ידעו מה היא לחמה סדירה, ולכן גם לא הבינו כי המאבק העומד על הפרק איננו המשך למרד הערבי של 1936-1939, אלא לחמה סדירה נגד צבאות סדירים של מדינות ערב. לא היה שחר לרמזים על מיליטריזם שהבאנו עמנו כביכול. אך חזרנו והסברנו שצבא סדיר מבוסס על מידות התנהגות לפי כללי המקצוע הצבאי והחוקה הצבאית. הסברנו כי מיליטריזם אינו זהה לצבא, וכי עם גילוינו האפייניים ניתן למנות: הערצת המלחמה לשם המלחמה, התנשאות הצבא על העם, רכישת "תותחים" ללא צורך, אי-ציות למרות הממשלה הנבחרת, וניצול הצבא למטרות פוליטיות.

צבא, בייחוד במובנו הבריטי, הסברנו, הוא "מכונה צבאית" אנושית שתפקידה להצליח בקרב. המדיום הוא הכוח, השיטה —

הריסת האויב. המקצוע כולל ארגון, ציוד והדרכת הכוח, ותכנון פעולתו והכוונתה לקרב ומנו. מומחיות מקצועית זו מטילה על איש הצבא אחריות לוודא שימוש בכוח ההולם אך ורק את המטרה שיש להגשים. אכן הבוחן של אנשי צבא היא: באיזו מידה הוכנה המכונה הצבאית היום, כך שתוכל להשיג מחר את התוצאות שמצפים ממנה כמכונה צבאית, יעילה ואפקטיבית. התברר כי החששות ממיליטריזם שהדביק לנו הם נחלת אבות ממאירה. חשש שצבא לא יקבל מרות הדרג המדיני שנבחר; חשש שיהיה צבא בתוך צבא, כמו שהיו המחותרות עד שהתפרקו; חשש שיעדיפו ללא צורך והצדקה "תותחים על פני חמאה"; חשש התאבנות מחשבה לגישה מקצועית. אבל על חששות אלה אי אפשר להתגבר על-ידי החררת מידות התנהגות לצבא על-פי מושגי מפלגה או תנועה אזרחית. שכן, מי שמבסס צבא על אי קבלת מרות, מפרק את הצבא ואינו מונע מעצמו חשדות. להיפך, רק על-ידי הקפדה וטיפוח משמעת צבאית חמורה נוצרת הזדהות הצבא עם המדינה.

ידענו שהשפעת עמנו אינה נובעת מעצמה פיסית, מגודל או מבעלות על חומרי גלם; השפעתנו הייתה, הווה ותהיה מבוססת על כוח האידיאה והאמונה ללא חת בעליונות רוח האדם. אבל הקמת כוח יהודי מודרני היה והווה תנאי הכרחי לקיום ריבונות ישראל באזור בו שוכנת מדינת ישראל ובתנאים בהם נמצא העולם.

אין קושי להתנדב למשימה בת יום. קל להתנדב, כאשר בערב שבים הביתה, אך קשה יותר להתנדב להינתקות מהבית למשך שנים ולחיות במסגרת של צבא זר ולעתים אף עוין. התנדבנו למשימה שבקושי ראינו את קיצה. במעשה היום-יומ, בעיקר בקטנות היום-יום נבחן אופיינו וכוח התמדתנו. עשינו זאת במשך שנות מלחמת העולם השנייה בחוץ לארץ, בלא ממשלה, בלא דגל, ובלא שפה, כאשר עצם עתידנו הלאומי כלל וכלל לא בטוח. בתנאים אלה למדנו להשתמש בכוח. יצאנו ממלחמת העולם השנייה עם ניסיון, יכולת, גאווה והכרה ששנות חיינו כצבא לא בזכונו לשווא. שימוש בכוח ומוסר של כוח, אינם כאשר הנשק בסליק. יצאנו בהכרה שמוטל עלינו התפקיד ההיסטורי להקים לעם היהודי צבא ככל הצבאות, אם לא מעולה מהם. בימי המלחמה הגשמו את הזכות להילחם כיהודי ולמות כיהודי. יצקנו תוכן חדש בכוח היהודי העצמאי כדי שהוא יבטיח שלעולם לא יקרה לנו מה שקרה בשואה.

גלות אינו מונח שהמציאה אותו התנועה הציונית. זאת קללה שקלל אלהים את היהודי שאינו חי בארץ. את אימת הקללה ראינו כאשר נפגשנו ישירות עם שארית הפליטה. גם לאחר שהשגנו שיוויון זכויות אישי, המשכנו לחיות כעם הנתון בסכנה, כשאנו מבודדים פוליטית, חברתית וכלכלית. האוטונומיה שלנו הצטמצמה בבית ובכית הכנסת. לא חשוב אם הייתה זו חברה נוצרית או מוסלמית. היינו עם זר בתוך עם ריבוני; היחס אלינו היה כאל אורח סוג ב'; כאל תת אדם. היחס של עמים אלה התבטא ב"אינכם בשר מבשרנו", "אינכם שייכים למקום", "לכו לכם לבתיכם". הנוצרים והמוסלמים מתחרים ביניהם בשפלות היחס כלפינו. האיום עלינו נתן ביטוי להידרדרות המוסרית של העולם, וחרף כל אלה השתיירנו. נלחמנו כדי להשתתיר.

בעולם שהגיע לשיא של חומרנות ושל שפל מוסרי קמה מדינת היהודים לתחייה — נתנו חלק מחיינו למאמץ הקמתה. ההתנדבות ליחידות היהודיות כצבא הבריטי הוא הפרק היפה ביותר בחייו של כל אחד מ-30 אלף המתנדבים. חלק מאתנו נפל ולא חזר. גם בזכותם קם צה"ל.

כל מלחמה משאירה אחריה בית קברות צבאי, אבל גם רצון חיים עז. מלחמת העולם השנייה השאירה אחריה בית קברות ענקי של העם היהודי, אך גם רצון עז לקוממיות יהודית בארץ. היינו פעילים בדרמה עזה חד-פעמית בהיסטוריה היהודית. קיבלנו עלינו את הצו העתיק "הנני שלחני", ואת השליחות מילאנו.

סימן ל"חיסוטים חולניים" או ל"הלקאה עצמית" מיותרת. הרצון להבין ולברר מה קרה במלחמה מעיד על נכונות לחשוב נפש ולהסקת מסקנות לעתיד, ואילו המגמה "להביט קדימה" ולהפסיק עם "הטראומות הישנות" מאפיינת דווקא נטיות שמרניות מובהקות.

מכל השאלות הקשורות בהערכת משמעותה של מלחמת יום הכיפורים, יש שתיים שהן בולטות בחשיבותן. הראשונה היא השאלה: "מדוע נכשלו בקרב הבלימה"? והשנייה: "מה תוצאות המלחמה, מי ניצח?"

חשיבותה של השאלה השנייה מובנת מאליה. היא מבקשת להגדיר את הסיכום הסופי של מה שקרה במלחמה ואת השפעתה על עתידנו, אולם השאלה הראשונה חשובה לא פחות ממנה. קרב הבלימה הוא אותו חלק במלחמה שכישלוננו בו היה ברור למדי. האויב השיג הפתעה אסטרטגית וטקטית כאחד, איבדנו בקרב זה כמעט מחצית מן הכוח המגן שהיה בקוויים, וקווינו נפרצו בשתי החזיתות בניגוד לכל הציפיות והתכניות. יתר על כן, בעקבות המצב שנוצר בקרב הבלימה התערערה בקרב רבים בפיקוד הבכיר האמונה ביכולתו של צה"ל להכריע את המלחמה. המהלכים הבאים, ואפילו ההתקפיים, כמו צליחת התעלה או ההבקעה בגולן, יותר משנועדו להשיג הכרעה אסטרטגית, נועדו לאפשר השגת הפסקת אש בתנאים נוחים. במושגים כלליים יותר אפשר לומר, שבקרב הבלימה נפגע במידה ניכרת הביטחון העצמי של צה"ל, ונוק זה לא תוקן עד סוף המלחמה. מכאן ברור, שהשאלה "מה סיבת הכישלון בקרב הבלימה?" חורגת מן התחום של בעיה מוגבלת במלחמה, והיא בעלת משמעות מכרעת להערכת המלחמה כולה.

קרב הבלימה

לשאלה המרכזית "מדוע נכשלו בקרב הבלימה?" ניתנת בדרך כלל תשובה מקובלת ואפילו מוסכמת: ההפתעה היא הגורם העיקרי. היא שהביאה לכך שהיחידות הסדירות לא היו ערוכות כראוי, כוחות המילואים לא גויסו והמחסנים לא היו מאורגנים.

אין ספק שההפתעה הייתה גורם חשוב, אשר השפיע על כל מהלך המלחמה, אך ספק אם היה חשוב במידה שמיחסים לו. העובדה, שההפתעה מוצגת כגורם הבלעדי לכל חולשותינו, נובעת מכך, שלא נותחו כראוי כמה חולשות במחשבה הצבאית ובתכניות ההגנה של צה"ל. חולשות אלה הן שאפשרו את ההפתעה שבה נלכדנו, והן שהפכו את אותה הפתעה למצב כה מזיק ומסוכן.

במקום אחר כבר ביקרתי מתוך עמדה עקרונית את הניסיון להפריד בין ה"הפתעה" לבין המלחמה, ואת הטענה כי ההפתעה היא מקור כל החולשות, ואילו כל השאר היה בסדר. באותו מקום כתבתי, כי הפתיחה היא חלק אינטגרלי של המלחמה, וכי אי אפשר לבוא ולטעון שאילו לא כן היינו מנצחים. משל למה הדבר דומה — לשחקן שחמט המסביר את כישלוננו במשחק בנימוק ש"רק" הפתיחה לא הייתה בסדר. אולם הטענה, כי ההפתעה הייתה הגורם לכל חולשותינו, מתבססת גם על שורת טיעונים מקצועיים שהורים שהגיעה השעה לבררם.

מדאיג שאלה המיחסים את הכישלון בקרב הבלימה לגורם ההפתעה נאחזים בטענה של "אילו": אילו היו הכוחות הסדירים ערוכים בקו לפי התכנית, ואילו גויסו המילואים בזמן, הכל היה נראה אחרת. טענת ה"אילו" היא די חלשה מלכתחילה, שהרי טענות כאלו — אין להן סוף. המצרים והסורים יכולים לטעון, ובאותה מידה של ביטחון, שאילו המשיכו בהתקדמותם ביום ראשון 7 באוקטובר, בשלב שכוחות צה"ל עדיין לא התארגנו, הייתה החזית שלנו מתמוטטת לחלוטין. אף-על-פי-כן, בכמה נושאים אפשר לברר האם שינה גורם ההפתעה באופן משמעותי את מצבנו.

ראשית נבחן את שאלת היערכות הצבא הסדיר.

בחזית הדרום היו רוב הכוחות הסדירים שתוכננו לבלימה. עוד ביום ישישי הורדה חטיבת העתודה, ובכך הושלם הסד"כ הסדיר בסיני.

המעוזים היו אמנם מדוללים וחסרו לידם מספר טנקים, אולם כדי להעמיד את העובדות על דיוקן צריך לומר, שהתיאור הפשטני, כאילו היו בקו החזית שלושה טנקים במקום 350, וטנכים במקום צנחנים, אינו מדויק, והוא מעורר רושם של סילוף מכון. אף פעם ובשום תכנית לא היו צריכים להיות מאות טנקים על שפת התעלה. על-פי תכנית היערכות הטנקים של היחידות הסדירות בשעת כוננות נועדו לעמוד באזור המעוזים ועל קו המים עשרות בודדות של טנקים. כל יתר הטנקים היו צריכים לחנות בריכוזים פלוגתיים וגדודיים ובריכוז חטיבתי אחד ולהנחית התקפות נגד אל קו החזית לפי פקודה.

לאור תכנית זאת אפשר לחאר את השוני במצב. חסרו טנקים בקו החזית אך לא חסרו מאות, אלא בודדים. פלוגות הטנקים והגדודים לא חנו במקומות המיועדים להם, אך ביצעו את התקפות הנגד כמתוכנן. נכון הדבר שהטנקים החלו לנוע אל עמדות הקרב שלהם רק בשעה 1400, וחלקם נפגעו בתנועה זו, אך גם אלה שהגיעו כמתוכנן אל עמדותיהם לא שינו את מהלך הקרב באורם. הבעיה המהותית הייתה בכך שמול המסה של טילי נ"ט שריכוזו המצרים בקו הקדמי נפזרו הטנקים שלנו בדלילות וללא תשובה טקטית נאותה. הוויכוח הצבאי והציבורי סביב השאלה מי אחראי לכך שהטנקים לא היו בשעה 1400 בעמדות הוא שולי וחסר משמעות. הבעיה האמיתית שונה לגמרי, וקשורה בתכנית ההגנה כולה.

גם התיאור על מצב המעוזים אינו מדויק. היו מעוזים שהיו מאוישים בנחלאים סדירים, וגם לוחמי החי"ר אנשי המילואים לחמו ברוב המקרים בעוז. הבעיה האמיתית הייתה, שהמעוזים במילא היו חסרי ערך מול צליחה מצרית מסיבית. מה הועילה לחמת הגבורה של מעוז המוז להגנת הקו? אילו היו צנחנים במעוזים, אולי היו אחדים מהם נופלים באיחור של שלושה-ארבעה ימים. האם היה הדבר משפיע על הקרב בחזית?!

בקו הצפוני היה המצב טוב יותר מאשר בדרום. הכוחות הסדירים תוגברו בחטיבת טנקים נוספת. הכוחות בקו קיבלו התראה והיו ערוכים כפי המתוכנן ל"יום קרב". השאלה מדוע לא ידעו במעוזים ובטנקים שהמדובר במלחמה ולא ב"יום קרב" איננה קשורה כלל להפתעה. מפקדת הפיקוד ידעה כבר בבוקר שהמדובר במלחמה, מדוע לא הודיעה על כך לכוחות בחזית? זו השאלה.

מגוחכת במיוחד היא ה"הוכחה" שמביאים מחזית רמת הגולן, לפיה הוצבו שם הכוחות הסדירים באופן נכון, ולכן לא נפרץ הקו. האמת היא הפוכה. פרשת רמת הגולן מוכיחה, כי השאלה האמיתית לא הייתה כמות הכוחות בקו או גיוס מילואים. אלא שאלה אחרת לגמרי. ברמת הגולן הייתה תגבורת, הכוחות נפרסו לפני תחילת המלחמה, ואף-על-פי-כן נפרצה החזית. העובדה שהיא נפרצה בדרום הרמה ולא בצפונה קשורה בעיקר בהפעלה בלתי מושכלת של כוחות העתודה. באופן פרדוכסלי אפשר לסכם, כי בחזית סיני אי אפשר היה למנוע את הצליחה המצרית גם אילו לא היינו מופתעים, ואילו בגולן אפשר היה למנוע את הפריצה למרות ההפתעה. בשני המקרים לא הייתה ההפתעה גורם שהשפיע באופן מכריע על תוצאות המערכה.

שאלה נפרדת היא, האמנם נועדו הכוחות הסדירים לעצור לבדם מתקפה כללית? בעלי גרסת ההפתעה טוענים, כי אילו גויסו המילואים כמתוכנן, היה חלק מהם מתגבר את מערך ההגנה ומונע את הצליחה בסיני ואת הפריצה בגולן. מסתבר, כי בשאלה זו היה קיים בצה"ל חלל מחשבתי ריק. במסמכים מלפני המלחמה ובתחקירים אחרים אי אפשר היה לקבל תשובה ברורה לשאלה, האם היה צורך בכוחות מילואים כדי להגן על החזית מפני התקפת פתע. על כל פנים ברור, שברמת הגולן, לדוגמה, בה נצפו סכנות חמורות ביותר, והעניין נשקל בין הרמטכ"ל ושר הביטחון, לא נמצא צורך לגייס כוחות מילואים לתגבורת הקו, והסתפקו בכוחות הסדירים.

אם מנסים לשחזר את הלך המחשבה בצה"ל בשנים שלפני 1973, נראה כי גם אם היו מגייסים את המילואים מראש, לא היו מכניסים

אותם למערך ההגנה, אלא שומרים אותם לשלב המעבר למתקפה. באותן שנים אפילו כוחות סדירים שיועדו להגנה חולצו לעיתים מתוך מערך ההגנה, כדי שאפשר יהיה לשמרם להתקפה. כך, לדוגמה, קו ההגנה הקדמי בסיני שתוכנן מתחילה להתחלק לשלוש גזרות חטיבתיות, חולק בפועל ערב המלחמה רק לשתי גזרות, כנראה כדי לאפשר לחטיבה השלישית להשתלב בהתקפה.

מה היה קורה אילו צה"ל היה פותח במלחמה? זו כבר שאלה שאיננה נוגעת לעניין. בקרב הבלימה עמד למבחן מערך ההגנה של צה"ל, והשאלה היא: מדוע נכשל?

כל העובדות הללו הוזכרו בקצרה לשם מטרה אחת: להוכיח שהבעיה של צה"ל בקרב הבלימה לא הייתה בעיה מוגבלת שנבעה מההפתעה. היו תהליכים שקדמו למלחמה, והם שהביאו גם להפתעה וגם לחולשה בשלב הפתיחה של המלחמה. תהליכים אלה הם עמוקים ומהותיים, ולהבנתם יש חשיבות לעתיד.

המטרה

הליקוי הבסיסי הראשון שהביא לכישלוננו בקרב הבלימה כרוך במטרה שהוטלה על הכוחות הבולמים. מטרה זו נגזרת ממטרות המלחמה של המדינה.

כיצד הוגדרו מטרות אלה?

מטרות המלחמה אינן כתובות באופן דומה לפקודת מבצע, שבה מנוסחת המטרה בסעיף ברור. לעיתים יש צורך להגדירן לאחר מעשה מתוך מסמכים ועדויות. אין הדבר פוסל את המטרות עצמן, ואין הדבר מעיד על ליקויים בהכנות, שכן הגדרת מטרות מלחמה איננה מעשה, אלא תהליך שמתגבש באופן מתמיד ובלתי פוסק שנים לפני המלחמה ונמשך עד תום המלחמה.

מתוך זיכרונות ומסמכים ניתן להבחין, כי היסוד המרכזי בהגדרת מטרות המלחמה של צה"ל לפני המלחמה היה: "לא לאפשר לאויב שום הישג". יסוד זה התגבש כתוצאה משילוב של כמה וכמה מגמות, תהליכים ומורשות בחשיבה הביטחונית של ההנהגה המדינית והצבאית.

המגמה הראשונה הייתה תפישה מדינית שגרסה הגנה על "הסטטוס קוו". כיוון שאין הערכים מוכנים לבוא לשולחן הדיונים, ואין הם מוכנים לפשרה הוגנת על בסיס המצב הקיים, יש צורך להוכיח להם שבלי משא ומתן ופשרה לא ישיגו כלום, וכי אין להם שום אופציה צבאית.

גם שיקולים צבאיים נצטרפו לחיזוק המטרה של "שום הישג". בדיונים שנערכו בזמנו נתעוררו ספקות רבים ביחס לאפשרות ההתקפה וההתקדמות של צה"ל, ושררה הרגשה שהמעצמות יפסיקו את המלחמה ברגע שנחליל להתקדם. מכאן שהמינימום ההכרחי המוסכם היה — לא לתת להם שום הישג שיחזק את ביטחונם.

מעוז "בורפסט"

נראה כי על הגדרת מטרה זו השפיעו גם גורמים היסטוריים ופסיכולוגיים. במשך שנים ארוכות שלטה בחשיבה הביטחונית שלנו הדוקטרינה, לפיה "אין להרשות שום חדירה לשטחנו, וצריך להעביר את המלחמה עם פתיחה לשטח האויב."

עיקרון זה נקבע במציאות גיאוגרפית ופוליטית שהתקיימה עד שנת 1967, אך נראה שהוא המשיך להשפיע על אופן חשיבתם של מצביאי צה"ל גם בשנים 1967-1973 למרות שינוי התנאים. הדבר ניכר במיוחד, כאשר נזכרים בהתנגדות הנמרצת שהופגנה בדיוני המטכ"ל כלפי התפישה, שיש לאפשר למצרים להיכנס לסיני, ולהשמידם בתוך סיני לאחר הצליחה.

מכל מקום, השאלה היא: האם המטרה "לא לאפשר לאויב שום הישג" הייתה נכונה ואפשרית?

מבלי להיכנס לדיון האם המדיניות של הגנה על הסטטוס-קוו הייתה נכונה, נראה כי היישום הצבאי שלה ברוח "אף שעל" היה בלתי אפשרי. בנתונים בהם נערכו הצבא המצרי והסורי במלוא עצמתם בקו החזית, כשמולם צבא סדיר ישראלי קטן יחסית — האפשרות להגן על חזית באורך מאות קילומטרים מפני כל פריצה משמעותית הייתה מראש קטנה ביותר.

יתר על כן, אימוץ הדוקטרינה של "אף הישג לאויב" פגעה בשני עקרונות מלחמה חיוניים לצה"ל: האחד — שמירת יכולת התמרון, והשני — חיסכון בכוח. פירושה של שמירת יכולת התמרון הוא, שאסור לנו להשתעבד לשום נתון קרקעי כמו קו או יישוב שיחייב אותנו להגיב במקום שבו יבחר האויב להכות, או בשעה הנוחה לו. העיקרון של חיסכון בכוח קשור לעיקרון של שמירת יכולת התמרון. הוא מחייב יכולת לריכוז מאמץ במקום ובזמן הנוחים לנו כדי להשיג הכרעה.

קביעת המטרה של "אף הישג לאויב" חייבה אותנו להיצמד בצייפורניים לקווי הפסקת האש, ולקבוע שיטת פעולה דומיננטית של תגובה מידית על כל חדירה. בפועל נבנתה מערכת מוצבים יקרה, והכוחות הניידים חולקו ופוצלו, כדי שיוכלו לפעול בכל נקודה שיתקוף האויב.

תורת ההגנה

מלבד המטרה והשיטה היה גורם נוסף הקשור בחשיבה צבאית, שתרם גם הוא תרומה מכרעת לכישלון בקרב הבלימה. גורם זה הוא החולשה של תורת ההגנה ותודעת ההגנה בצה"ל. תהליך זה איננו חדש, ולא החל בשנת 1967.

נושא ההגנה נדחק הצדה מפני ההתקפה עוד בראשית ימיו של צה"ל. היו לכך סיבות רבות, מהן מוצדקות יותר ומהן פחות. ראשית, מצבה הגיאוגרפי של מדינת ישראל עד 1967, שעשה כל מאמץ הגנתי למשימה בלתי אפשרית. שנית, אופיו של הלוחם הישראלי שחייב אף הוא ניצול הדינמיות והתושיה של כוחותינו, הבאים לידי ביטוי משמעותי יותר בהתקפה. על כך נוספה העובדה, שהישגיו הגדולים של צה"ל הושגו בהתקפה, והישגים אלה הביאו למפקדים יוקרה וכבוד מרובים. כתוצאה מכל אלה התפתחה בצה"ל סלידה עקרונית ורגשית מפני עיסוק יתר בהגנה.

רקע זה השתנה בשנת 1967, כאשר בפעם הראשונה נתעורר צורך להגן על גבולות סבירים, נוצרה אפשרות לנהל קרב הגנה במרחב פתוח, וקטן במידת מה הפיתוי לצאת להתקפה. אף-על-פי-כן לא חלה תמורה משמעותית בדפוסי החשיבה בצה"ל. ניסיונות שנעשו על-ידי אלופים אחדים לחולל תמורה זו דוכאו. תפקיד מיוחד בנושא זה היה לרא"ל בר-לב שייחס משמעות ניכרת ואמינית לשאלת הגנת הגבולות, אולם כיוון שגם הוא היה נעול על התפישה של "אף הישג", הוגבלה תרומתו בנושא זה לפיתוח מזורז של מערכת ההגנה בקו הקדמי. אלופים אחרים במטכ"ל דאו הסתייגו במידה זו או אחרת מן

בעניין זה, אלא שהסבר זה אינו מספיק. אם רוצים לתקן את המצב לא די שנאמר: "הנה מעתה למדנו לקח, וכיוון שהועמדנו במקומנו — לא נחזור על שגיאות העבר."

כדי לתקן את השגיאות שנובעות מעודף ביטחון עצמי צריך לברר, כיצד משפיע מצב זה על דרך החשיבה, שהרי ברור שעודף ביטחון עצמי אינו הופך אדם לשוטה, ואם כן: כיצד בכל זאת מתפתח התהליך המוביל משחצנות להחלטות מוטעות?

בדיקת תהליכי החשיבה בצה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים מלמדת, כי ברוב המקרים הוקדש זמן רב לדיונים בשאלות המרכזיות והמכריעות, אולם היו בדיונים אלה מספר "נקודות תורפה לוגיות" שאפשרו קבלת מסקנות מוטעות.

לנקודה הראשונה יש ממד ערכי ומקצועי כאחד והוא — ערעור הקריטריונים המבחינים בין אפשרי לבלתי אפשרי. בספרות הצבאית המקצועית נעשה מאמץ מתמיד להגדיר מדדים כאלה עם כל הקושי שבדבר. יש יחסי כוחות מקובלים להתקפה ולהגנה, ויש ניסיונות מתקדמים יותר לפתח משחקי מלחמה של כוחות וכלי נשק מסוגים שונים. המטרה של כל אלה היא: לסייע למפקדים להבחין היטב בין "רצוי" ל"אפשרי".

והנה בצה"ל שלפני מלחמת יום הכיפורים נחלשה הבחנה זו. וזכורני, כמדריך בפו"ם, תרגיל שבו ניהלה אוגדה ישראלית אחת קרב הגנה בחזית המזרחית נגד חמש דיביזיות, השמידה אותן, וחזרה ליציב קו הגנה בקו הקדמי. את התרגיל הכין וניהל מדריך בכיר שהיה מלא ביטחון עצמי. במלחמה פעל מדריך זה במסגרת אוגדה שנלחמה שבוע בקרב אכזרי כנגד שתי דיביזיות מצריות מבלי להגיע להכרעה סופית... למען האמת צריך לציין, שהיה פרדוקס מסוים בחשיבה הצבאית בצה"ל באותו נושא. מצד אחד, בכל הקשור למלחמה העתידה היו הערכות אופטימיות, ועל החטיבות והאוגדות הוטלו משימות שהיו הרבה מעל המקובל לאור הניסיון הצבאי הבין-לאומי. לעומת זאת, בפעולות התגמול ובמלחמת ההתשה הייתה רגישות גדולה ביותר לאבדות; הפעולות נשקלו בזהירות מיוחדת, ונעשה כל מאמץ להבטיח עליונות מוחלטת של כוחותינו ומינימום אבדות.

קשה לישיב פרדוקס זה. ההסבר הנראה לי הוא, כי הייתה שגיאת מסוימת בחשיבה של הפיקוד הבכיר. את המלחמה העתידה ראו כאור מלחמת ששת הימים, לעומת זאת ההחלטות ביחס לפעולות התגמול ומלחמת ההתשה הושפעו באופן מידי מן המצב בשטח ומן התגובות בציבור. כיצד אפשר היה לקיים ניתוק כה עמוק בין שני המישורים במוחם של אותם אנשים — זו שאלה שאינני מוסמך לעסוק בה.

הצליחה המצרית מזרחה

הדגש של רא"ל בר-לב על מערכת ההגנה, ומיד עם סיום תפקידו החלו לקצץ בה בדרכים שונות. בניגוד לטענתו של רא"ל בר-לב, כי הקו הקרוי על שמו היה מדולדל בגלל ההפתעה ובגלל רשלנות מפקדים, הרי לאמיתו של דבר הונח קו זה בתהליך איטי, שהחל מיד עם סיום כהונתו כרמטכ"ל. לאחרונה הודה בכך רא"ל בר-לב עצמו, כאשר במסגרת ויכוח פוליטי האשים את אלוף שרון בפגיעה במעוזים ובקו בר-לב חודשים ארוכים לפני המלחמה. הוא רק לא ציין, שגם רא"ל אלעזר לא היה מאוהדיו הגדולים של קו בר-לב, ובסופו של דבר אף אישר את דילולו ערב המלחמה. רוב המפקדים הבכירים בצבא ראו בשלב ההגנה רע הכרחי שיש להיפטר ממנו ולעבור מוקדם ככל האפשר להתקפה; עד כדי כך שאחת הפקודות הראשונות שנתנו באוגדת סיני עם קבלת הידיעות על ההתקפה המצרית הצפויה הייתה — לקדם את גשר הגלילים.

מבחינת תכנון מערך ההגנה הייתה התוצאה, שבשנים שלפני המלחמה זכה נושא זה לתכנונים נאותים רק ברמה הטקטית, ולא ברמה האופרטיבית. תוכנון קרבות הגנה מוגבלים לגזרות ולעוצבות, ולא תוכנן קרב הגנה מערכתי כולל ומקיף. התפישה של הגנה קשוחה בקו הקדמי הפכה לדוקטרינה שלא חורגים ממנה. הדוקטרינה קבעה, שהקו הקדמי לא ייפרץ, והמפקדים נדרשו להכנין קרבות מקומיים והתקפות נגד ברמה הטקטית על קו התעלה. לא תוכנן קרב הגנה ברמה המערכתית. קרב ההגנה הטקטי היה אמור להתפתח לקרב מערכתי רק עם המעבר של כוחות צה"ל להתקפה.

אולם, לא זו בלבד שתכנון מערכת ההגנה הוגבל לרמה הטקטית, אלא שגם באותה רמה עוותה תורת ההגנה הקלאסית כדי להתאימה למטרה של "אף הישג".

תורת ההגנה קובעת, כי למערך הגנה חייב להיות עומק, על מנת שהמגן יוכל לקיים מרחב התרעה. לנהל קרב במשך פרק זמן מסוים, ולאפשר בלימה סופית של האויב בקו העצירה. מערכת ההגנה של צה"ל נבנתה ללא עומק, באופן שהקו הקדמי נועד להיות מרחב ההתרעה, מקום קרב ההגנה וקו העצירה גם יחד; והכל כדי להביא לכך שהתפישה של "אף הישג" תוגשם במלואה.

שני הנושאים האמורים — בחירת מטרה לא ראלית והזנחת תורת ההגנה — הם הגורמים המרכזיים בהצלחות הראשונות של האויב במלחמת יום הכיפורים. ההפתעה החמירה את משמעותם, אך לא שינתה באופן יסודי את המצב המהותי. לאמיתו של דבר סיפורו של קרב הבלימה של צה"ל הוא סיפור ניסיונם הנואש של חיילים מעולים ואמיצים להגן על מטרה אבודה מראש ועל תכנית לקיחה מלכתחילה.

ליקויים בחשיבה

כיצד קרה הדבר? עם כל הביקורת על צמרת צה"ל בשנים 67-73, אי אפשר לומר שכולם היו שוטים. להפך, אין שום ספק שנמנו עמה מטובי המפקדים שהיו אי פעם למדינה. כיצד קרה אפוא שהמטרות ותכניות ההגנה היו כה לקויים?

סיבה אחת כבר הוזכרה: האמונה ביתרונה של ההתקפה הייתה כה מורשת ומוטבעת בצה"ל, עד כי מפקדים חתרו תמיד לתת לבעיות הצבאיות פתרון בעל אופי התקפי. הדוגמה המובילה בתחום זה הייתה זו של אוגדת אלוף שרון במלחמת ששת הימים. כיצד בכוח מרצו ותנופתו הפך שרון משימה הגנתית לתכנית התקפית של הבקעת מתחמי אוס-כתף. דוגמה זו נתפשה בצבא הן כערך חינוכי למפקדים להיות "סוסיס דוהרים", ולא "שוורים עצלים", והן כהוכחה שההתקפה היא התשובה הטובה גם לבעיות הגנתיות.

סיבה שנייה — גם היא ידועה ומוזכרת לעיתים קרובות בדיונים על מלחמת יום הכיפורים — הביטחון העצמי המופרז שרכשו מפקדי צה"ל בעקבות הניצחון המוחץ בשנת 1967. אין ספק שיש אמת רבה

הנושא השני שבו ניכר פגם בסיסי באופן החשיבה הוא, ההתעלמות היחסית מגורם הזמן בשאלות רבות. הדוגמה הטובה והמשמעותית לעניינינו מצויה בתחום הערכת כושר העמידה של כוחות בהגנה. כל מי שמעיין בפקודות מבצע מאותם ימים ימצא, בכל הרמות, הגדרות מטרה בנוסח: "כוח X יגן על המרחב מפני התקפת אויב." "סד"כ האויב היה מפורט וגם עצמת כוחותינו, אולם ברוב המקרים לא הוגדר כמה זמן חייב המגן למלא את משימתו. ברור כי כאשר יש לתוקף עליונות פי ארבעה או חמישה ויותר, אין לצפות שהמגן ימלא את משימתו בלי סוף. עליו לעמוד בהגנה זמן מוגדר עד להגעת כוחות נוספים, או עד נסיגה לקו חדש. שאלה זו היא בעלת חשיבות מכרעת לצה"ל, שהרי בעיית יסוד בהגנתנו היא השאלה, כמה זמן חייבים הכוחות הסדירים לעמוד בקו עד הגעת כוחות המילואים. כיוון שזמן זה לא הוגדר, אפשר היה להתעלם מן המשמעות של התפתחויות צבאיות אצל האויב, ולסמוך שהצבא הסדיר יגן עד שיגיעו המילואים. שגיאה זו עלתה לצה"ל במחיר יקר. גם בצפון וגם בדרום היה כוח העמידה של הכוחות הסדירים מוגבל, למרות המאמץ העליון שעשו והיה צורך לזרז את המילואים לצאת לחזית ללא הכנה מספקת. בסופו של דבר לא נסגר פער הזמן בין כושר העמידה של הסדירים לבין הגעת המילואים, ופער זה אפשר את הפריצה בצפון.

חוסר נוסף שבו היה כישלון משמעותי בשל התעלמות מממד הזמן הוא בתחום הקונצפציה אשר גרסה, שהצבא הסדיר וחיל האוויר יבלמו את המתקפה הצפויה. עניין זה ראוי לברור יסודי שעדיין לא נעשה, אך נקודה אחת אפשר להזכיר: אחת החולשות של קונצפציה זו הייתה בכך שלא הושם לב לעובדה, שלוח הזמנים של חיל האוויר היה שונה משל כוחות היבשה, וחייב שלבים מוקדמים לפני כניסתו לתקיפת כוחות הקרקע.

הנושא השלישי שבו נפגם צד הגיוני בחשיבה הצבאית הוא ההבחנה בין "מהות הסיכון" ו"סבירות הסיכונים" — במשך כל שנות קיומו של צה"ל היה ברור, כי היערכותו ועוצמתו צריכים להקבע לפי "מהות הסיכון" למדינת ישראל. גם אם סבירות הסיכון יורדת, אין הדבר משמעותי, כל עוד מדובר בסיכון ריאלי, שהרי איש לא מוכן לקבל הסבר שצה"ל נכשל בהגנת מדינת ישראל מפני איום חמור, רק מפני שסבירותו הייתה נמוכה.

והנה, בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים עלה לגדולה המושג "סבירות", אשר הפך יותר ויותר לגורם משפיע, בעיקר על היערכותו של צה"ל. תהליך זה אפשר לשמור על "קור רוח" ו"עמידה איתנה", גם כאשר מהות הסיכונים הצבאיים הלכה וגברה. לא הייתה זו בעיה של המודיעין, אלא של כל הדרגים הפיקודיים הבכירים בצבא, ומבחינה זו העובדה שאמ"נ הודיע ערב המלחמה, כי "סבירות

הצליחה הישראלית מערבה

המלחמה נמוכה" איננה מטילה עליו אחריות כלשהי, פרט למחמאות שצריך לשלול מתבונתו. האחריות הממשית נופלת על הדרגים המדיניים והצבאיים הבכירים, שבמקום לתת תשובה למהות הסיכון, שהייתה ברורה וידועה גם בלי שום אתראה מודיעינית על המלחמה, העדיפו לבסס את רמת הכוונות על ה"סבירות". את הלקח המכריע והמר בשאלה זו של "מהות" ו"סבירות" למד צה"ל בדרך הקשה, בשעה שפרצה "המלחמה שסבירותה נמוכה" — מלחמת יום הכיפורים.

כאן צריך להדגיש, כי לא נראה שלקח זה עם כל חשיבותו אכן נלמד. בדיקת הצדדים הצבאיים של הסכמי השלום שפורסמו מלמדת, כי אפילו ברמות הבכירות ביותר של מדינת ישראל עדיין לא קיימת הבחנה בין המושגים ומשמעותם. הסכמי השלום הם ביטוי מובהק לעמדה השואפת להקטין את סבירות המלחמה, והמטפחת תקוות רבות סביב הקטנה זו, אך צריך לזכור שאם סבירות הסיכון אכן יורדת בשל רצונה הטוב של מצרים, הרי מהות הסיכון מחמירה באופן אובייקטיבי בגלל ריתור על שטחים חשובים בסיני, והחמרה זו היא הקובעת את מצבנו הביטחוני לצורך תכנון הגנתי.

שלושת נושאים אלה — קביעת משימות ריאליות, הגדרת ממד הזמן וההבחנה בין מהות וסבירות הסיכונים — הם בגדר "פעמוני אזהרה" בחשיבה הצבאית. חסרונם אפשר למפקדים רציניים לקיים אופטימיות וביטחון עצמי, גם כאשר הלכו והורעו התנאים האובייקטיביים, והרדמתם אפשרה להאמין, שהמצב איננו משתנה. למרות הגדלת סד"כ האויב, למרות כניסתו להיערכות שמאפשרת מעבר מידי למלחמה, ולמרות הידיעות שאכן הוא מתכוון לעשות זאת — אפשר היה להמשיך ולחיות כרגיל.

אין פירוש הדבר שלא היו מפקדים בכירים שהבינו את הסכנה, ואין זאת אומרת שהייתה התעלמות מוחלטת ומתמדת מן התמורות במצב, אולם התיאור מצביע על מגמות כלליות ותהליכים אפייניים שאפשרו בסופו של דבר את מצב הביש שבו נתפשנו ביום הכיפורים.

מטרתו של ניתוח זה, היא להציב אתגר להסבר המקובל, לפיו הייתה ההפתעה גורם מכריע בקביעת תוצאות השלב הראשון במלחמת יום הכיפורים. בחינת פני הדברים ובמיוחד בדיקת הקרבות במלחמה מלמדות, כי לא היה מקרה שבו נכשלה תכנית טובה בגלל חיילים פחדנים או קצינים זוטרים שוטים. לעומת זאת אפשר להוכיח, כי במקרים רבים נכשלו תכניות, למרות אומץ לבם של החיילים, בגלל שגיאות בתכנון של הפיקוד הבכיר.

תוצאות המלחמה

קשה להשיב על השאלה "מה תוצאות המלחמה?", לא רק מפני שהתשובה סבוכה, אלא גם משום שהשאלה קשה. כיצד מעריכים תוצאות של מלחמה? ייתכן שאם תחילה נגדיר נכון את השאלה, יקל עלינו לענות עליה.

כדי להבין את השאלה ניתן להביא משל מתחום הספורט: רץ למרחקים קצרים מתכוון לתחרות בריצת 100 מטר וקובע לעצמו שעליו להיות מסוגל לרוץ את המרחק בעשר שניות. כיצד נשפוט את הישגו לאחר התחרות? קיימים שלושה מבחנים אפשריים: הראשון — להשוות את המטרה שקבע לעצמו עם הזמן שהשיג, השני — לבדוק איזה מקום השיג הרץ בתחרות, והשלישי — להשוות את המקום שהשיג בתחרות למקומו בתחרויות קודמות.

שלושת המבחנים עשויים להביא להערכות שונות של התוצאה. נניח שהרץ אכן עבר את 100 המטר ב-10 שניות. מנקודת ראות של מטרה והישג — מטרתו הושגה. אבל מה נאמר אם הוא הגיע שביעי מתוך עשרה רצים? אולי נחשוב שהוא טעה בהגדרת המטרה, ואולי נמצא סיבה אחרת, אבל ברור שכאשר התוצאה תיבחן על רקע רחב יותר,

(במקרה זה יתר הרצים) ייתכן שההערכה תהיה כישלון למרות שהמטרה הושגה.

ומה במקרה שהרץ הגיע שני במירוץ? האם נוכל כבר לסכם שזהו הישג? ייתכן, אבל מה נחשוב אם נגלה שבשלושת המירוצים הקודמים הגיע הרץ ראשון? לא תהיה לנו ברירה אלא לקבוע, שלמרות כל הישגיו הנאים נמצא הרץ בתהליך של ירידה לעומת האחרים.

הערכה מקיפה ומושלמת של תוצאות המירוץ חייבת להתחשב בכל שלושת המבחנים, הוא הדין בהערכת תוצאות המלחמה, יש לשלב כמה דרכי בחינה. הדרך הראשונה והפשוטה היא השוואת התוצאות אל המטרות; בודקים איך הגדירו המנהיגים המדיניים והצבאיים את מטרות המלחמה לפני כן, משווים את המטרות הרצויות אל ההישג בפועל, וזה שהשיג חלק גדול יותר ממטרותיו הוא המנצח.

קיימת אפשרות להעריך את תוצאות המלחמה בראייה רחבה יותר, לדוגמה: כיצד השפיעו תוצאות המלחמה על מעמדה של המדינה או על מצבה החברתי. הערכה זו עשויה להיות קשורה בשאלה "מה מטרות המלחמה?" או נוספת עליה.

קיימת גם אפשרות שלישית, והיא: הערכת המלחמה בפרספקטיבה של זמן בהשוואה לאירועים בעבר או בעתיד. לאור זאת ניתן לקבוע מה מלמדות תוצאות המלחמה על התהליכים בהם נתונה המדינה או החברה. רק ניתוח משולב של תוצאות המלחמה לאור שלושת המבחנים עשוי להביא להערכה נכונה ומשולבת של משמעותן.

מטרות והישגים

לאור הדרך שהצבענו עליה בניתוח תוצאות המלחמה, נפתח בהשוואת המטרות אל ההישגים. דרך זו מועילה מאוד כשיש צורך לנתח קרבות או מבצעים ברמה אופרטיבית וטקטית. לכן היא מקובלת מאוד על אנשי צבא שמתחנכים לחשוב בכיוון זה ברוב שנות שירותם. לדוגמה: בשנת 1970, בתום מלחמת ההתשה, העריך אלוף עזר ויצמן כי צה"ל נכשל באותה מלחמה. וזכרנו, כי בכנס קציני פיקוד דרום באותה תקופה התווכח הרמטכ"ל דאז, רא"ל בר-לב, בחריפות עם עמדה זו, וכדי להוכיח שניצחנו במלחמה, טען שאם משווים את המטרות שלנו אל התוצאות, ברור כי המטרות הושגו ופירושו הדבר ניצחון.

אולם אנשי צבא נוטים לעיתים לשכוח, כי ברמה האסטרטגית, בניגוד לרמה האופרטיבית, השאלה איננה רק: "האם הצלחנו להשיג את מטרותינו?" קיימת שאלה קודמת, חשובה ממנה, הקשורה במטרות: "האם היו המטרות שבחרנו נכונות, והאם ניתן היה להשיגן?"

כך צריך גם לבחון את שאלת המטרות וההישגים במלחמת יום הכיפורים. תחילה צריך לבחון את המטרות לכשעצמן, ולראות האם היו נכונות. כלומר, האם שירתו את האינטרסים הלאומיים שלנו, והאם היו ניתנות להישג באמצעים ובנחונים הקיימים.

השוואת מטרות המלחמה לתוצאותיה בוודאי אינה מניחה את הדעת, בתנאי שמבינים את הגדרת המלחמה של צה"ל באופן עמוק, ולא מסתפקים בניסוחים טכניים. כאשר קבעו שאסור לתת לאויב שום הישג, לא חשב איש על מצב בנוסח סיום מלחמת יום הכיפורים, או הבינו כולם, שאפילו אם יכבשו המצרים או הסורים שטח לזמן מוגבל, ייחשב להם הדבר להישג חשוב, ולכן כללה ההגדרה "למנוע כל הישג" גם הישג קרקעי, גם הישג בזמן, וגם בגרימת אבדות גדולות מדי לכוחותינו.

העובדה שמלחמת יום הכיפורים קירבה אותנו לקהיר ולדמשק, איננה יכולה למחוק את העובדה המכרעת יותר, שהיו לערבים הישגים משמעותיים גם בקרקע וגם בזמן. גאווותם של הסורים על הישגיהם במלחמת יום הכיפורים מלמדת זאת היטב. במובן זה הוכרעו תוצאות המלחמה ביום הראשון שלה. כאשר צלחו המצרים את התעלה, והסורים פרצו ברמה, הם השיגו את ההישג המכריע שהיה דרוש להם מבחינה צבאית ומדינית. כאשר בלמו המצרים את התקפת הנגד ב-8 באוקטובר — הם השלימו את הישגם. כל מה שעשה צה"ל לאתר מכן, היה ניסיון לצמצם את המשמעות החמורות של ההצלחה המצרית והסורית.

מטרות המלחמה של צה"ל עוצבו לאור המדיניות של סטטוס-קוו כדי להגן על המצב המדיני הקיים. המטרה המדינית הערבית הייתה מנוגדת — לשבור את הסטטוס-קוו. ואכן, הסטטוס-קוו נשבר לחלוטין, והחל אותו תהליך שהיה המטרה המדינית הראשונה במעלה של מצרים וסוריה — נסיגת ישראל לגבולות 1967.

עד כאן עסקנו בהערכת תוצאות המלחמה מבחינת מטרות והישגים. עתה צריך להעריך את תוצאות המלחמה מבחינת הקשר הרחב יותר, כלומר מבחינת המצב המדיני, הכלכלי והחברתי של ישראל ואויבותיה אחר המלחמה.

לא כאן המקום להערכה מפורטת של מצבנו המדיני כיום. רק נזכיר, כי יש לנו הסכם שלום עם מצרים שלא היה קודם המלחמה, ואנו מבודדים בעולם מבחינה מדינית, כפי שלא היינו מבודדים בעבר. השאלה היא: האם שני נתונים מרכזיים אלה היו שונים אילו לא פרצה מלחמת יום כיפורים, או אילו ניצחנו בה ניצחון מכריע?

אשר להסכם השלום. היום כבר ברור, כי ישראל יכלה לקבל הסכם שלום בתנאי קמפ-דייוויד גם בשנת 1971. הטענה, כי סאדאת פנה לדרך השלום, אחרי שנוכח שאי אפשר להכריע את ישראל בדרך צבאית, איננה עומדת במבחן. הרבה יותר הגיוני לומר, כי ההנהגה של ישראל שינתה את עמדותיה, אחרי שאיבדה את האמון ביכולתה לקיים את הסטטוס קוו. על כל פנים, הסיכוי שישראל הייתה חותמת ב-1971 על הסכם שלום בנוסח קמפ-דייוויד, הרבה יותר קטן מהסיכוי שסאדאת היה חותם ב-1978 על הסכם לפי תביעותיה של ישראל בשנת 1971.

כלומר, בסופו של דבר השפיעו תוצאות מלחמת יום הכיפורים על עמדותיה המדיניות של ישראל הרבה יותר מאשר על אלה של מצרים. מבחינת בידודנו הבין-לאומי, קשה להאמין שכך היה המצב גם אילו ניצחנו בשנת 1973, כפי שאירע ב-1967. ההישג העיקרי של הערבים במלחמת יום הכיפורים היה – יכולתם להציג בפני העולם הפעלת אסטרטגיה כוללת המשלבת באופן יעיל את כל העצמה שברשותם. אולם מערכת זו עמדה על צלע אחת רופפת – החולשה הצבאית של מדינות ערב. לצורך הפעלת האסטרטגיה הכוללת היה דרוש לערבים תנאי בסיסי אחד – לא לנחול מפלה מוחצת, ותנאי זה הושג. אשר למצבנו הכלכלי, אינני סבור שזה היה משתנה אפילו בתנאים אחרים. עצמתו של נשק הנפט והשפעתו היו מתפתחים בכל מקרה. יתרה מזו, הניסיון מלמד, שכל מלחמה, יהיו אשר יהיו תוצאותיה, מסלימה את מירוץ החימוש באזור. בסופו של דבר נקבע מירוץ החימוש בעיקר על-פי קצב ההצטיידות הצבאית של מדינות ערב, ובעניין זה מסתבר, שהקצב גובר גם אחרי ניצחון מוחץ וגם אחרי הסכם שלום.

אולם, המשמעות הקשה ביותר עבורנו בשלכות החברתיות של אותה מלחמה וממשבר אבדן האמון והתקווה בחברה הישראלית. לצורך זה עלינו לחזור אל החלק השלישי בדרך ניתוח תוצאות מלחמה. השאלה הבסיסית העומדת לפני מדינת ישראל היא: האם תוכל לקיים עליונות צבאית, טכנולוגית וחברתית לעומת אויביה? ההיסטוריה של היישוב היהודי ומדינת ישראל עד מלחמת יום הכיפורים השיבה על כך תשובה מעודדת. מעלייה לעלייה וממלחמה למלחמה התחזקו, התעצמו והגדלו את הפער בינינו לבין אויבינו. עובדה זו הייתה מקור עידוד ותקווה בשעות קשות, וחיוקה את אמון העם בהנהגתו. והנה, בדומה למה שאירע לאותו רץ שתמיד הגיע ראשון ופתאום מצא עצמו שלישי, כאשר השווה העם את תוצאות מלחמת יום הכיפורים לתוצאות מלחמותינו הקודמות, נראה היה כי הפער בינינו לבין העולם הערבי הולך וקטן. יתר על כן, נסתמנה אפשרות שבעתיד הלא רחוק אולי ייסגר פער זה לחלוטין, ואפשר יהיה להשמיד את מדינת ישראל. תוצאה זו של המלחמה היא הגורם הראשון במעלה למשבר החברתי. העם איבד את הביטחון בעתיד ואת האמון בהנהגה שמוכילה אותו. השאלה המכרעת היא כמובן, האם אמנם נכונה מסקנה זו? האם באמת התחיל תהליך הנסיגה של מדינת ישראל? בדיקת עצמתו של צה"ל ערב מלחמת יום הכיפורים מלמדת, כי הייתה זו מכוונת מלחמה אדירה מבחינת רמת האימון והארגון. חולאיה של מכוונה זו לא היו בשרירים אלא במוח, בפיקוד הבכיר של הצבא ובהנהגה המדינית. הפער ביחסי הכוחות הצבאיים בינינו לבין הערבים לא נשתנה, אך פתיחת המלחמה ומהלכה מלמדים, כי "במירוץ המוחות" של המנהיגים קטן הפער לרעתנו.

מבחינה זו ברור, כי על ההנהגה המדינית והצבאית מוטלת אחריות כבדה בשל תוצאות מלחמת יום הכיפורים. החולשה שפקדה אותם הביאה להקטנת עצמתנו הלאומית הכללית, ובעקבות זאת למשבר האמון בעתידנו בכלל. במבט לעתיד נראה כי מצבנו הולך ונעשה קשה. בשעות אלה חסרים לנו הביטחון, האופטימיות והאמון בהנהגה שליוו אותנו בעבר. אבדנם הוא התוצאה הקשה והמסוכנת ביותר של מלחמת יום הכיפורים. מניתוח זה עולה, כי אי אפשר להגדיר את תוצאות מלחמת יום הכיפורים כ"ניצחון", ובצער ובכאב צריך להודות, כי תוצאות אלה קרובות יותר ל"כישלון".

בעיה חברתית

מתוך התשובות לשתי השאלות המרכזיות: "מה תוצאות מלחמת יום הכיפורים?" ו"מה הגורם לכישלון בקרב הבלוימה?" עולות גם שאלות נוספות, חשובות לא פחות, אלא שהן עוסקות לא במה שקרה לפני

המלחמה, אלא במה שקרה אחריה.

כל מי שמציג עמדות שונות מהמקובל חשוף לביקורת: "האם אתה חכם מכולם?", "והאם אחרים לא יודעים מה שאתה מתיימר לגלות?" הטיעון המקובל על הצמרת הפוליטית והביטחונית שלנו מזה שבע שנים, בלי הכדל של שייכות פוליטית, הוא כי "מלחמת יום הכיפורים היא הניצחון הגדול בתולדותינו", כי חולשות צה"ל שנחשפו במלחמה קשורות בהפתעה ו"חרוץ מזה הכל בסדר."

האם מנהיגים ומפקדים אלה אינם יודעים את האמת? והאם אין הם מבינים את החשיבות בבירור האמת והוצאת מסקנות? כדי להבין מצב זה עלינו לעבור מן התחום הצבאי אל התחום החברתי.

מלחמת יום הכיפורים הייתה זעזוע למסד הפוליטי של מדינת ישראל. מתוך המלחמה קמו תנועות המחאה, ונולדה מגמה רחבה בחברה הישראלית, שתובעת שינוי יסודי בדפוסי הפוליטיים והחברתיים של חיינו. מגמה זו מאיימת על עמדותיו והשפעתו של המסד של מדינת ישראל.

כנגד מגמה זו מתגייס המסד הפוליטי על כל אגפיו, ואחת הדרכים שהוא נוקט בהן היא לשכנע את הציבור "ששום דבר נורא לא קרה". אמנם, היו כמה תקלות בגלל ההפתעה, אבל האשמים נענשו, הלקחים נלמדו, ואפשר להמשיך בעסקים כרגיל, ואפילו להיות מרוצים מן "הניצחון הגדול". ביטוי מתמיד למגמה זו נמצא בהרצאות ובמאמרים של רא"ל בר-לב, אשר מאז המלחמה חוזר על רעיון זה באופן עקבי ורצוף. ("מעריב" 1.8.75, "מערכות" מס' 266 אוקטובר 78, "ספרא וסיפא" מס' 2 ועוד). ברור שאין זו דעת יחיד, אלא ביטוי מסודר ומקצועי לעמדה הכוללת של הצמרת הביטחונית. לטיפול מיתום זה נרתמו בלי משים גם אחרים, אשר מתוך עצם הרצון להבין את סיבת ההפתעה, שבלי ספק הייתה חשובה, הפנו את תשומת הלב הציבורית לשאלה זו כגורם ראשי בקביעת תוצאות המלחמה.

מנקודת ראות זו אפשר להסביר, מדוע עושים מפקדים בכירים לשעבר מאמץ כה רב להפיץ את המיתוס של "הפתעה", ומדוע שותפת ההנהגה המדינית מזה שבע שנים, בלי הכדל מי בשלטון, בניסיון לתת פירוש כזה למלחמת יום הכיפורים.

אין צורך להיות מרכסיסט או מטריאליסט כדי להסכים, שלעיתים קרובות בהיסטוריה אכן משרתות עמדות רעיוניות אינטרסים מעמדיים. במקרה שלפנינו משרת המיתוס של ההפתעה את האינטרסים של המסד הפוליטי בישראל בכללותו, כנגד גל המרירות והמחאה שצמח מתוך מלחמת יום הכיפורים.

הבנת המשמעות החברתית של עמדות אלה חשובה גם לצורך ניתוח מצבנו הצבאי, שכן קיים תהליך של השפעה חוזרת שבו עמדות חברתיות ופוליטיות משפיעות על מצב הצבא. השפעה זו עלולה להתבטא בשני תחומים. ראשית, בתחום הפקת לקחי המלחמה. כאשר במערכת הפוליטית ובצמרת הצבאית יש כוחות השותפים למאמץ להציג את המלחמה כ"ניצחון", קיימת סכנה ברורה שלא ישאר שום גורם שידאג לתיקון הצבא. שנית, קיימת סכנה שמי שמטפת אשליות יתחיל לבסוף להאמין בהן בעצמו, ויתכנן את האסטרטגיה בעתיד בהתאם למסקנות המוטעות שהיו נוחות לו בעבר. הייתי נוכח פעם בדיון שבו השמיעה אישיות בטחונית-פוליטית את דעתה, כי הלקח העיקרי של המלחמה הוא, שאנו חייבים תמיד לתקוף ראשונים, וכי המכה הראשונה תכריע את המלחמה. אפשר היה לבחור עמדה זו כנקודת פתיחה טובה לדיון על הבעיות האסטרטגיות של מדינת ישראל, אולם כיוון שדיוננו מוגבל לעבר ולא לעתיד, נסתפק בקביעה, כי מגמות חברתיות ופוליטיות עלולות להביא לא רק לסילוף מגמתו של העבר, אלא גם לשיפוט מוטעה ומסוכן של העתיד.

המערכת הממשלית של "הביטחון הלאומי"

סרן (מיל') בנימין עמידור

נוצרו המערכות בדרך ההפוכה: מלמטה למעלה. בראשית היו הצבא, האיום הצבאי והשימוש בהם, והם היו הצורך שבעקבותיו באו ההגנה הלאומית והביטחון הלאומי, והבסיס עליו הם נבנו, במגמה להבטיח ניצול נאות שלהם ושימוש טוב בהם. לכן בעוד שהמערכות מצטיירות כמתואר בציור מס' 1, הרי למעשה הן התהוו באופן המתואר בציור מס' 2.

מציאות זו, היא המסבירה את הגיון הפנימי של המערכות הללו ואת סדרי הקדימויות בתוכן, שלעתים אינם נראים כעולים לגמרי בקנה אחד עם סידורן הפורמלי.

"מערכת הביטחון הלאומי"
בעידן המודרני הפכה המלחמה טוטאלית, ו"מ" כונת המלחמה" היא המדינה, על כל מרכיביה. "מערכת הביטחון הלאומי" היא מערכת הממשל (הרשות המבצעת) כולה, המאורגנת לעיצוב מדיניות הביטחון הלאומי ולניהול מאמץ הביטחון הלאומי כמאמץ קבוע, ה" מתנהל בעתות מלחמה כבעתות אי-מלחמה. לגבי מדינות ישראל זהו גם המאמץ הלאומי העליון והמוביל.

חשוב להבהיר, כי התקופה, בה ביקשו להבטיח את שליטת הממשל על המלחמה לאו דווקא בשל הכרח אובייקטיבי אלא בעיקר כדי לרצות תפיסות אידיאולוגיות מסוימות, או את ההגיון והשכל הישר האנושיים (על ידי הבטחת תכלית חיצונית למלחמה, כדי שהמלחמה לא תהיה העילה של עצמה ולא תהיה קיימת כאילו לעצמה), כבר נמצאת מאחורינו. כיום הפכה

מהו "הביטחון הלאומי"?

אם נבקש למצוא מענה לשאלה זו על ידי בחינת נושאי העיסוק ותכניות העבודה של כל אותו מכלול גופים, אשר התואר "הביטחון הלאומי" מופיע בכותרתם, לא נשכיל הרבה: הללו עוסקים בכל דבר וכל עניין שתחת השמש, ובכך הם מייצגים נאמנה את התפיסה, הנפוצה מאוד והמוזיקה מאוד לפיה בעולמנו הכל הוא "ביטחון לאומי" — ו"ביטחון לאומי" הוא הכל.

"הביטחון הלאומי" (שהוא בעת ובעונה אחת, ייעוד לאומי, מאמץ לאומי וגם מערכת לאומית) אינו אלא אותו תחום-הפעילות הלאומי, אשר בו ובאמצעותו מבטיחים את "הקיום הלאומי", מסייעים לו, או משרתים אותו. הבטחת הקיום הלאומי, הסיוע לו ושירותו נעשים, על-ידי שימוש בכוח צבאי, כולל איום בכוח זה, ובאמצעות השגת יעדים צבאיים. לכן, בעיות כמו מצב הכלכלה, מצב החברה או רמה ואיכות תרבותיות אינן בעיות של "ביטחון לאומי", גם כאשר גלום בהן איום לגבי עצם "הקיום הלאומי". הוא הדין לגבי מאבקים מסוג "מלחמת תרבות" או "מלחמה כלכלית" (אם אין מפעילים לצרכיהן כוח צבאי), אף שהם מכונים "מלחמות" וגם אם יש בהם כדי לחרוץ את עצם הקיום הלאומי, אינם "הביטחון הלאומי". אמנם אפשר כי גופים השייכים למערכת הביטחון הלאומי ימלאו, בנסיבות מסוימות ועקב סיבות שונות, תפקידים שבתחומים אחרים, באורח חד פעמי או קבוע, אך אין חריג זה יכול ללמד, שנושאים אלה הם נושאי ביטחון לאומי, וכי יש לשייכם לתחום האחריות והסמכות של מערכת הביטחון הלאומי. לדוגמה: חיל-ההנדסה של צבא היבשה האמריקני עוסק מאז קמה ארה"ב, גם במשימות של תכנון, בנייה ואחזקת תשתית לאומית, ואיש אינו מעלה בדעתו לשייך משימות אלה לתחום "הביטחון הלאומי".

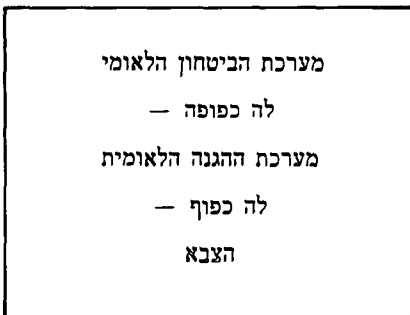
הצבא — מכשירן של המערכות, אך גם העילה לקיומן
מערכת "הביטחון הלאומי" ומערכת "ההגנה הלאומית" בנויות ומאורגנות, להלכה, מלמעלה למטה, וכך הן גם מוצגות. אבל במציאות

"בעיות הביטחון (הלאומי) כה רבות הן וכה שונות, עד אשר אין בכוחם של אדם בודד, או קבוצה קבועה כלשהי של אנשים, רבים ומתמצאים ומעורבנים ככל שיהיו, לאצור בעצמם את המידע הנחוץ לקבלת ההחלטות הנכונות — אלא אם כן יסתיעו ביעוץ מומחי, בהיבטיה השונים של כל בעיה מסוימת".

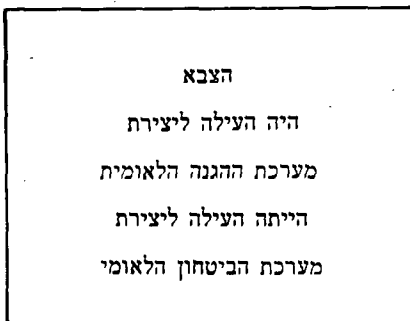
(לורד איזמי, מזכיר קבינט המלחמה של צ'רצ'יל, והמזכיר הראשון של ברית נאט"ו).

לאחרונה עלו, בהקשרים שונים, שאלות חשובות בתחום המבנה והארגון של מנגנון הביטחון הלאומי ובתחום מערכות היחסים בין מרכיביו. בירורים וויכוחים בפורומים שונים חשפו לא מעט אי הבנה ואפילו היעדר ידע בעניינים הללו, בעיקר כאשר הדיון נגע בשאלות רגישות כמו: מהו "הביטחון הלאומי", מהי חלוקת הסמכויות והאחריות בין ממלאי תפקידים שונים, כגון מערכות וגופי משנה שונים בתחום הביטחון הלאומי? וכיוצא בזה.

אין כוונת הדברים הבאים לנקוט עמדות בשאלות אלה או לחוות דעה על עמדות, שננקטו על ידי אחרים. מטרת הדברים היא רק לנסות להגדיר ולהבהיר כמה ממושגי היסוד בתחום זה, ולהכניס סדר מסוים במינוח, במגמה לתרום לכך שבירורים מסוג זה יתנהלו על בסיס ברור ומוסכם ככל האפשר, וגם יעלה בקנה אחד עם האקסיומות האוניברסליות. כך לא נימצא מבזבזים זמן מרץ, זמן, אמצעים וכוח-אדם להתלבטות ממושכת בבעיות, שב-עולם הרחב באו כבר מזמן על פתרונן השלם, המוכח והנכון.

ציור מס' 1

ציור מס' 2

מאחר, שלצורך דיונו מעניינת כאמור "מערכת הביטחון הלאומי" רק בהקשרה ל"מערכת ההגנה הלאומית" לא נרחיב כאן בהסבר ובניתוח, והדברים יצטמצמו לתיאורה החיצוני בלבד.

ההבחנה בין "הביטחון הלאומי" ל"הגנה הלאומית" — המערכת המתוארת היא כאמור מערכת של "הביטחון הלאומי" (National Security). ישראל היא היחידה בין המדינות המתקונות בעולם, בה לא קיימת מערכת ייחודית הבנויה, מאורגנת וגם מוגדרת מפורשות ורשמית כ"מערכת הביטחון הלאומי". מה שאנו מכנים "מערכת הביטחון", מוגדרת בעולם כ"מערכת ההגנה", הן במהות והן כמובן. חשיבותו של קלקול סמנטי זה, אשר מקורו בטעות או באי-הבנה אצל "האבות המייסדים", חורגת הרבה מעבר להסדרת הטרמינולוגיה. הרי המונחים הם היתדות, עליהן נסמכת החשיבה ובאמצעותם מעוצבים ומוסברים המושגים. מכל מקום, עשיית הבחנה ברורה וחד-משמעית בין "ביטחון לאומי" לבין "הגנה לאומית" היא התנאי הראשון לפחות בסדר, אם לא גם בחשיבות, לכל תהליך מודע המכוון להקמת שתי מערכות כאלה, כשהן נוסדות על בסיס היחס הנכון ביניהן.

ראש הממשלה, כראש הרשות המבצעת — הוא "ראש מערכת הביטחון הלאומי", והוא גם "השר לביטחון לאומי". אין ואי אפשר, שיהיה בממשלה שר, שימלא את הפונקציה של "שר לביטחון לאומי". חוקתית וגם מעשית יכולות משימותיו של בעל תפקיד זה להתמלא על ידי ראש הרשות המבצעת לבדו. ואכן, בכל המדינות הדמוקרטיות המתקונות, ראש הממשלה (ובמסטר נשיאותי, הנשיא) הוא "השר לביטחון לאומי". על פי החוקה והחוק ראש הממשלה (או הנשיא) הוא היו"ר הקבוע האחד של כל הפורומים הראשיים והמרכזיים במערכת זו, והוא "מקבל ההחלטות" או לפחות בעל הדעה הבודדת החשובה ביותר בפורומים אלה. בתוקף תפקידיו אלה, ימלא ראש הרשות המבצעת תמיד, ובעיקר בשעת חירום ובעת מלחמה את הפונקציה של "המפקד העליון של הצבא". לעתים הוא ממלא תפקיד זה כפועל בלא שישא בתואר הרשמי שלו (כמו בכריטיניה), ולעתים הוא אף נושא בתואר הרשמי ממש (כגון בארה"ב ובצרפת בעלות המשטר הנשיאותי, או בגרמניה בעלת המשטר הפרלמנטרי).

וועדת השרים לביטחון ("להגנה ולמדיניות חוץ") — מהווה חלק מן הממשלה, אחראית מטעמה ופועלת בסמכותה, בתחום הביטחון הלאומי. במינוח ישן יותר, זהו

"קבינט המלחמה". "קבינט המלחמה" הוא גוף שבו "החברים הקבועים", הם ראש הממשלה ועוד ארבעה השרים הראשיים. החברים הקבועים הם היחידים בעלי "זכות הצבעה". האחרים, המשתתפים בדיונים "לפי קריאה", הם בתקן "נועצים" בלבד. החברות בוועדה, הן זו של החברים הקבועים והן של האחרים, היא אוטומטית, ונקבעת על בסיס פונקציונלי. מן הראוי להעיר כי ההרכב המצומצם ותפקידיהם של קבינט המלחמה ושל שאר ועדות הממשלה מתאפשרים בכריטיניה, בין היתר, משום שהממשלה היא חד-מפלגתית ואיננה ממשלת קואליציה המחויבת בשיקולים קואליציוניים. גם המסורת הקיימת שם מסייעת לגופים אלה במילוי תפקידם.

"המוזכירות" — גוף המטה הייעודי לביטחון הלאומי. לצרכי עבודת "מערכת הביטחון הלאומי" ויעילותה, גוף-מטה זה הוא החשוב ביותר. יתירה מזאת, החברים בגוף מטה זה הם הקובעים למעשה יותר מכל גורם אחר, אם בכלל תחקים "מערכת ביטחון לאומי" ראויה לשמה, שכן זהו הגוף היחיד ברמת הממשלה, הפעיל באורח קבוע ושוטף בתחום הביטחון הלאומי ובו נעשית עבודת-המטה, כלומר, עיקר העבודה השוטפת כולל פיקוח על ביצוע החלטות ועדת השרים. המוזכירות איננה גוף טכני בלבד. היא רשאית ואף צריכה להפנות את תשומת לב הממשלה לנושאים מסוימים. בפועל יש לראות את המוזכירות גם כ"גוף המטה לביטחון לאומי של ראש-הממשלה". יש להבין באורח ברור ביותר: ללא "המוזכירות", בגירסה זו או אחרת, אין לצפות כי הממשלה או גוף מוסמך מטעמה יוכלו בכלל לתפקד ביעילות ובאורח עצמאי בתחום הביטחון הלאומי, ובמיוחד כשמדובר בצורך ב"התמודדות" עם משרדי הממשלה הבודדים.

"מערכת ההגנה הלאומית" — כלומר "משרד ההגנה" והכוחות המזוינים, מקבילה במושגינו ל"מערכת הביטחון" ועליה ידובר בהמשך.

הדרג הגבוה ביותר בצבא — בארבע פונקציות שונות ונפרדות. בכריטיניה, הדרג הצבאי הגבוה ביותר הוא "ראש מטה ההגנה" וועדת "ראשי המטות" (בארה"ב — וועדת ראשי המטות המשולבים" ויושב הראש שלה). את "ראש מטה ההגנה" אפשר לראות כרמ"ט הצבא כולו (הכוחות המזוינים). דרג זה ממלא, בעת ובעונה אחת, ארבע פונקציות שונות ונפרדות.

א. כל אחד משלושת חברי וועדת "ראשי המטות" הבריטיים הוא רמ"ט (או ראש אג"מ) של אחת משלוש הזרועות, וככזה הוא גם "הראש המקצועי" של הזרוע. בתפקידו זה, כפוף כל אחד מחברי וועדת "ראשי המטות", נפדרד וכשלעצמו, ל"שר הזרוע", שהוא גם

"מפקד הזרוע". שר הזרוע איננו שר בממשלה, אלא תת-שר של שר ההגנה. (רמ"ט ההגנה" הוא על-זרועי ואל-זרועי).

ב. שלושת רמ"טי הזרועות בהיותם מאורגנים ופועלים במסגרת ועדת "ראשי המטות" ועם רמ"ט ההגנה כיו"ר — הינם הראשות המקצועיות של הכוחות המזוינים בכללם. כלומר, שלושת ראשי המטות של הזרועות ביחד מהווים את הדרג העל-זרועי. בתפקיד זה פועלים ראשי-המטות בדרג הגבוה מזה של שרי הזרוע — ולכן בו הם כפופים לשר-ההגנה, לא לשר הזרוע שלהם.

ג. מחוץ להיותה הראשות המקצועית העליונה של הצבא כולו, ועדת "ראשי המטות", בראשות רמ"ט ההגנה, מהווה גם את המטה הצבאי של שר-ההגנה, כ"שר הצבא (הכוחות המזוינים)".

ד. ועדת "ראשי המטות", בראשות רמ"ט ההגנה, מופיעה לא רק ברמת משרד-ההגנה ובכפיפות לשר ההגנה, אלא גם ברמת הממשלה בכללה ובכפיפות תפקודית לממשלה (וביתר דיוק, לראש הממשלה); כדרג הצבאי הגבוה ביותר, ועדת "ראשי המטות" עם רמ"ט ההגנה משמשים גם כיועצים הצבאיים המקצועיים של הממשלה ובעיקר של ראש הממשלה.

בתפקידם האחרון, שלושת ראשי המטות הבריטיים — וכמובן, רמ"ט ההגנה — אינם כפופים לשר-ההגנה ואינם מונחים על ידו או מחייבים על ידי החלטותיו או דעותיו. הם קבועים כחברים ("לפי קריאה") ב"וועדת השרים לביטחון". במסגרתה הם מייצעים וממליצים לממשלה ולראש הממשלה לא כנציגי שר-ההגנה אלא באורח בלתי תלוי ואף בניגוד לשר-ההגנה.

ועדת "ראשי המטות", ובעיקר רמ"ט ההגנה מתפקדים בפונקציה האחרונה מכוח התפיסה, המקובלת כיום בכל המדינות המתקונות, לפיה כרייהסמכא המקצועיים בכל תחום, והתחום הצבאי בכלל זה, אינם הנבחרים הפוליטיים, אלא הפונקציונרים הממונים, שטיפסו במעלה ההיררכיה המקצועית עד שנעשו ראשיה המקצועיים.

שרשרות הפיקוד — לאחר בירור אפס קציה של "מערכת הביטחון הלאומי" ובטרם נגיע אל "מערכת ההגנה הלאומית" מן הראוי להבהיר לעצמנו מהי "שרשרת-פיקוד" ולתאר כמה ממאפייניה החשובים. בלעדי תיאור זה, לא יעלה בידנו להבין, להגדיר או להסביר את מערך היחסים המחייבים, שבאמצעותם מניעה כל אחת מן המערכות בהן אנו עוסקים את מערכות המשנה שלה, מנהלת אותן ושולטת עליהן.

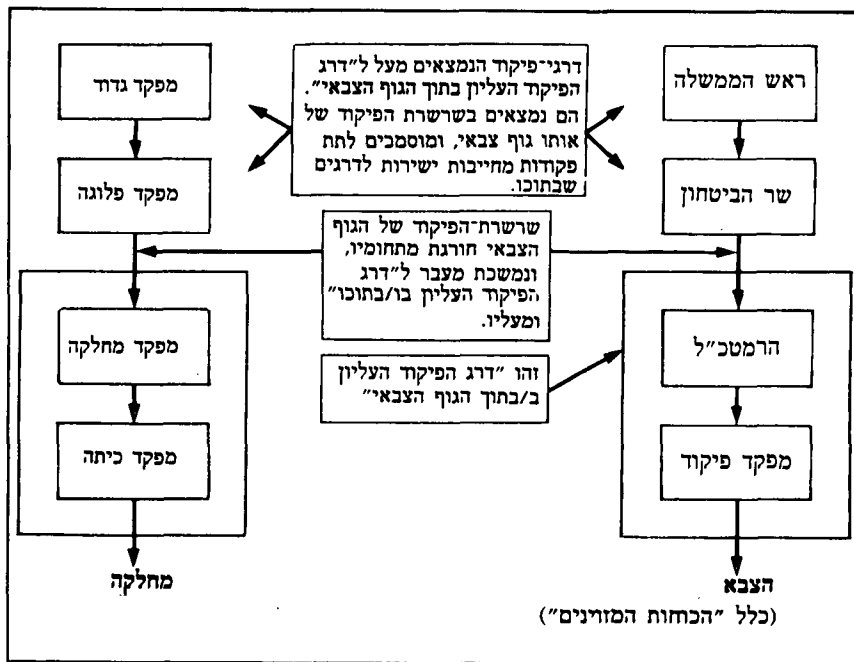
מהי "שרשרת פיקוד"? זוהי השרשרת המחברת כל מפקד (או ממונה) מצד אחד,

סמכות זו, אלא בשיבוץם בשרשרת הפיקוד של כל המערכות שמדובר בהן, ובכלל זה, וקודם לכן, "בשרשרת הפיקוד של הצבא", תוך מיקומם בראשה.

לכן, "הדרג הפיקודי העליון של הצבא", הוא, תמיד ובהכרח, ראש הרשות המבצעת, בין כראש הממשל (במשטרים נשיאותיים), ובין כראש "קבינט המלחמה" או "ועדת השרים לביטחון לאומי". כפי שכבר ציינו קודם, בחלק מן המדינות (כמו בריטניה) ממלא ראש הממשלה רק את הפונקציה של "פיקוד הצבא העליון", בעוד שנשיאת התואר הפורמלי שמורה ל"ראש המדינה" (המלך). במדינות אחרות (כמו ארה"ב, צרפת, גרמניה) ראש הממשלה, או הנשיא, לא רק ממלאים את פונקציית "הפיקוד העליון", אלא גם נושאים בתואר הפורמלי (בגרמניה — רק בשעת חירום ומלחמה, ובמשטרים נשיאותיים — תמיד). כ"דרג הפיקוד העליון של הצבא", ראש הרשות המבצעת הנו דרג פיקוד צבאי לכל דבר. לכן הוא מוסמך, על פי החוק ועל פי הגיון המערכת, לתת פקודות ישירות מחייבות לכל דרג ודרג מתחתיו — עד אחרון החיילים ועד בכלל, כאשר מפני פקודותיו נדחות ומתבטלות כל פקודותיהם הנוגדות של כל דרגי הפיקוד אשר בין "המפקד העליון של הצבא" ובין מקבל פקודתו הישירה.

ג. קדושת שרשרת הפיקוד ואישור עקיפת דרגים. כפי שתואר כאן חושף מאפיין ב' את הניגוד הפנימי המהותי שבעצם קיומה של שרשרת הפיקוד: מצד אחד, אי-אפשר כפי שכבר הובהר לשלול את סמכותו של כל דרג לתת פקודות, אך מצד שני, שרשרת הפיקוד נוצרת תמיד מלמעלה-למטה, כאילו אמפירי: רק כאשר הניסיון מוכיח כי האחריות המוטלת על דרג פיקוד מסוים חורגת מגבולות "יכולת הבקרה", (SPAN OF CONTROL) של ממלא-תפקיד אחד (גם בהיותו מסתייע במטה, בסגנים ובעוזרים, ככל שרק ניתן), או חורגת מגבולות האחריות, שלדעת הרשות הקובעת נכון וצריך שתוטל על הדרג הנדון, אז, ורק אז, מקימים דרגי-משנה ומחלקים את האחריות של דרג הפיקוד המסוים כלפי מטה, בין דרגי המשנה. אבל חלוקת האחריות אין פירושה הסרתה. לכן, דרג הפיקוד הנדון נעשה "דרג ממונה", ודרגי-המשנה הופכים "כפופים" לו. מובן כי כדי שהדרגים הכפופים שנוצרו יוכלו לעמוד באחריות, שהוטלה עליהם, נחוץ להעביר אליהם גם את הסמכויות המתאימות מן הדרג הממונה.

וכאן שורש הסתירה: אם לדרג ממונה נשמרת הסמכות להתערבות ישירה גם אצל שני דרגים ויותר מתחתיו תוך עקיפת כל הדרגים שבדרך,

ציור מס' 4

הפיקוד של הצבא מחוץ לצבא ומעל ל"דרג הפיקוד העליון בתוך הצבא". בימינו תופעה זו מקובלת וקבועה באורח מדוע, מחושב וממוסד יותר מאשר בעבר. היא גם מעוגנת בחוקי המדינה, בנהלי הממשל ובתקנותיו הפנימיות. ב. "הדרג הפיקודי העליון של הצבא" הוא תמיד ובהכרח אזרחי-פוליטי. מהגדרתו הקודמת עולה, באורח חד משמעי, כי הרשות המבצעת היא היחידה, שמסוגלת וצריכה לעאת באחריות ובסמכות ל"מערכת הביטחון הלאומי", לגורמי הביצוע של הביטחון הלאומי ולפעולותיהם, המהווים ככלל את "מאמץ הביטחון הלאומי". מהו אם כן הצידוק לשיבוץ המג"ד בשרשרת הפיקוד של כל פלוגה וכל מחלקה בגדוד? מדוע נכון והכרחי להסמיכו לתת פקודותיו ישירות ומחייבות לכל מ"כ בגדוד גם כאשר הן סותרות את פקודותיהם של מפקדיו הישירים של אותו מ"כ (המ"מ או המ"פ) ומבטלות אותן? התשובה מובנת מאליה: אם על המג"ד לשאת באחריות לביצוע המשימות המוטלות על הגדוד, ולכל מה שנעשה או לא נעשה בו, אי-אפשר שלא תינתן לו הסמכות המספקת המתאימה לאחריותו. סמכות זו כוללת גם מתן פקודות ישירות ומחייבות לכל חייל בגדוד, בכל הדרגים, וניתן להקנותה לו רק בדרך אחת: על ידי שיבוץו כדרג פיקוד, בשרשרת הפיקוד של כל כיתה, מחלקה ופלוגה בגדודו.

כיוון שהרשות המבצעת — ובמיוחד ראשה, שהוא בעל התפקיד הדומיננטי בה, נושאים באחריות למערכת הביטחון הלאומי, ולביצוע משימותיה ומשימות כל המערכות הכפופות לה, אי-אפשר שלא תינתן להם הסמכות המספקת המתאימה, ואין דרך להקנות להם

לכפופים הישירים לו, ומצד שני, לממונה הישיר מעליו. חיבורים אלה יוצרים "צינור", שדרכו מעביר כל ממונה את פקודותיו, הוראותיו והנחיותיו אל הכפופים לו, ואך ורק אל הכפופים הישירים, ודרכו הם גם מעבירים אליו דיווחים.

בנושא רחב זה של "שרשרת פיקוד" נתרכו רק בכמה מאפיינים, אשר הבנתם הכרחית להבנת חלוקת התפקידים, האחריות והסמכויות בין "מערכת הביטחון הלאומי" לבין "מערכת ההגנה הלאומית", ואשר דומה כי לקורא הישראלי אין הם תמיד ברורים דיים.

א. קיימת הבחנה טבעית והכרחית בין "הדרג הפיקודי העליון, בתוך הגוף הצבאי, או הצבא (IN THE ARMED FORCES)" לבין "הדרג הפיקודי העליון של הגוף הצבאי או הצבא (OF THE ARMED FORCES)". כרישום ניתן לתאר זאת כמתואר בציור 4.

בשרשרת-פיקוד יכול כל דרג ממונה לתת פקודות מחייבות, ישירות לכל דרג ודרג שמתחתיו, לא רק לכפוף-הישיר, אלא גם לדרג הכפוף לכפוף-הישיר, ולמטה ממנו, עד סוף כל הדרגים. יתר על כן, כל פקודה ישירה של הממונה-הישיר נדחית מפני פקודה ישירה של ממונה גבוה ממנו: כשהמ"כ מקבל פקודות ישירות ממפקד-הישיר (המ"מ), מן המ"פ ומן המג"ד, תידחה ותתבטל פקודת המ"מ מפני פקודת המ"פ, ופקודת המ"פ — תידחה ותתבטל מפני פקודת המג"ד. מה שנכון מאליו במחלקה או בגדוד, נכון באותה מידה, ומאותן סיבות גם לגבי הצבא בכללו. בכל העולם ובכל מהלך ההיסטוריה, תמיד נמשכה שרשרת-

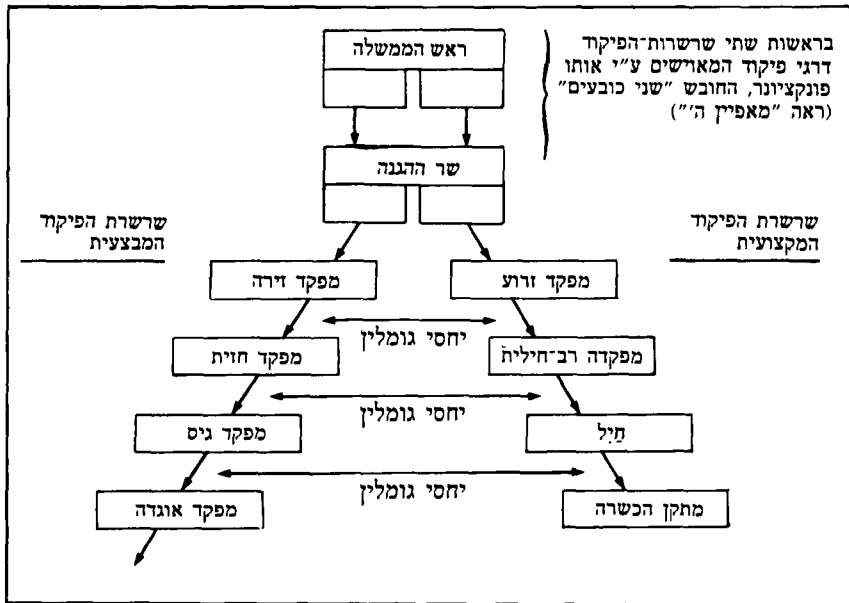
משמע לכאורה שביכולתו גם לשלוט ביעילות על הנעשה בדרגים אלה. אם כך אין נוצר הצורך בשרשרת פיקוד ולשם מה קיימים בכלל דרגי הפיקוד החוצצים, אם אפשר לעקפם? אבל גם ראינו ונוכחנו, כי אי אפשר שלא תישמר לדרג הממונה סמכות זו.

סתירה אוטומטית זו מוכרת משכבר, וכמותה מוכרת גם הדרך ליישובה: הפתרון נבנה על שני יסודות. מצד אחד, אמנם נשמרת במלואה הסמכות העקרונית והפורמלית (או החוקית), הבלתי מעורערת, של כל דרג ממונה לתת פקודות ישירות מחייבות לכל דרג ודרג שמתחתיו, כאשר פקודתו זו דוחה ומבטלת כל פקודה נוגדת הניתנת על ידי כל דרג פיקוד, שבין הממונה נתון הפקודה הישירה האמורה, ובין הדרג המקבל אותה. מצד שני, גובשה ונקבעה, לא לנוהל סתם, אלא כנורמת התנהגות נוקשה ובסיסית, המוטמעת בחינוך המפקדים ובתורות הפיקוד והשליטה בכל הרמות והדרגים, התפיסה של "קדושת שרשרת הפיקוד". לפי נורמה זו, הזכות לעקיפת דרגי פיקוד אמנם קיימת, אך לעולם, בכל מצב ותנאי, אינה ממומשת, אלא לארבעה צרכים מוגבלים, ברורים ומוגדרים מאוד. הניסיון האוניברסלי המצטבר הוכיח כי אך ורק לצרכים אלה, מותר ונדרש לנצל סמכות זאת. המדובר בארבעה מקרים הבאים:

- לשם הוצאת "פקודות כלליות".¹
- על מנת לאפשר את "קיצור צינור הפקודות".²
- על מנת לאפשר לכל דרגי פיקוד, כדרג ממונה, להדיח, להחליף, או לנטרל, באורח מידי — כל מפקד כפוף, תוך צמצום הנוקים, הן אלה שגרם אותו מפקד (אם גרם) והן הללו שעלולים לצמוח מעצם ההחלפה, על ידי כניסתו של הדרג הממונה, לנעליו של אותו מפקד כפוף.
- על מנת לאפשר לכל דרג ממונה להבטיח זרימה רצופה ותקינה של פקודותיו כלפי מטה, כאשר "הצינור" ניתק באורח פתאומי, עקב היעלמות דרג כפופים, או יציאתם מכלל פעולה, או שיתוף פעולה לא מספיק, או לא יעיל, מצידם.

ד. "שתי שרשרות הפיקוד הראש-יות". מאז תחילת העידן המודרני, נבנית כל מערכת צבאית לאומית על שתי "שרשרות פיקוד ראשיות", שונות ונפרדות ולארכן. האחת היא "שרשרת הפיקוד המבצעית" והשני-יה היא "שרשרת הפיקוד המקצועית/הלא-מבצעית".³

"שרשרת הפיקוד המבצעית" — היא המחברת והקושרת את הפיקודים, העוצבות, היחידות וכל הגופים הלוחמים, והיא המפעילה אותם ושולטת עליהם. זוהי שרשרת רבי-זרועית ורבי-חילוית בהרכבה, אבל אל-זרועית ואל-

ציור מס' 5

מדובר בשתי מערכות נפרדות של פיקוד ושליטה — זו, לענייננו, העובדה החשובה והמשפיעה. תיאור גרפי של מאפיין זה ראה ציור 5.

ה. "כמה כובעים על ראש אחד" — כלומר, אותו בעל תפקיד ממלא, בעת ובעונה אחת, שני תפקידים שונים ונפרדים. דוגמה: "רמ"ט היבשה" האמריקני הוא "ראש המטה של שר זרוע היבשה" והראש המקצועי של זרוע היבשה. בה בשעה, הוא גם חבר ב"ועדת ראשי המטות", וכחלק מפורום זה הוא מתפקד בעיקר בשרשרת הפיקוד המבצעית האמריקנית, הן כחלק מן "המטה הצבאי של שר ההגנה" (שהוא הממונה על שר זרוע היבשה) והן כיועץ הצבאי, בתחומו, לנשיא (הממונה על שר ההגנה).

דוגמה אחרת: בצה"ל, משמשים מפקדי חילות האוויר והים בעת ובעונה אחת ובנפרד, הן כראשים המקצועיים של זרועות האוויר והים, והן כמפקדים המבצעיים העליונים (תחת הרמטכ"ל ובכפופות לו) של כוחות האוויר והים.

דוגמה נוספת: מפקד "צבא הריין" הבריטי מתפקד, בזמנית ובנפרד, כמפקד המקצועי של כוחות היבשה הבריטיים בגרמניה (בכפיפות למשרד זרוע היבשה); כמפקד המבצע של כוחות אלה (בשרשרת הפיקוד המבצעית הלאומית ובכפופות למשרד ההגנה הבריטי); וכמפקד המבצע על כל כוחות נאט"ו בצפון גרמניה (AGNORTH) — ובכלל זה אותם כוחות בריטיים עצמם, אשר בארגון למלחמה עוברים, ככל כוחות נאט"ו, לשליטת שרשרת הפיקוד של נאט"ו.

תופעת "ריבוי הכובעים" רצויה, הכרחית, וגם מועילה, כאשר מדובר במילוי כמה תפקידים,

חילוית באופיה. בתוכה ולצרכי תפקודה, שייך כל אלמנט למסגרת המבצעית בה הוא נתון ולא לזרוע או לחיל שמהם צמח. לשיוך החילי או הזרועי אין כל ערך מהותי ב"פירמידה המבצעית" (היא הפירמידה של הפיקודים, העוצבות והיחידות, הנבנית על גבי "שרשרת הפיקוד המבצעית", בהסתעפויות חיה). בפירמידה זו, נחשב ונוצר השיוך הזרועי/החילי אך ורק כ"סימן מוסכם" לציון האופי והכשרים המבצעיים (או, הטכנורטיקטיים) הספציפיים המייחדים כל אלמנט מסוים.

"שרשרת הפיקוד המקצועית" — היא זו המורכבת מן המפקדות של הזרועות, החילות, בתי הספר, מוסדות הכשרה, מרכזי מו"פ, וכל שאר האלמנטים שאינם מוקצים לשליטת "שרשרת הפיקוד המבצעית". ב"פירמידה המקצועית" (אותה יוצרת שרשרת פיקוד זו, ובשונה לגמרי מן "הפירמידה המבצעית"), נודע לשיוך הזרועי, החילי והמקצועי לסוגיו ערך מהותי, וכל מרכיביה מוגדרים ומסווגים על פי שיוך זה.

להלכה, ההפרדה בין שתי שרשרות הפיקוד מוחלטת. אבל המציאות שונה: ארגונית, הן מתלכדות בחלקיהן העליונים, כתוצאה מכך שאותם בעלי תפקידים מאיישים את שני-שלושת דרגי הפיקוד אשר בשיאן של שתי השרשרות (ראה בהמשך, מאפיין ה). מעשית ותפעולית, שורדים בין שתי שרשרות הפיקוד יחסי גומלין הדוקים ונוצרים שטחי פעולה ותחומי אחריות חופפים. חפיפה זו היא לא במעט מודעת ומכוונת, מפני שתכופות נדרש, שהשפעת שתי השרשרות תהיה משולבת ותחלקים בעת ובעונה אחת. אבל מעצם הדיבור על "חפיפה" או "שילוב" אנו למדים כי

אשר למרות היותם שונים ונפרדים, הריהם (בנסיבות המקרה) מתנים זה את קיומו היעיל של זה, ו/או משלימים זה את זה. וכך אמנם פני הדברים בכל הדוגמות שהבאנו. אך נחוץ להבחין בכך, שתופעה זו איננה מחלישה או מטשטשת את עובדת קיומן בנפרד של שתי שרשרות הפיקוד הראשיות — אלא להיפך, היא מחזקת אותה ונובעת ממנה. כן נדרש, כי מעמדו של הפונקציונר והיחס אליו ייקבעו בהתאם ל"כובע" שהוא חובש (או צריך לחבוש) בכל מצב וזמן נתונים. יש להזהיר מפני הנטייה למנוע "סיכוכים" ובחירה בפתרונות "פשוטים": מי שיבקש למזג-לאחת כמה פונקציות שונות, רק מפני שכולן מתמלאות ע"י אותו פונקציונר, או ילך בדרך ההפוכה וימנה פונקציונרים שונים ונפרדים לכל פונקציה (על בסיס התפיסה הגורסת "ONE MAN, ONE JOB", שהיא העושה כל תקן, בעיקר של מפקדות, כחבית ללא תחתית, הבולעת כל העת אנשים וציד נוספים ותמיד תובעת עוד) — ימצא במהרה, שפתרונו אינו "פשוטות" אלא "פשטנות" ותוצאתו סיכון חמור יותר ונוק קשה יותר.

מערכת ההגנה הלאומית — כמרה
כוב של "מערכת הביטחון הלאומי"
 הצורה הפשוטה ביותר להגדרת "מערכת ההגנה הלאומית" היא באמצעות שיוכה הארגוני: זוהי המערכת הממשלית, אשר הממשלה העמידה בראשה את שר-ההגנה. מערכת זו היא "המערכת הצבאית הלאומית", במובנה הרחב ביותר. המערכת הצבאית "המקצועית" (כלומר, הכוחות המזוינים, או הצבא), היא אחד ממרכיבי מערכת ההגנה הלאומית, אך המרכיב החשוב ביותר שהוא למעשה העילה לקיומה של המערכת כולה. "מערכת ההגנה הלאומית", בצורתה הקיימת והמוכרת כיום בעולם היא יצירה חדשה באופן יחסי. עד מלחמת העולם השנייה התקיימה מערכת זו בצורת שתיים או שלוש מערכות נפרדות (לפי המדינה), אשר בראש כל אחת מהן עמד שר. מערכת אחת — "יבשתית" (משרד הצבא, או "המלחמה"), שנייה "ימית" (משרד הימייה, או "האדמירליות"), והשלישית — אוויריה ("משרד האוויריה"). בארה"ב היו שני משרדים בלבד, כי עד 1947 לא הייתה האוויריה זרוע עצמאית, אלא נכללה בזרוע היבשה ונשלטה על ידי "משרד המלחמה".

כמהלך מלחמת העולם השנייה, נשתכנו גם אתרוני המפקקים, כי חלף ועבר העידן, בו ניתן היה לבנות את העצמה הצבאית ולהפעילה באמצעות מערכות עצמאיות, הנפרדות זו מזו על בסיס זרועי: המלחמה הפכה "משולבת" לא רק ברמה האסטרטגית אלא גם ברמה

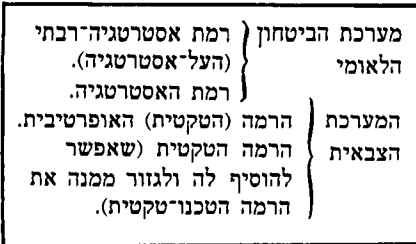
הטקטית, ובתחום המבצעי, שהוא כמובן הקובע והמוביל. אי-אפשר היה להמשיך ולהגדיר משימות, פתרונות ודרכי-פעולה במונחים "זרועיים". המציאות כפתה להגדירם במונחי "תפקודיות" (פונקציונליות), כאשר השינוי הזרועי (או השינוי החילי) הופך ללא יותר מאשר "סימן מוסכם", טכני גרידא, למכלול ביצועים המאפיין גוף או מסגרת.

תופעה זו הושלמה על ידי ההתפתחות הטכנולוגית שאפשרה, ולעתים אף אילצה, לחפש ולמצוא לאותן בעיות או דרישות מבצעיות פתרונות "זרועיים" אלטרנטיביים (כמו, מתן סיוע-אש טקטי מארטילריה או ממטוסים או ביסוס נשק אסטרטגי, נידוד והפעלתו מעל גבי "פלטפורמות" יבשתיות, אוויריות או ימיות). הכרעה בין האלטרנטיבות חייבה ראייה וקריטריונים אחדים, כל-זרועיים ועל-זרועיים. מה גם, שלרוב נמצא כי הפתרון הנכון איננו חד-זרועי כי אם "משולב", במידה זו או אחרת. רק מערכת כוללת, אחודה ומשולבת יכלה להבין בעיות ודרישות כאלה ולטפל בהן, להציע ולבחון את כל האלטרנטיבות הטבעיות לפתרון, ולבחור מביניהן את הפתרון הטוב והנכון ביותר, שלעתים קרובות נוצר כסינתזה של מרכיבים מן האלטרנטיבות הזרועיות השונות.

מהו יעדה של "מערכת ההגנה הלאומית"? מהם תפקידיה? התשובה אינה פשוטה, בעיקר בשל העובדה, ש"ההגנה הלאומית" אינה עומדת בזכות עצמה, אלא מהווה חלק מן "הביטחון הלאומי", וככזו נופלת בתחום האחריות והסמכות הישירים של ראשות הרשות המבצעת (היינו הממשלה או הממשל), וכבר נוכחנו לדעת כי תחום הביטחון הלאומי הוא היחיד שאיננו נמסר, ואי אפשר שיימסר, ב"קבלות-משנה" לשר מסוים, כמו שתחום המשק מסור לשר האוצר, תחום החינוך לשר החינוך, וכו', אלא, כאמור, השר לביטחון לאומי הוא ראש הממשלה (או הנשיא, במשטר נשיאותי) ו"מש-רד הביטחון הלאומי" הוא הממשלה בכללה, או "קבינט המלחמה" (לגיר-סותיו).

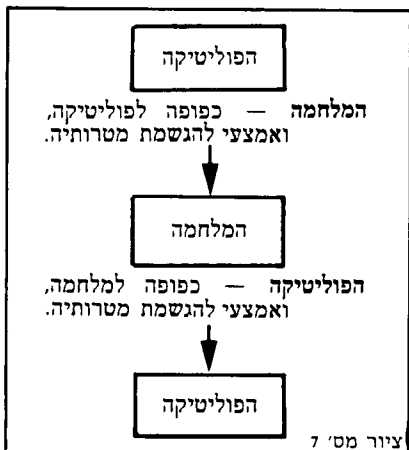
הביטחון הלאומי, כפי שהוגדר בתחילת הדברים, מתבטא ומתיישב, בכמה רמות, שהן רמות של ניהול וקבלת החלטות. אם נפרט את הרמות הללו לפי המערכות המנהלות ומקבלות-ההחלטות, נקבל את הרשימה הבאה (בה כל רמה כפופה לגבוהה ממנה, נגזרת ממנה ומיישמת אותה). (ראה ציור 6).

ברמה האסטרטגית אמנם משתתפים באופן קבוע ופעיל אנשי הצבא, ותכופות נודעת להם השפעה מכרעת על קבלת החלטות, אבל פורמלית אי אפשר שהאחריות והסמכות להחלטות ברמה זו שהן המגדי-

ציור מס' 6

רות את "המטרות הצבאיות של המלחמה" וניהול המאמץ הצבאי הכולל במסגרת מאמץ המלחמה הלאומי, יימסרו לאנשי הצבא, אלא מן ההכרח שיימצאו בידי הדרג המדיני. קודם הוזכרו כאן שתי "שרשרות הפיקוד הראשיות", אלא שיש לציין כי "מערכת ההגנה הלאומית", איננה דרג מקבל החלטות "בשרשרת הפיקוד המבצעית" ועל כן אין היא יכולה להופיע כאחת הרמות מקבלות החלטות, כמפורט ברשימות אלה. להשלמת התמונה יש לברר באורח כללי לפחות, גם את היחס שבין המדיניות לבין הפעילות הצבאית. הקביעה כי "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים", מוכרת וגם נכונה — אך אינה שלמה, משום שאינה ממצה את היחס השלם שבין "המדיניות" לבין "המלחמה", שהרי הדעת נותנת והמציאות מוכיחה, כי על מנת שהמלחמה תוכל לשרת היטב את הפוליטיקה, על הפוליטיקה לשרת גם את המלחמה. כלומר היחס בין "הפוליטיקה" לבין המלחמה איננו חד-שלבי וחד-סטרי, אלא יש לתארו כבציור 7.

ציור מס' 7

כשם שקלאובין ראה רק את חלקה הראשון של שרשרת כפיפויות זאת, ראו מולטקא ויורשיו במטכ"ל הגרמני, עד למלחמת העולם הראשונה ובמהלכה, רק את חלקה השני של מערכת זו. מתוך כך הם הסיקו כי למן הרגע שבו מתחילה הפעילות הצבאית לקראת המלחמה, על המדינאי להסתלק ולהניח לפיקוד הצבאי העליון את הניהול הכולל של המלחמה, כלומר לא רק את הניהול הצבאי אלא גם את

ניהול המערכת הלאומית כולה כ"מכונת המלחמה". רק בסיום המלחמה יחזור המצב לקדמותו והמדינאי ישוב לניהול העניינים. תפיסתו זו של מולטקא ושל ההולכים בעקבותיו היא אמנם פחות סימפטית מזו של קלאובויץ, (ובוודאי מצטיינת באופק צר יותר), אולם עקרונית ראיית המדיניות והמלחמה כשני הצדדים של אותו מטבע, מחייבת שעל מנת שהמדיניות תהיה אדונית המלחמה, עליה להיות גם שפחתה. לכן כאשר אנו מזהים את רמת "המלחמה" עם רמת "האסטרטגיה" אפשר גם לומר כי לאחר שהפוליטיקה עיצבה את המטרות האסטרטגיות של המלחמה ואת אילוצי התכנון והביצוע האסטרטגיים — תותנה הצלחת המאמץ האסטרטגי גם בכך שהאסטרטגיה מצידה תכתיב יעדים ואילוצים לפעילות הפוליטית. את האחריות לקביעת האיוון השוטף והחיוני, בין המדיניות כמכתיבת האסטרטגיה ובין המדיניות כמכשיר האסטרטגיה, אסור ואי אפשר להשאיר בידי הדרג הצבאי, שאחריותו היא מרמת "המלחמה", או "האסטרטגיה" ומטה: בכך נימצא מסכימים עם מולטקא ועם לודנורף, שסברו כי בעת המלחמה ולצרכיה יש להפקיע, למעשה, את ניהול המאמץ הלאומי מן המדינאים ולהעבירו אל "אדוני המלחמה". אולם יש להדגיש כי אחריות זו אינה יכולה להימצא, אלא בידי הדרג הפוליטי, (הממשלה או קבינט המלחמה) שיהיה מקבל ההחלטות לא רק ברמה העל-אסטרטגית, אלא גם ברמת האסטרטגיה שהנה, כאמור, רמת המלחמה "הצבאית". יש להוסיף ולציין כי הממשלה בדרג "הביטחון הלאומי" אינה רשאית וגם אינה יכולה להחליט להעביר ל"מערכת ההגנה הלאומית" את סמכויותיה ואחריותה בניהול המלחמה ובקבלת ההחלטות ברמות של "האסטרטגיה הרבתי" ו"האסטרטגיה".

דבר זה מאפשר להבין גם את הקביעה שהובאה כאן קודם, על פיה "מערכת ההגנה הלאומית" אינה דרג-פיקוד ב"שרשרת הפיקוד המבצעי" עית". כאשר "מערכת הביטחון הלאומי" יורדת עד רמת "האסטרטגיה" ובקבלנו כדבר המובן מאליו כי הרמה האופרטיבית היא רמה צבאית-מקצועית מובהקת, הרי בין שתי הרמות הללו לא נותר ל"מערכת ההגנה" כל חלל או מרווח של ניהול וקבלת החלטות למלאו. (קביעה זו אינה עומדת בסתירה לעובדה, לפיה שר-ההגנה עצמו, כחבר הממשלה, מהווה, או יכול להיות, דרג פיקוד פורמלי בשרשרת-הפיקוד המבצעית ועוד נשוב לכך).

כדי לסלק ספקות בעניינה של קביעה זו, כדאי להיזכר בכל המלחמות המוכרות לנו בעידן המודרני, — או אז ניווכח, כי בכל מקום, בכל

מקרה ובכל זמן בהם תפקוד הממשל היה תקין גם בעת המלחמה או בתקופות חירום, כל ההחלטות המשמעותיות ברמת "האסטרטגיה", כלומר ברמת ניהול מאמץ המלחמה הצבאי הכולל — נתקבלו על ידי הממשלה (או הנשיא, במשטר נשיאותי), לא על ידי שר ההגנה, במשרד ההגנה.

"המודל הכללי", האוניברסלי של "מערכת ההגנה הלאומית". אם נבחן את "מערכת ההגנה", כלומר את "משרדי ההגנה" (ובמונח חינו, "מערכת הביטחון") בכל המדינות המתקנות, ובמיוחד אם נתרכז לצורך זה במדינות הדמוקרטיות, נבחין כי כולן בנויות ומאורגנות כגירסות של אותו "מודל כללי". אין פלא בדבר, שכן מדובר במערכת בעלת תפקיד מובהק הבנויה ומאורגנת למלא תפקיד דומה בכל מקום, גם אם מדובר בחברות ובמשטרים המושחתים על אידיאולוגיות שונות ומנוגדות. "מודל כללי" זה יראה — לפחות לגבי כל המשטרים הדמוקרטיים — כמופיע בצירוף 8.

ייעודה של "מערכת ההגנה הלאומית" (ובמונחיו, "מערכת הביטחון") הוא לבנות את הכוח הצבאי הלאומי ולהכינו למלחמה, באופן שיוכל למלא את כל "המטרות הצבאיות של המלחמה על פי הגדרותיה הלאומיות" ובמסגרת האילוצים שיוכתבו על ידה. על פי ייעוד זה, נכון לראות את "מערכת ההגנה" כמעין מפקדה המכינה את הכוחות המזוינים והאחראית להם, כדי שיהיו את המכשיר היעיל והמוכן לפעולה, של הביטחון הלאומי. מכאן ברור כי "מערכת ההגנה" בכלל ו"משרד רד ההגנה" בפרט — לא נועדו להתוות לצבא ולפעילות הצבאית מטרות מבצעיות ולא נועדו לנהל את הצבא בהגשמת מטרותיו (שהן "המטרות הצבאיות של המלחמה"). "מערכת ההגנה" קיימת ופועלת בעיקר בפירמידה "המקצרי עית", כלומר היא מופיעה כדרג מהותי ומרכזי רק "בשרשרת הפיקוד המקצועי". בפירמידה המבצעית ובפעילות המבצעית נושאת "משרד" כת ההגנה הלאומית" רק באחריות אך היא חסרת סמכות.⁴ תפקידה ליצור את הכלים ואת האמצעים עבור שרשרת הפיקוד המבצעית, שבידיה הסמכות להחליט מה ייעשה במסגרת (ש"מערכת ההגנה" אחראית להקים, להכין ולהזין). בידה גם הסמכות להחליט מה נחוץ למסגרת המבצעית ובאיוה סדר עדיפויות.

ההבחנה בין "שר-ההגנה" לבין "מערכת ההגנה".

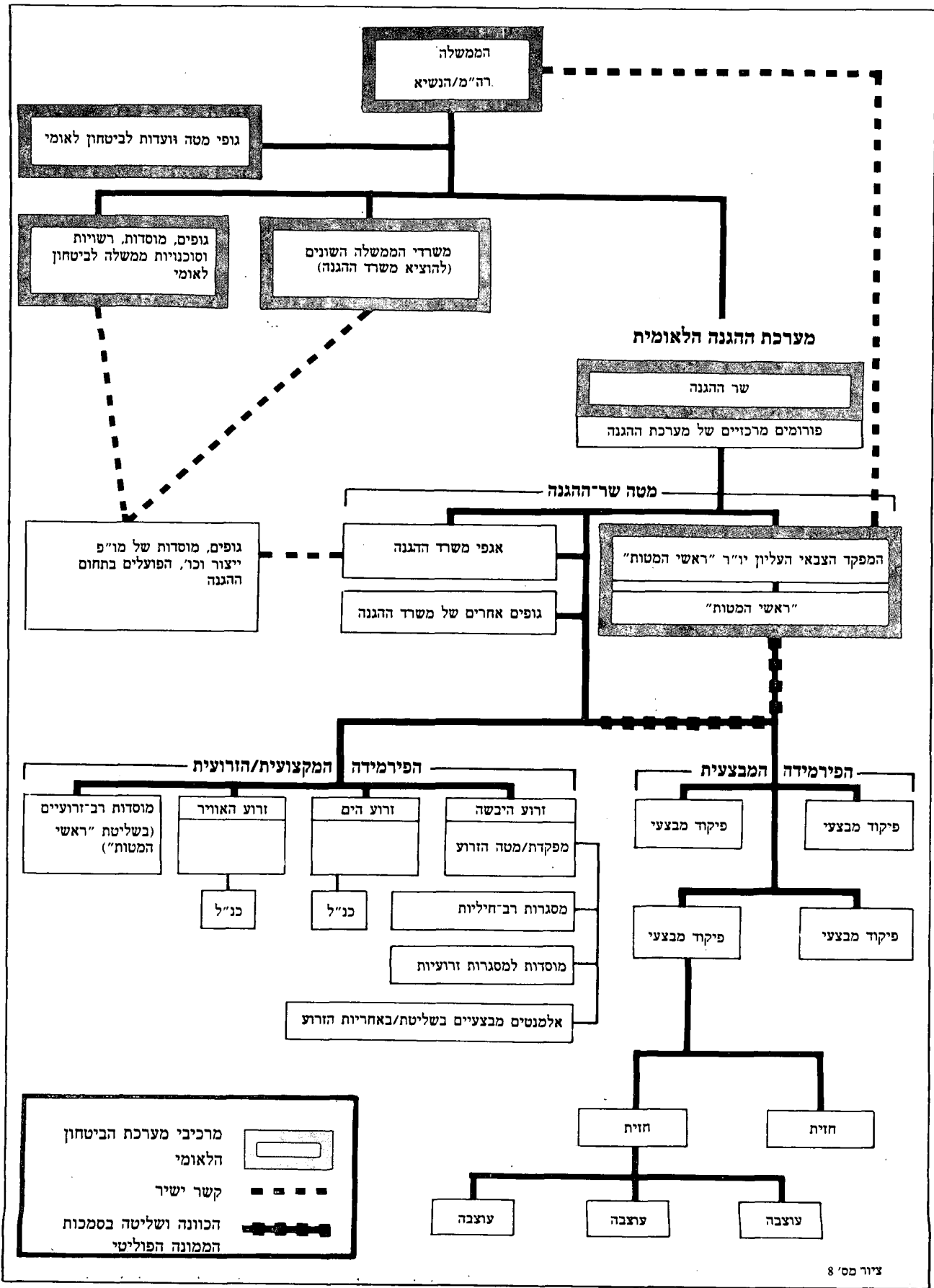
לכל הצרכים האלו, חשוב מאוד להבחין בין "מערכת ההגנה" לבין "שר-ההגנה". "מערכת ההגנה" היא מסגרת משנה של "מערכת

הביטחון הלאומי", אבל שר ההגנה הוא חבר מרכזי, לעתים שני במעמדו לראש הרשות המבצעת. יתירה מזאת: בזמני רגיעה, טרוד ראש הרשות המבצעת בבעיות שוטפות, שדחיפותן בזמני רגיעה גדולה משל בעיות הביטחון הלאומי. בזמנים כאלה מוטל על שר ההגנה לבדו לעסוק כל העת בבעיות שבחחום הביטחון הלאומי, ואך ורק בהן. במצב זה אך טבעי הוא, ששר ההגנה יהיה "המוציא והמביא" הראשי — אל הממשלה, בממשלה, בשמה וממנה, בחחום הביטחון הלאומי. ממדי אחריותו וגם סמכויותו בפועל יתרגו בהרבה מאלה של "מערכת ההגנה". אך מן ההכרח להדגיש כי אחריות וסמכויות "חריגות" אלה אינן מוק-נות לו עקב היותו ראש "מערכת ההגנה", אלא אך ורק מכוח היותו חבר בפורומים המרכזיים של "מערכת הביטחון הלאומי", ומכוח העובדה שהוא פועל כחבר "מערכת הביטחון הלאומי", במסגרתה, בשמה ובסמכותה. מכאן שבעתות רגיעה, היינו רוב הזמן, סמכויותו בפועל של שר ההגנה הופכות אותו ל"כמעט-שר הביטחון הלאומי". עובדה זו יש להדגיש משום שאם נטעה לחשוב ולקבל כי סמכויות ואחריות אלה נובעות מהגדרת תפקידו של שר ההגנה, הרי יקשה מאוד לנטלן ממנו בעתות מתיחות או מלחמה, כאשר הממשלה תצטרך לשמש בפועל "משרד לביטחון הלאומי"; וראש הממשלה — שר לביטחון הלאומי".

הסכנות ש"מערכת ההגנה הלאומית" תהפוך ל"מערכת הביטחון הלאומי".

צירוף עוצמתו האמיתית של שר ההגנה עם משקלה והשפעותיה העצומים, במישור הכל-לאומי, של "מערכת ההגנה" — גם בתפקידה, כאחראית לבניין הכוח והכנותו, יוצרים סכנה, ש"מערכת ההגנה הלאומית" תהפוך, בפועל גם ל"מערכת הביטחון הלאומי", והיא תימצא ממלאת את מקומה של הממשלה בנושאי הביטחון הלאומי. דבר זה יכול להתרחש הן כתוצאה מכך שתפקידיה העיקריים של הממשלה בתחום הביטחון הלאומי יעברו (בדרך של "האצלה קבועה" למעשה, ואולי גם להלכה) ל"מערכת ההגנה", הן כתוצאה מחס-רונם של גופים או מסגרות יעודיים ל"ביטחון לאומי", הפועלים, מחוץ לרמת משרדי הממשלה ומעליהם, והן לאור חסרונם של כללים ונהלים מחייבים, שמכוחם יקנו לגופים או למסגרות אלה, דומיננטיות חוקית ופורמלית ושליטה מעשית שוטפת, בתחום "הביטחון הלאומי".

מהותה של סכנה זו, בעיקר במשטר דמוקרטי

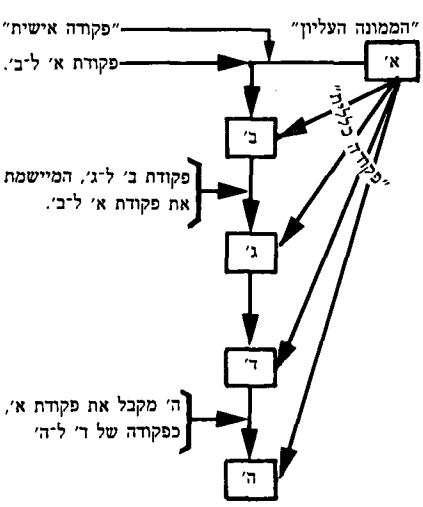
צילום מס' 8

יציב, אינה החשש מפני "בונפרטיזם", כמו הוראות, שבדרך זו לא ניתן בימינו, כאשר המלחמה היא "טוטלית" והשלום "מזוין", לעצב ולנהל ביטחון לאומי יעיל. החלק איננו יכול לבוא במקום הדבר השלם, הכוח נועד להישלט על ידי המחשבה, ולא לשלוט עליה. אחד ההיבטים של הסכנה המדוברת הוא סכנת הקומפלקס הצבאי-העשייתי, שדווקא גנרל (מיל') איזונהאור, בכהנו כנשיא ארה"ב הגדירה ראשון בפומבי. בכל המדינות בהן אנו עוסקים (ארה"ב, בריטניה, צרפת, גרמניה וכו') מודעים היטב, עוד מקדא דנא, לסכנת הפגיעה ביעילות הביטחון הלאומי הנובעת מזיהוי עם "ההגנה הלאומית" ומהשתלטות בפועל של "מערכת ההגנה" על תחום הביטחון הלאומי. כשם שהסכנה דומה בכל המדינות, דומה גם הדרך להתגבר עליה והיא באה לידי ביטוי בארבעה מישורים: במישור הארגוני — על ידי הקמת גופים יעודיים ומסגרות ייעודיות של "הביטחון הלאומי"; במישור התפקודי — באמצעות הגדרה וחלוקה ברורות של התפקידים, הסמכויות והאחריות, בין מערכת "הביטחון הלאומי" לבין מערכת "ההגנה הלאומית"; לצורך כל נושא ובכל מצב נתון; במישור הנהלי — בדרך של קביעת נהלים מחייבים, המאפשרים למערכת הביטחון הלאומי לקיים שליטה וגם פיקוח יעילים על מערכת ההגנה הלאומית. הכוונה לנהלים ייחודיים מחוץ לנהלים הרגילים והשגרתיים המופעלים בתחום היחסים שבין הממשלה לבין כל אחד ממשדיה האחרים, שבמקרה זה אין בהם יד. הבולטים והחשובים בנהלים הנזכרים הם אלה, המבטיחים קשר ישיר וקבוע בין הממשל (ובעיקר, ראשו) לבין המערכת הצבאית. קשר זה נעשה יותר מדי ישיר, מקיף ומחייב, ככל שהמצב הביטחוני הופך מתוח יותר; במישור החוקי — בכך שכל הנעשה בנושא זה, בשלושת המישורים שלמעלה, מעוגן היטב ובאורח ברור בחוק, או (כמו בגרמניה לדוגמה) אף בחוקה. שאלת גבולות ההשפעה של מערכת ההגנה, ופטרונותיה, אינה פשוטה כי אם מורכבת. הרי לא יצרו את מערכת ההגנה כגולם מאיים שיש להחירא מפניו, אלא כמכשיר ממשלי הכרחי, שנועד להיות מרכזי, חיוני ורב עוצמה בתחום הביטחון הלאומי. לכן, הבטיח הראשונית הייתה והנה כיצד להקים מערכת הגנה לאומית יעילה וחזקה, ורק אחר כך אפשר ונכון לסייג את כוחה והשפעתה. כאן הלכנו בכיוון ההפוך והקדמנו את הטיפול "על דרך השלילה" במערכת זו, כדי שייקל להגדיר את מהותה היעודית ואת מרחב אחריותה וסמכויותיה ביחס למערכת הביטחון הלאומי, הרחבה ממנה והעליונה עליה. החיבור והביאור "על דרך החיוב" של מערכת ההגנה צריכים להיעשות

בהקשר למערכת הצבאית (הכוחות המזוינים) שהיא, כזכור, עילת ההתהוות וגם יסוד הקיום של מערכת ההגנה. זאת נעשה במאמר נפרד.

הערות

1. "פקודות כלליות" — הן פקודות המוצאות על ידי דרג ממונה מסוים, כפקודה ישירה ממנו לכל אחד ואחד מן הדרגים שמתחתיו. פקודות אלה אינן עוברות בשרשרת הפיקוד. הפקודות העוברות מדרג אל דרג בשרשרת הפיקוד הן "פקודות אישיות". "הפקודות הכלליות" מגיעות בעת ובעונה אחת לכל הדרגים ככתבן וכלשונון במקור. הן מגדירות לכל דרג ודרג, באורח ישיר וללא פירוט הממונה הישיר עליו, את מדיניות הדרג הממונה העליון (בגוף בו הן חלות); וכן כל דבר ועניין, אשר אותו "ממונה עליון" רואה לנכון לקבוע בעצמו, ואינו רוצה או מרשה להניח בו שיקול דעת לדרגים שמתחתיו. חוקים, תקנות, תורות והוראות מקצועיות, הן ושמותן "פקודות כלליות", המוצאות לכלל הצבא או לחלקים גדולים ממנו. "פקודת" היא "פקודה כללית" עוצבתית/יחידתית. בשונה לחלוטין מ"פקודות כלליות", "פקודות אישיות" הולכות מדרג ממונה אך ורק לכפופים הישירים לו. במידה שביצוען דורש הפעלת דרגים נמוכים יותר, הדרג מקבל הפקודה מעד אחר בעצמו. על פי האופי והמידה של שיקול הדעת המותרים לו, ואחר כך מוסר פקודה חדשה, משלו, לכפופים לו. קיומן בעת ובעונה אחת של "פקודות כלליות" ו"פקודות אישיות" יוצר סכנה של הפרת עקרון היסוד ההכרחי של "אחדות הפיקוד". סכנה זו מנוטרלת על ידי הכלל הקובע כי "הפקודה האחרונה קובעת", שמשבוע מקנה יתרון ל"פקודה האישית" על פני "הפקודה הכללית" בכל מקרה שהן מתנגשות. המפקד, אשר נתן "פקודה אישית" הסותרת "פקודה כללית", עלול אמנם להידרש אחר כך לתת דין וחשבון על מה שעשה, אבל נעלמת הסכנה החמורה, שדרג כפוף ימצא במעמד של שופט ומכריע בין "הפקודה האישית" של "הממונה הישיר", לבין "הפקודה הכללית" של הממונה הגבוה יותר. את ההבחנה בין פקודה "כללית" ל"אישית" יש לתאר כך:

2. "קיצור צינור הפקודות" — כאשר מפקד אוגדה מאוין במפקדתו שבעורף לרשת את התטיבות, שומע בה את הדיוח שמוסר למח"ט כל אחד מן המג"דים המשתתף בקרב התטיבות, ועל סמך דיווח זה נותן (מפקד האוגדה) פקודה ישירה לאותו מג"ד — והוא "עקיפת דרגים", המחללת את "קדושת שרשרת הפיקוד" ובעיקרון היא פסולה והרסנית: לו אפשר היה שמפקד אוגדה ינהל את

גדודיו ממפקדתו שבעורף ועל סמך האוגדה, לשם מה בראו את דרג התטיבה? אבל כאשר אותו מפקד אוגדה יוצא קדימה, עד שנמצא בקירבה פיזית למג"ד, כמו המח"ט, או אף קרוב יותר, המצב שונה לחלוטין: במקרה זה, אם יתן מפקד האוגדה פקודה ישירה למג"ד, לא יהיה בכך משום עקיפת דרגים ועקרון "קדושת שרשרת הפיקוד" איננו מחולל, אלא נשמר. כי: בצאתו קדימה עד ליצירת מגע אישי ובלתי-אמצעי עם הקרב הגדודי נמצא מפקד האוגדה במקום את עצמו במצב, שבו הוא נמצא למעשה בין המג"ד ובין מפקדו "התקני" הישיר (המח"ט). לכן היה מסוגל ומחאים, לפחות כמו המח"ט או אף יותר ממנו, לשלוט ישירות ואישית על אותו מג"ד. כלומר בהתקדמו ובהתקממו כך, גם מפקד האוגדה להתקצרות אובייקטיבית של הצינור בינו לבין המג"ד, והפסד, שם ואו, לצינור ישיר. מן הבחינה המחלטת, אפשר להגדיר זאת כ"קיצור שרשרת הפיקוד" (וכדי להבליט שמדובר באירוע אדרהוק, אולי מוטב לומר, "קיצור צינור הפקודות").

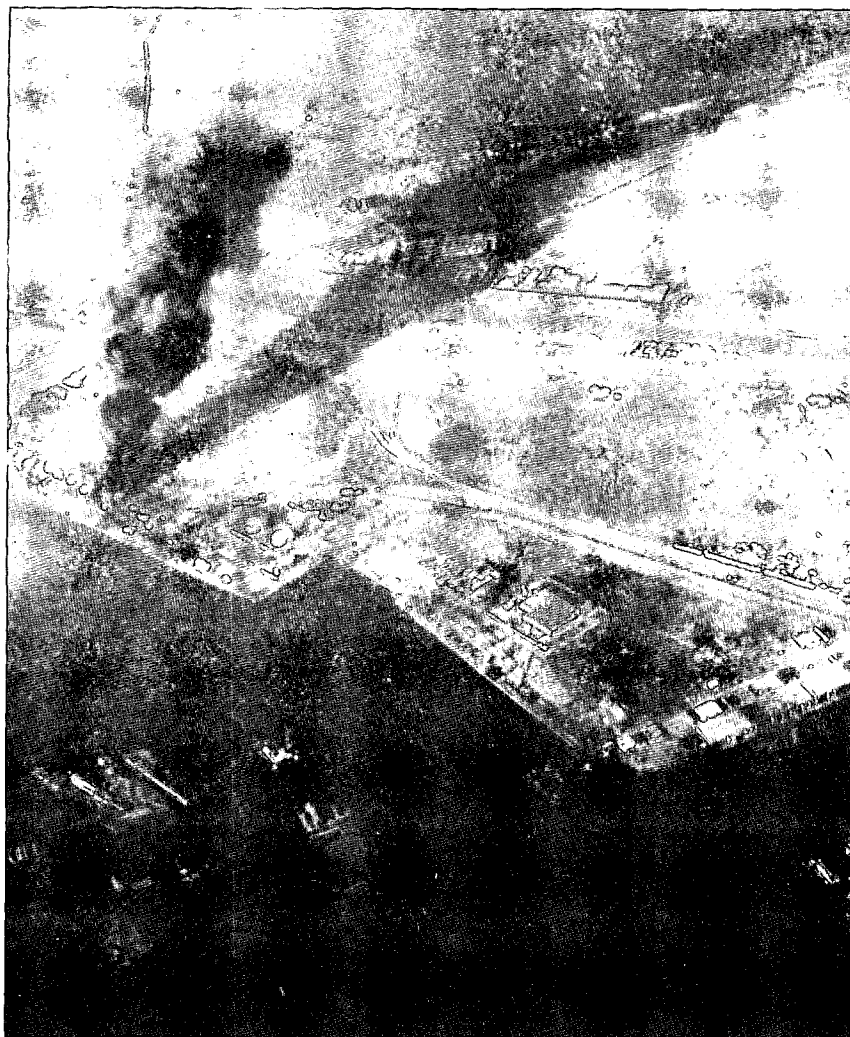
הבחנות והגדרות מאפשרות לנו להבין, כיצד זה יכולים הגרמנים להגיב בכל לשון את האישור לעקוף דרגים בשרשרת הפיקוד — ובאותה נשימה, לדרוש וגם ליישם, יותר מכל צבא אחר, את יציאת המפקד קדימה לשם עיצוב התרשמות אישית, שעל בסיסה יוכל לתת (בעת הצורך) פקודות ישירות גם לכפופים שני דרגים יותר מתחתיו. למרב הצער הבחנה זו לא תמיד מובנת, ואי הבנה מולידה את הטעות החמורה שבשימוש "בקיצור צינור הפקודות" כרישיון למעשים הפסולים-בתכלית, של "עקיפת דרגים" וחילול שרשרת הפיקוד. הקשר בין דברים אלה לבין עניין "סככות הממונה" מתבטא בכך, שאם לא תושאר למפקד הממונה הסמכות למתן פקודות ישירות מחייבות גם שני דרגים ומעלה מתחתיו, תישלל ממנו, בפועל, גם האפשרות הנודאית לבצע את "קיצור צינור הפקודות" כאשר הדבר יידרש.

3. בנינוח האמריקני: The Chain of Command for Purposes Other than Operational. בנינוח הצרפתי, "שרשרת הפיקוד האורגנית".

4. ההפרדה וההבחנה בין "אחריות" ל"סמכות" והעדר השיוך ביניהן — הן מאבני-היסוד של הניהול, הפיקוד והשליטה ההיררכיים. לא רק שלא קיימת כלל חפיפה בין הסמכות לאחריות, אלא שסמכות כל מפקד (או "ממונה"), בכל דרג, מכסה תמיד רק שבריר קטן ממרחב אחריותו. על מ"כ לדוגמה, מטילים את האחריות לביצוע משימת הכיתה, אבל לא בידו הסמכות לקבוע מי יהיו חייליו, מה יהיה חימושם, איך יוכשרו ללחימה וכו'. לכן כאמור: הסמכות אינה צריכה להיות חופפת את האחריות, אלא צריך רק שתהיה מספקת, בנסיבות הנתונות, ליישום האחריות המסוימת. בנוסף לכך, אפשר שלעניין מסוים תוטל על גורם אחר רק האחריות, ואילו הסמכות תימסר לידי גורם אחר. לדוגמה, מתקן תחזוקה מרכזי קרמי: אפשר בהחלט שהדרג האסטרטגי (המטכ"ל) הוא שישא באחריות להקמת המתקן, לאישו ולניהולו התקינים ולהמצאת סוגי הפריטים הנוחצים בו, ברמות המלאי המתאימות, ואילו הסמכות לגבי השימוש באותו מתקן ולעניין הקצאת תכולתו, תימצא בידי דרג מקומי, נמוך יותר.

שתסיח את דעתנו מהעובדה כי חלק גדול מהמלחמות הוא עדיין בין מדינות קטנות או בינוניות החסרות נשק גרעיני. זאת ועוד, גם במלחמות בהן היו מעורבות מעצמות בעלות יכולת גרעינית (ארה"ב בקוריאה ובוויאט-נאם, וסין בוויאט-נאם) לא היה שימוש בנשק גרעיני, כך שהעקרונות המתאימים למלחמות "קונבנציונליות" עשויים להתאים לסכסוכים בהם מעורבות גם מדינות בעלות עצמה גרעינית. המושגים שהוזכרו בתחילה וכן רבים אחרים מקבלים משמעות שונה במידה מסוימת כאשר דנים על תנאים שונים של סכיבה. לכן בטרם נעסוק בהגדרת מספר מושגים הדרושים לצורך הדיון, עלינו להבהיר מהם תנאי הסכיבה, ומהם תחומי הזמן והמרחב של נושא עבודה זו.

תחומי הזמן והמרחב

□ האזור בו מדובר הוא אזור מצומצם יחסית, והטווחים המרביים קרובים ל-1000 מיל ימי. אלה טווחים שמטוסי תקיפה מודרניים מסוגלים לעבור אותם, לפגוע במטרות ולשוב לבסיסהים. הטווח הוא כמובן מושג גמיש, שכן בתנאים מסוימים ניתן לבצע חדלוק באוויר ולהאריך את הטווחים בכמה מאות מילים נוספים. דוגמות לסכסוכים העונים על קריטריון זה הם: העימות הפוטנציאלי בין מצרים ללוב; הסכסוך בין ישראל לשכנותיה; מלחמה בקרן אפריקה; העימות בין סין לוויאט-נאם; מלחמה מוגבלת באירופה.

□ אי שימוש בנשק גרעיני כתוצאה מכך שאין נשק זה נמצא בידי הכוחות הלוחמים או שאין בכוננתם להשתמש בו. אופיו של הנשק הגרעיני, עצמתו הגדולה, הקושי לבדוד מטרות ולודא פגיעה "נקייה" בהן, וסכנת הידרדרות להשמדה הדדית, כל אלה גורמים לכך שהימצאות נשק גרעיני בידי אחד הכוחות המתכונן להשתמש בו, משנה את מישור הדיון באופן בסיסי. לכן עקרון אי השימוש בנשק גרעיני הוא אבן יסוד לדברים הבאים.

□ מערכות הנשק הישימות – נוסף להתפתחות חות הנשק הגרעיני נמצאות מערכות הנשק ותח המערכות בהתפתחות מדהימה בעשרות השנים האחרונות. לווינים, מטוסים, טילים בליסטיים, אמצעי תקשורת, אמצעי מודיעין, טילי אוויר-אוויר, נשק אוויר-קרקע מדויק, ועוד, הם פרי מאמצים בלתי פוסקים המושקעים בעיקר על-ידי המעצמות המצוידות בנשק גרעיני, אשר לכאורה אינן זקוקות לנשק קונבנציונלי יקר ומתוחכם. מערכות הנשק ה-

תקיפות אוויר אסטרטגיות

סא"ל ש'

לדעת רוב החוקרים הנשק הגרעיני המשוגר על-ידי טילים מהיבשה, מהאוויר וממצולות ים, המוטל ממטוסים, או נורה מקני ארטילריה. המלחמה, המערכה והקרב יוכרעו לדעתם על-ידי כלי נשק גרעיניים אסטרטגיים וטקטיים. אולם הנטייה לעסוק בחקר הנשק הגרעיני אסור

מרבית החוקרים העוסקים בלימוד המלחמות, בגרימתן ובמניעתן, בני-הולן, ובסיומן, קושרים את המושגים "אסטרטגיה"; "התרעה"; "מאזן הכוח"; "העצמה הצבאית" וכדומה למערכת היחסים ולמבנה הכוחות של מעצמות העל. המרכיב הדומיננטי של המערכת ושל העצמה הוא

שימות עבורנו לצורך הדיון הם מטוסי תקיפה מסוג F-14, F-15, F-16, F-18, טורנדו, מיג 27, כפיר, פנטום, F-5E, F-111 ובני סוגם, המסוגלים לטוס לטווחים גדולים, במהירות רבה, לשאת חימוש במגוון ובכמות המספיקים להסבת נזק למטרות והם בעלי כושר שרידות מסוים כנגד נשק נ"מ ומטוסי אויב. פצצות משוכללות כגון מכלי פצצונות, פצצות נשק אוויר - (FAE) וכד'. נשק מונחה מדויק (PGM), שתכונותיו העיקריות הן: טווחים של כמה עשרות מילים בלבד (טילי שיוט אינם נכללים בקטגוריה זו) ודמת דיוק כמעט אידיאלית, כלומר, פגיעה מושלמת במטרה נבחרת בהסתברות גבוהה; מערכות קליטת מידע ועיבודו; מערכות תקשורת ומערכות שליטה הנעזרות בלוינים ומטוסים, המסוגלות לפעול בזמן הקרוב מאוד לאמיתי, מערכות מתקדמות להגנה אווירית ומכ"מי אתרעה משוכללים. כלומר, אמצעי הלחימה הקונבנציונלית המשוכללים ביותר הנמצאים או עומדים להיכנס לשירות מבצעי בחילות העולם. הצבאות העונים על דרישות אלה הם החל מצבאות המעצמות ובראשם חילות היס והמארינס של ארה"ב, וכלה בישראל, סוריה, איראן ובזמן הקרוב אף סעודיה. ראוי להדגיש כי אין הכוונה שלא להחיל תפיסה זו גם על צבאות נחותים יותר בצידום. ההיפך הוא הנכון, הכוונה היא להצביע על רמת הטכנולוגיה העליונה, אשר מעבר לה קשה לצפות את השתנות תנאי הלחימה.

□ אי פגיעה באוכלוסיה אזרחית - פגיעה באזרחים בשעת מלחמה היא בראש ובראשונה שאלה מוסרית ממדרגה ראשונה. אך מעבר לכך הוויכוח על מידת היעילות של התקפות על אזרחים לא הוכרע. הדוגמות הקלאסיות של הפצצות לונדון וערי גרמניה שלא הצליחו לערער את מורל האוכלוסיה מדברות בעד עצמן. מאחר שחוקר ישראלי אינו יכול להשתחרר ממגבלות מוסריות של טוהר נשק ומורשת יהודית רבת דורות, לא תיבדק האפשרות לבחור ביעדים מסוג זה לתקיפה.

הגדרות
כדי שאפשר יהיה לבחון מהי תקיפה אווירית אסטרטגית מן הראוי להגדיר את המושגים אסטרטגיה וטקטיקה. לשני מושגים אלה הגדרות רבות ושונות שאין אפשרות להביא כאן אפילו מקצתן. לצורך הדיון רק נכליל ונגדיר את האסטרטגיה כתורת המלחמה ואת הטקטיקה כתורת הקרב.¹

חיל האוויר, הוא מעצם טבעו, בעל כושר ריכוז כוח אש וניידות גבוהה. בשני מרכיבים אלה יש לו יתרון רב על פני חילות אחרים. לכן חיל זה הוא זרוע המבצעת פעולות אסטרטגיות בכל תחומי לחימתו, בהגנת שמי מדינתו, בהשגת עליונות אווירית מעל שדה הקרב, בתקיפת

כוחות קרקע, בהשמדת חיל האוויר של האויב, בלחימה נגד צי האויב ובתקיפת יעדים בעלי משמעות אסטרטגית (סדר המשימות אינו קבוע ויכול להשתנות במצבי לחימה שונים). בדברים הבאים אעסוק בתחום אחד בלבד של הלחימה האווירית והוא תקיפת יעדים אסטרטגיים. מבצעים מסוג זה עשויים להתבצע בדרכים שונות, באמצעות כוחות מוצנחים, כוחות מובלים במסוקים, מסוקי תקיפה או מטוסי תקיפה. הדברים הבאים יעסקו אך ורק בתקיפת יעדים אסטרטגיים באמצעות מטוסי תקיפה.

ישנן מספר אפשרויות להגדיר סוג זה של תקיפות אוויריות וליחדן מסוגים אחרים של תקיפות. אפשרות ראשונה להגדרה היא: תקיפות עומק, להבדיל מתקיפות אחרות המבוצעות בעיקר בחזית. שיטת אבחנה זו עלולה להחטיא לעתים את המטרה שכן יעדים אסטרטגיים חשובים ביותר נמצאים קרוב לקו הגבול, ולעומת זאת עלולים יעדים, שאינם בעלי חשיבות אסטרטגית להימצא בעומק שטחו של האויב. יתרונה של הגדרה זו הוא בכך שמבחינת המבצע עצמו עומק החדירה הוא אחד הגורמים הקובעים את הטקטיקה. אפשרות שנייה להגדרה היא תקיפת תשתית, להבדיל מתקיפות אחרות, שיעדיהן הם כוחות אויב בעיקר. אבחנה זו אף היא אינה מספקת בכך שאין היא כוללת יעדים נוספים שאינם יעדי תשתית. אחת המטרות האסטרטגיות היא שיבוש מהלכי האויב. שיבוש זה יושג בין היתר ע"י סיכול הספקתו של האויב ואיום על דרכו של האויב לנסיגה או להתבססות.² אבחנה אחרת היא בין תקיפות אסטרטגיות לבין תקיפות טקטיות. האבחנה נעשית בהתאם לתרומת המבצע למאמץ המלחמתי ולמטרותיו. תקיפות אסטרטגיות הן תקיפות, שנועדו לתרום להשגת מטרות המלחמה בעוד תקיפות טקטיות נועדו לתרום להשגת מטרות הקרב. הניסיון להגדיר את האמצעים, קרי התקיפות בהתאם למטרות (ולא בהתאם ליעדים) נראה לי בעל ההיגיון הפנימי הרב ביותר. יחד עם זאת יש לזכור כי לא תמיד ניתן להפריד הפרדה ברורה ומוחלטת בין אסטרטגיה לטקטיקה³ והוא הדין גם לגבי האבחנה בין הסוגים השונים של התקיפות. עתה לאחר הבהרת תחום המאמר ומונחיו, ננסה לסקור בקצרה כמה אבני דרך בתולדות הכוח האווירי. בסקירה זו לא יוצגו השקפות על שלל הבעיות הנובעות מהפעלתו של כוח אווירי אלא רק חלק קטן מאלה העוסקות בתקיפות אסטרטגיות.

דגשים היסטוריים
האיש הנחשב יותר מכל אדם אחר לנביא העצ-מה האווירית הוא גנרל ג'וליו דוג'ה (1869-1930), איש צבא איטלקי, שעיקר כתביו נכתבו בשנות ה-20 למאה זו. שני

עקרונות הם נדבכי היסוד של תורתו: האחד - "המטוס הוא נשק ההתקפה האידיאלי" בעל פוטנציאל שאין שווה לו ואין לחזות שום אמצעי הגנה יעיל נגדו. והשני - הפצצות מן האוויר על מרכזי אוכלוסייה ותעשייה יביאו למיטוט המורל של האוכלוסייה האזרחית ולהפסקת הייצור הצבאי. אלה יגרמו לסיום מהיר של המלחמה.⁴

על בסיס עקרונות אלה בנה דוג'ה את תורת המלחמה שלו שקוויה העיקריים הם:

□ תנאי הכרחי ומספיק להבטחת הגנה לאומית מתאימה, הוא להגיע למצב בו במקרה של מלחמה ניתן יהיה לכבוש את השליטה באוויר. "כיבוש השליטה באוויר פירושו - ניצחון, תבוסה באוויר פירושה - תבוסה ללא תקנה".⁵

□ המטרות העיקריות של התקפה אווירית אינן צריכות להיות מתקנים צבאיים אלא מרכזי תעשייה, מרכזי שלטון וריכוזי אוכלוסייה.⁶

□ הפגיעה בחיל האוויר של האויב צריכה להיעשות לא בקרבות אוויר אלא על ידי הריסתם של מתקני הקרקע שלו (שדות תעופה וכו') ושל מתקני התעשייה המייצרת את המוצרים התעופתיים שלו.

□ תפקיד כוחות הקרקע חייב להיות הגנתי, בעוד שההתקפה האווירית תנוהל במגמה לשחק את יכולת האויב לקיים את צבאו ולשבור את כוח הרצון ואת כושר הסבל שלו.

□ יעילותם המרבית של המטוסים תושג על-ידי בנייתם כמתאימים לשימוש רב תכליתי: לתקיפות קרקע, להתגוננות עצמית ולקרבות אוויר.

באותו זמן בו חי דוג'ה באיטליה, חי בארה"ב הגנרל ויליאם מיצ'ל שעסק אף הוא בנושאי העצמה האווירית, וחלק ניכר מרעיונותיו דומים לרעיונות שהעלה דוג'ה. מיצ'ל כמו דוג'ה האמין ביעילות המכרעת שבתקיפת המבנה הכלכלי והתעשייתי של האויב, הוא האמין באפשרות של שבירת המורל האזרחי, ובחשיבותו של חיל אוויר גדול וחזק לניצחון במלחמה. כטייס וכמפקד במלחמת העולם הראשונה הבין מיצ'ל טוב יותר את הבעיות הטקטיות של הפעלת כוח אוויר. בניגוד לדוג'ה הוא ייחס חשיבות רבה להפעלת עצמה אווירית ולהשמדת כוחות הקרקע של האויב.⁷

שני תיאורטיקנים אלה ביססו את תורותיהם בעקבות מלחמת העולם הראשונה. באותה עת הייתה ההתלהבות מהאפשרויות הפוטנציאליות הגלומות במטוס כאמצעי לחימה כה גדולה, עד כי שניהם, למרות חזונם ודמיונם העשירים לא השכילו להבחין במגבלות הכרוכות בבניית הכוח האווירי ובהפעלתו, ובתהליך ההיסטורי, לפיו נגד כל מערכות הנשק ההתקפיות נמצאת במשך הזמן התשובה על-ידי פיתוח נשק וטקטיקות לשם התגוננות מפניהן. אולם למרות

זאת הייתה לשני אלה השפעה גדולה על מדינות אירופה וארה"ב. הגרמנים, לדוגמה, אימצו את העיקרון של השמדת חילות האוויר של האויב על הקרקע, והאמריקנים אימצו לעצמם את התפיסה של מטוס התקיפה המשווייץ והמוזין היטב כדי להגן על עצמו ללא מטוסי קרב.⁸ השאלה הניצבת כמוכח בפנינו היא האם ובאיזו מידה הוכיחו את עצמם רעיונות אלה בשדה הקרב.

תיאורטיקן חשוב נוסף שעסק בנושאי העצמה האווירית היה ב"ה לידל הארט (1895-1970) שנחשב לאחד מגדולי התיאורטיקנים של תורת המלחמה. לידל הארט עסק לא רק בתחום האווירי אלא במגוון רחב של נושאים הקשורים לתורת המלחמה. המייחד אותו מקודמיו הוא הניסיון שהוא עשה כדי להתאים את תפיסתו ואת ראייתו את לחמת האוויר לעקרונות הכלליים של המלחמה שגיבש לעצמו. המושג החשוב שטבע לידל הארט היה "אסטרטגיה של גישה עקיפה". אסטרטגיה זו כוללת את "התמרון נגד העורף"... את המהלכים הלוגיסטיים, את גורמי הזמן והמרחב ואת עורקי התחבורה.⁹ האסטרטגיה תכליתה היא להפחית את אפשרות ההתנגדות של האויב, ולערער את המורל ואת הארגון שלו. היא שואפת להשיג מטרה על ידי ניצול יסודות התנועה וההפתעה.¹⁰ המטוס היווה תשובה קלסית לכך בהיותו קפיצה עצומה בכושר התנועה שלו, במהירותו ובטווחי פעולתו, שהביאו לאפשרויות חדשות לניצול גורם ההפתעה. "התוצאה הכוללת של הופעת ניידות כפולה ומכופלת זאת... הייתה להאדיר את כוחה ואת חשיבותה של האסטרטגיה ביחס לטקטיקה".¹¹ המטוס משמש כמערכת נשק המסוגלת למלא בצורה חדשה ויעילה ביותר עקרונות נוספים: ביניהם העיקרון כי "יש לבחור תמיד בקו המאיים על מספר יעדים אלטרנטיביים" והעיקרון הגורם "התקדמות במפוזר לעבר מטרה מרוכזת".¹² המטוס הנייד, המהיר ובעל הטווח הגדול מסוגל לבחור לו מגוון רחב של יעדים, ומאלץ את האויב לפזר את כוחותיו להגנה עליהם ועם זאת, מטוסים מתקדמים לעבר יעדיהם במבנים קטנים וגמישים (אינטרפרטציה שלו) המפחיתים את פגיעותם. חידוש מסוים נוסף של לידל-הארט הוא הגדרתו כי מטרת המלחמה היא "שיתוק האויב בלא השמדת כוחותיו". "התפתחויות חדשות אלה באוויר וכיבשה מוכרחות היו להשפיע השפעה עמוקה על המטרה הצבאית ועל בחירת היעדים". השינוי שחל לדעתו הלאם את גישתו החדשנית: "עצמת האוויר הבטיחה לפתח אופקים חדשים להשגת שיתוק כזה של ההתנגדות המזוינת".¹³

דעתו של לידל הארט על בחירת היעדים עברה תהליך של שינוי והתפתחות. ב-1925 הוא תמך עדיין בגישתו של דוֹגָה בדבר העדפת היעדים

האזרחיים על פני יעדים צבאיים. לאחר מלחמת העולם השנייה הגיע לידל הארט לכלל דעה כי דוֹקָא לתקיפת יעדים צבאיים יש יתרונות. בתפיסתו לגבי השימוש בכוח אווירי, הוא תרם שני מושגים חשובים לחקר המלחמה: האחד, "הגישה העקיפה" מושג אשר לאחר שהחל על כוחות היבשה עזר להבנת מלוא היתרונות והאפשרויות הגלומות במטוס, והשני, המטרה במלחמה היא "שיתוק האויב" ולא השמדתו, ואחד המכשירים היעילים ביותר להשגת מטרה זו הוא המטוס. תרומתו הנוספת של לידל הארט היא בהחלת עקרונות כלליים של המלחמה על הלחמה האווירית, שחידלה להיות תחום נפרד, שעיסוק מדעי ודמיונות שווא משמשים בו בערכוביה (כדוגמת נבואותיהם של דוֹגָה ומיצ'ל).

לקחי מלחמת העולם השנייה
מלחמת העולם השנייה הייתה מנקודת המבט של חוקר תקיפות אסטרטגיות, שדה ניסויים בתנאים מבצעיים. השימוש בהפצצות אסטרטגיות נמשך לאורך המלחמה כולה החל בהפצצות הגרמניות על פולין דרך הקרב על בריטניה, ההפצצות המתמשכות של בעלות הברית על גרמניה ויפן וכלה בהפצצות האטומיות על הירושימה ונאגאסאקי. חילוקי דעות רווחים לגבי ההפצצות, הישגיהן, חשיבותן, תרומתן והלקחים שניתן להפיק מהן. הדברים הבאים לא יעסקו בכל הדעות הללו, אלא יתרכזו בשתיים בעלות משקל בנושא זה. ברנרד ברודי סובר כי ניתן להגדיר את ההפצצות האסטרטגיות על גרמניה כהצלחה, אלא שנעשו כמה שגיאות שיש להבינן ולנתחן. הוא מסתמך על נתונים של מחקר אמריקני יסודי ומפורט. לדעתו ההתקפות על מרכזי הכלכלה הגרמנית הביאו את גרמניה לנקודת שבירה, אך תוצאה זו הושגה מאוחר מכדי לגרום למלוא ההשפעה הרצויה על המלחמה ביבשה ובים. אילו היה חיל האוויר חזק יותר, אילו הייתה תפיסה נכונה יותר של יכולת ההפצצות האסטרטגיות, ובמיוחד אילו הייתה בחירת היעדים נכונה יותר ניתן היה לקצר את המלחמה.¹⁴ כאשר נבחר יעד נכון כמו מערכת מתקני הנפט והנפט הגולמי הייתה ההצלחה גדולה, והייתה לכך השפעה משמעותית ביותר על מספר מטוסי האויב באוויר ועל רמת טיסתם כתוצאה מהכשרה בלתי מספקת. דוגמה נוספת הן ההתקפות על מערכת התחבורה. תוך זמן קצר מתחילתן, בספטמבר 1944, נפגעה קשות תעשיית התחמושת והפלדה כתוצאה מהקשיים להעביר חומרי גלם אל מרכזי התעשייה. ההפצצות גרמו לכך, שכבר ב-13 במרס 1945 כאשר כמעט כל צבא בעלות הברית ניצב עדיין מערבת לריין, הודיע שפָאָר, האחראי למאמץ המלחמתי, להיטלר כי הכלכלה הגרמנית עומדת בפני התמוטטות תוך

ארבעה עד שמונה שבועות.¹⁵ תמיכה חזקה בהשקפה זו ניתן למצוא בתיאורו של שירר: "פרפורי הגסיסה החלו במרס. בפברואר, לאחר שחבל הרורה היה ברובו הרוס ושלֶאֱזִיה אבודה, ירד ייצור הפחם לחמישית הייצור בשנה הקודמת, וחלק זעיר מאוד מזה אפשר היה להסיע בגלל השתבשות התובלה ברכבות ובתעלות מחמת ההפצצות האנגליות-אמריקניות. הדיבורים על המחסור בפחם שלטו בכיפה "בהתייעצויות הפירור", כשדָאָנִין מתאונן שרבות מאניותיו עוגנות בטלות מחסרון דלק ושפָאָר מסביר בסבלנות כי מפעלי הכוח ובתי החרושת נמצאים במצב דומה מאותה סיבה עצמה. אבֶן־שדות הנפט הרומניים וההונגריים והפצצת מפעלי הנפט הסינטי בגרמניה גרמו מחסור חריף כל כך בכנין שרובם הגדול של מטוסי הקרב, הדרושים עד לייאוש, קורקעו והושמדו על פני השדות ע"י התקפות אוויר של בעלות-הברית. דיכויזיות משוויינות רבות לא יכלו לזוז בגלל מחסור בדלק בשביל הטנקים שלהן".¹⁶ לפי השקפה זו המצדיקה את ההפצצות האסטרטגיות על המטרות הכלכליות במלחמת העולם השנייה, צדק דוֹגָה בתחומו לסוג זה של מטרות עדיפות גבוהה יותר מאשר למטרות צבאיות ולתקיפות טקטיות.

לידל הארט הפיק לקחים שונים מהפצצות אלה. "הייתה זו מעל לכל זכותם של כוחות האוויר שפלישת בעלות-הברית ליבשת הפכה תחילה אפשרית בכלל, ולאחר מכן זכתה להתקדמות ודאית לקראת ניצחון. בפעולתם נגד יעדים צבאיים — ובמיוחד קווי-התחבורה — הייתה להם השפעה מחבלת מכרעת על יכולת הצבא הגרמני להגיב כהלכה על מהלכי צבאות בעלות-הברית".¹⁷ קשה מאוד להעריך לדעתו, את השפעתן של ההפצצות על הכלכלה הגרמנית, "אולם נראה כבטוח למדי, אף אם ננקוט הערכה חיובית במידה מתקבלת על הדעת על השפעותיה של 'ההפצצה התעשייתית', שהן היו הרבה פחות מכריעות מפעולת כוחות האוויר נגד יעדים אסטרטגיים בתחום הצבאי המפורש".¹⁸ יש להסתייג מהפצצות של מטרות אורחיות, היות שהן משפיעות על המצב שלאחר המלחמה בהרס העצום שהן גורמות, ובשינויים הפסיכולוגיים והסוציאליים הנגרמים בעניין. "אלה שעמדו בראש חילות האוויר... התרכזו באורח מוגבל מדי בניצול האפשרויות הלוים ביעדים אזרחיים — מבלי לשים לב הן למגבלות שבכך, והן לתוצאות השליליות העוללות לנבוע מכך".¹⁹ לידל הארט אינו תומך נלהב בהפצצת התעשייה האזרחית. הוא רואה במטוס עוד מערכת נשק, החייבת לפי עקרון ריכוז הכוח לפעול נגד מטרות צבאיות בראש ובראשונה, גם כאשר מדובר בתקיפות אסטרטגיות.

שתי הדעות הללו הן רק חלק קטן מהוויכוח

ניזוקה קשות ולא יכלה להשפיע על תוצאות המבצע, מערכת הרכבות נהרסה לחלוטין... מערכת החשמל נפגעה קשה מאוד, התעשייה הצבאית ומחסני הציוד ניזוקו קשה, שדות התעופה, בסיסי צי, נמלים, מרכזי תקשורת, כל אלה הושמדו או ניזוקו נזק כבד.²¹ ב-30 בדצמבר הודיע הבית הלבן על חידוש מידי של השיחות ועל הפסקת ההפצצות על צפון ויאט-נאם. בעקבות חידוש המשא ומתן הושג ההסכם תוך חודש והסתיימה המעורבות הארוכה של ארה"ב בסכסוך הוויאט-נאמי.

אין הסכמה מלאה לחלוטין לגבי הקשר הישיר בין מבצע "ליינבקר 2" לבין שובה של צפון ויאט-נאם לשולחן הדיונים וחתימה על ההסכם, אך אסור להתעלם מסמיכות הפרש-יות, ויש להניח כי המבצע, גם אם לא היה הגורם המכריע והדומיננטי, הרי שתרם תרומה חשובה לשינוי המדיניות של צפון ויאט-נאם. למבצע זה יש לקחים רבים לגבי שיטת השימוש במטוסים, לגבי הצורך במפציצים כבדים, לגבי שילוב תקיפות מסוגים שונים, בחירת יעדים ושיפורים במערכות נשק שונות. אולם כל אלה הם, לדעתי, משניים לעומת הלקח העיקרי: "ליינבקר 2" הוא דוגמה קלאסית לשימוש מהמם בכוח צבאי (אווירי) להשגת מטרה מדינית במהירות.²² מבצע זה מדגים עד כמה קשורות המטרה הצבאית ושיטות הלחימה זו בזו. כאשר קיימת הגדרה ברורה של המטרה המדינית, ניתן לנצל כראוי את הצלחות הצבאיות המותנות גם הן בהגדרת מטרה צבאית ברורה ובשימוש בשיטות לחימה מתאימות להשגתה. הכוח האווירי הוכיח במבצע זה את יכולתו להשיג באופן עצמאי כמעט את המטרות הצבאיות והמדיניות, וספק אם הצלחה כזאת תושג פעמים רבות בעתיד.

"העשור המופלא"

קיימת נטיה עקבית למדי לראות את המאזן הנוכחי של ההתפתחות הטכנולוגית בין אמצעי ההתקפה לבין אמצעי ההגנה כנוטה לצד ההגנה. המטוס כאמצעי התקפי איבד חלק ניכר מיכולתו עקב התפתחות הנשק נגד מטוסים בדמות טילים ותותחים מהירים ומדויקים. אחד הראשונים שראה זאת כך היה עזר וייצמן שטען כי "הטיל כופף את כנף המטוס".²³ לאחר מלחמת יום הכיפורים החלה דעה זו רווחת יותר ויותר.²⁴ החלה גם נשמעת הטענה כי המאזן בין כוחות הקרקע לבין מטוסי התקיפה השתנה. אמנם למטוסים נוסף נשק מדויק אך עדיין קשה להם לאתר את מטרותיהם. לעומתם כוחות הקרקע המצויידים בטילים נ"מ מסוגלים לגרום למטוסים לקשיים רבים ולהפחית מכושר שרידותם בשדה הקרב. מטוסים הם נשק אידיאלי לתקיפות קרקע אך מערכת הגנה נ"מ טובה, מורידה את יעילותם

שימוש בכל אמצעי הלחימה הקונבנציונליים שלרשות שני הצדדים, קביעת יעדים אסטרטגיים מגוונים והחלטות בביצוע. התוצאות היו, השמדת היעדים הצבאיים, השגת המטרה הצבאית ובעקבותיה השגת המטרה המדינית. ננסה לעקוב אחר המבצע ולהפיק ממנו לקחים. לקראת סוף נובמבר 1972 הגיעו השיחות על השלום בוויאט-נאם למבוי סתום, אשר האמריקנים סברו כי צפון ויאט-נאם היא האחראית לו. בשלב זה קבע ניקסון "כאשר תקוותינו לשלום היו כה גבוהות וצפון ויאט-נאם נאם מנעה זאת ליד שולחן המו"מ, ראיתי כי חיוני להורות על הפצצות אוויריות על מטרות צבאיות בצפון ויאט-נאם במטרה לשבור את הקיפאון".²⁰ המבצע האווירי נמשך 12 יום (מה-18 בדצמבר 1972 עד ל-29 בו). היה זה מבצע של הפצצות כבדות ומאסיביות סביב השעון ובכל מזג אוויר. השתתפו בהפצצות מפציצים כבדים מדגם B-52 וסוגים שונים של מטוסי תקיפה וירוט. ההגנה האווירית של צפון ויאט-נאם השתתפה בקרב בכל עצמתה, יותר מ-1000 טילים נורו במרוצת 12 ימי המבצע, ואבדות האמריקנים היו 26 מטוסים בלבד (1.6% אבדות לגיחה). תוצאות המבצע היו מרשימות ביותר, מערכת ההגנה האווירית

הגדול ומהספרות העשירה על לקחי ההפצצות האסטרטגיות על גרמניה. הוויכוח שנמשך עד היום נסב על מידת יעילותן של ההפצצות האסטרטגיות, על בחירת היעדים, ועל שיטות התקיפה (הוויכוח איזו שיטה עדיפה: שיטת "הפצצות השטח" הבריטיות לעומת שיטת "הפצצות הדיוק" האמריקניות, החל כבר תוך כדי ההפצצות). מידת הוויטליות של הדיוק בנושא היא גדולה הואיל וגם כיום אנו עומדים בפני השאלה האם וכיצד לנקוט תקיפות אסטרטגיות, מהן המטרות הטובות ביותר, ומהן שיטות התקיפה המומלצות.

מבצע "ליינבקר 2"

לאחר מלחמת העולם השנייה לא שקט העולם. בין המלחמות הרבות שהתחוללו, היו שתי מלחמות גדולות שנעשה בהן שימוש נרחב בחילות אוויר. המדובר במלחמת קוריאה ובמלחמת ויאט-נאם. בתקופה זו (1945-1972) התפתחו אמצעי הלחימה השונים וטקטיקות הלחימה ההגנתיות וההתקפיות. התגושות שיא — מההיבט של תקיפות אוויר אסטרטגיות — הוא מבצע "ליינבקר 2", בו באו לידי ביטוי רוב המרכיבים הקלסיים של ההפצצה האסטרטגית. קביעת מטרה מדינית כדרג העליון,

עד כדי חוסר טעם להשתמש בהם, כך שהטכנולוגיה משפרת את יכולת המתגונן ביחס לתוקף.²⁵ לא רק החוקרים התיאורטיקנים סוברים כך. מפקד בחיל האוויר הבריטי טוען אף הוא כי "בכל מלחמה עתידית באירופה, עלולות התקפות קונבנציונליות להסתיים באבדות כבדות למטוסים התוקפים... מלחמת יום הכיפורים הוכיחה כי הגנה אווירית מרוכזת מסוגלת לגבות מחיר גבוה מאוד ממטוסים תוקפים."²⁶

בנימוק היסטורי זה, מלחמת יום הכיפורים, נמצא הבסיס להתפתחות ההשקפה על ירידת ערכו של מטוס התקיפה בהשוואה לאמצעי ההגנה המודרניים. במלחמת יום הכיפורים התנגשו אמצעי ההתקפה המערביים באמצעי ההגנה המזרחיים. העולם המערבי, שהעריך כעדיפים לא רק את אמצעי ההתקפה שבידיו אלא גם את איכותם של הלוחמים הישראלים, זועזע ממה שנראה לו ככישלון גדול של מערכות הנשק ההתקפיות וביניהן המטוסים וחימושם.

האמנם צודקת מסקנה זו? לשם האיוון אצטט מדברי מפקד חיל האוויר דאז האלוף בנימין פלד כפי שהופיעו בעיתון אמריקני: "חיל האוויר הישראלי השמיד בשישה שלבים נפרדים 42 מתוך 62, בסיסי הטילים שנמצאו לאורך התעלה. חלק גדול מהבסיסים הנותרים הושמדו על ידי כוחות הקרקע."²⁷ מן הראוי לבדוק האם ההנחה על דבר ירידת ערכו של המטוס נכונה בהקשר של תקיפות אסטרטגיות, וכמו כן יש לסקור את תוצאותיו של הזעזוע החזק שעבר על המחשבה המערבית בעקבות מלחמת יום הכיפורים.

מדינות שונות הציבו בעבר ומציבות גם כיום את ריכוזי הנשק נגד מטוסים שלהן לאורך החזית וסביב מרכזים חיוניים עבורן. המחיר הגבוה של המערכות נ"מ, והצורך בכוח אדם בעל איכות גבוהה מגבילים את האפשרות להציב סוללות טילים ותותחים נ"מ בכל מקום נדרש, אך עם זאת ערכו של נשק זה הוא בהיותו מרוכז בכמויות גדולות.²⁸ הניגוד בין הצורך בכמויות גדולות לבין המשאבים המוגבלים ומחירן הגבוה של המערכות גורם לכך שבסופו של דבר אין מדינות משליכות את כל יתרון על מערכות קרקעיות של נשק נ"מ. כדי לסגור את הפערם בהגנה האווירית מחזיקים הצבאות כוחות חזקים של מטוסי יירוט. מבנה כוחות הצבא הוא אחת התופעות שבאמצעותה, אנו יכולים להבין את אורח מחשבתם ואת השקפותיהם של קובעי המדיניות. כוחות היירוט הגדולים הנמצאים במזרח אירופה ובמערבה, במזרח התיכון, בהודו, בפקיסטן, באיראן ובארצות אחרות דיים כדי להצביע לפחות על הספקנות בה מתיחסים קובעי המדיניות אל המערכות נ"מ הקרקעיות.

הטענה העיקרית של המפקקים ביכולתם של מטוסי התקיפה היא כי המערכות נ"מ יוצרות "מסך אש" אותו אין המטוסים מסוגלים לחדור. נראה כי לגבי התקיפות האסטרטגיות נימוק זה נכון באופן חלקי למדי: תקיפות אלה מגשימות את הגישה העקיפה, את יכולתו של המטוס לעקוף את רוב המכשולים הנמצאים בדרכו אל המטרה ולפוגשם רק אם הם פרוסים סביב מטרתו. יתכן כי עצם האיום בתקיפות אסטרטגיות יאלץ את האויב לפזר את כוחות ההגנה שלו על שטחים גדולים ועקב כך תיפגע יעילותם במקומות בהם היא נדרשת ביותר. הבעיות החדשות שניצבו בפני הכוח האווירי הן קשות מאלה שניצבו בפניו בעבר, אולם עצם המגבלות הטבעיות בהן: מחיר גבוה, כוח אדם משובח ומאומן, חוסר ניידות (אסטרטגיה) ושרידות נמוכה יחסית, עדיין אינן מאפשרות להן, "לקפל את כנפי המטוס".

הזעזוע בדוקטרינה המערבית בעקבות מלחמת יום הכיפורים הואץ והתחזק לאור החשש מההשפעות שעלולות היו להיות לה לגבי עתידו של הכוח האווירי, ולגבי עתידם של בני אדם שזהו תחום עיסוקם: שכן אם יעילותם של המטוס ושל נשקו מוטלים בספק הרי מוטלים על כף המאזניים גם יוקרתו וחשיבותו, ובעקבותיהם התקציבים המושקעים, גודל הכוח, ההזמנות בתעשייה האזרחית וכו'. סכנה אמיתית או מדומה זו סייעה לתחילת השלב הבא: פיתוח טכנולוגיות חדשות, מערכות נשק חדשות, טקטיקות, בתי ספר צבאיים, סימפוזיונים ודיונים, שמטרתם הייתה להגדיר את הבעיות הכרוכות בהתגברות על הטילים ולמצוא להן פתרון. הבעיות העיקריות שהוגדרו הן: כיצד ניתן לגלות את המטרות, לזהותן ולרוכשן, כלומר להביא לכלל אפשרות ניהוג או כיוונון אליהן, לפגוע בהן ולהשמידן.

בעיה אחרת היא השגת תמונת קרב מושלמת בזמן אמיתי והקניית יכולת שליטה בקרב בזמן אמיתי כלומר בעיות של השגת מידע על האויב, על מצב כוחותיו, יכולת עיכול המידע, אפשרות הצגתו בפני המחליט, וצינורות תקשורת מהירים, חסויים וחסיינים אל המחליט וממנו אל הלוחמים. בעיה נוספת הייתה הגדלת כושר השרידות של מטוסי התקיפה. המאמץ האינטלקטואלי, הטכנולוגי והפיננסי הגדול הניב פירות בדמות שלל רב של אמצעי לחימה חדשים. אחד ממאפייניהם של אמצעי לחימה אלה הוא יעילותם הרבה לא רק במערכה נגד כוחות קרקעיים אלא בהיותם פריצת דרך חדשה בסוגים נוספים של לחמת אוויר-קרקע וביניהם תקיפות אסטרטגיות. ההשפעה על התקיפות האסטרטגיות היא מיוחדת במינה. איכותם של כלי הנשק הקונבנציונליים היא כה גבוהה והאפקטיביות שלהם כה רבה, עד כי היו מסוגלים להשמיד מטרות נבחרות ביעילות

קרובה או אפילו דומה לזו של כלי נשק גרעיניים. בנוסף, יש להם יתרון עצום בכך שהשימוש בהם הוא בעל סיכון נמוך לאוכלוסייה האזרחית ומספר הנפגעים יהיה קטן ביותר בהשוואה לכל הפצצה אסטרטגית שהייתה בשימוש בעבר.²⁹

כאן המקום להעיר שתי הערות: האחת, על האופי היסטורי של ההתפתחות הטכנולוגית והשנייה על משמעותו של נשק חדש בשדה הקרב. כאמור, בתולדות המלחמות גרמה הופעתו של כלי נשק חדש לפיתוח מערכות נגדיות שאפשרו לצאת להתמודדות כנגדו. נראה לי שאנו עדים להאצה מתמדת של תהליך זה של "אתגר ומענה". פרק הזמן העובר מפיתוח נשק חדש ועד לפיתוח נשק נגדי הולך ומתקצר עד כי כיום מפותחים לעתים אמצעי נגד יחד עם התפתחות המואצת של מערכות הנשק היא ההתפתחות המואצת של מערכות הנשק היא כזו שיש שינויים מתמידים במאזן שבין ההגנה להתקפה. חוסר הרציפות של השינויים והקצב המהיר של התרחשותם מקצרים את משך זמן תקפותם של רעיונות ודוקטרינות כלשהם. על כן יש לבדוק באופן מחזורי ותמידי כיצד משפיעות ההתפתחויות על הדוקטרינות השול-טות כעת. במסגרת הדיון על המאזן התקפה-הגנה עלינו לערוך הבחנה ברורה בין מטרתה הישירה של מערכת הנשק לבין צורת השימוש בה בשדה הקרב. לדוגמה: האם מערכת לחמה אלקטרונית היא מערכת הגנתית או התקפית? מטרתה הישירה היא לשבש את פעולת אמצעי הלחימה של האויב. כאשר משתמשים בה כדי לסייע למטוסים לתקוף את מטרותיהם היא מערכת התקפית ואילו כאשר היא משמשת כדי לנטרל תקיפת אויב הרי היא הגנתית. סוללת טילים "רולן" הנעה יחד עם טור שריון בהתקפה יכולה להיות מערכת התקפית, וכשהיא נמצאת במערך הגנתי היא בודאי מערכת הגנתית. כלומר במערכות נשק הנבנות במטרה לספק כושר הגנתי או התקפי ניתן לעשות שימוש שונה מבחינת מטרות המערכה כולה. לכן, ברוב המקרים תהיה זו, לדעתי, שגיאה לרדן בהשפעתה של מערכת נשק על המאזן במקום לבחון את אפשרויות השימוש בה בסוגים אלה או אחרים של קרבות, ואת השפעתה על אופי הקרב.

לסיכום נציין כי קיימת התפתחות לא סדירה, אך מקבילה, של אמצעים להגנה ולהתקפה. לכן דווקא כאשר נראה כי לסוג מסוים של אמצעים עליונות על משנהו, חובה על כל העוסקים בנושא לעקוב בקפידה מהן ההתפתחויות בטכנולוגיה ובטקטיקה, אשר במוקדם או במאוחר יאזנו או אפילו ישנו את המאזן לצד השני. דומני כי כיום אנו נמצאים בשיאו של תהליך השתנות המאזן מבחינה טקטית וטכנולוגית לטובת ההתקפה.

מטרות, יעדים ועקרונות

"תקיפות אסטרטגיות נועדו לתרום להשגת מטרות המלחמה". אם כך הדבר עלינו לברר לעצמנו קהן מטרותיה של המלחמה. המטרה הראשונית של כל עימות מוזין היא שמירה על הקיום הריבוני והקיום הפיזי של המדינה. גם הצד הפותח במלחמה חייב להביא בחשבון כי הוא עלול להיקלע לאיום על עצם קיומו, כך שמטרה זו היא בסיסית לכל צד הנמצא בעימות, ולא דווקא לזה המתגונן בשלב מסוים. מטרה שנייה, אם התחלנו מתפיסה הגנתית, היא מניעת האויב מהשגת הישגים כגון כיבוש שטחים, עמדת כוח למשא ומתן וכו'. מטרה שלישית – השגת ניצחון במערכה, סיומה המהיר בעמדת כוח והשגת יתרונות מרביים למשא ומתן שעשוי לבוא בעקבותיה. המטרה הרביעית של המלחמה הנראית כסותרת את מהות המלחמה, היא השגת הסדר שלום, שניתן לקיימו: "המטרה במלחמה היא להשיג שלום".³⁰ המלחמה איננה רק "המשך המדיניות באמצעים אחרים" אלא היא מהווה חוליה בשלשלת בה המדיניות והמלחמה מחליפים זו את זו בהתאם לתנאים המותנים כאשר תפקיד המלחמה הוא לסייע לשלב המדיני הבא בעקבותיה. מיצויו של רעיון הקשר שבין מלחמה למדיניות הוא בשילוב בנייהן. חייב להיות שימוש מתמיד במדיניות גם בזמן מלחמה. במצב זה משלמות המדיניות והמלחמה זו את זו בדרך להשגת מטרות העל הלאומיות.

ארבע המטרות הכלליות שהוזכרו כאן הן מטרות מופשטות. בכל מלחמה ומלחמה שומה על קובעי המדיניות להופכן למטרות קונקרטיות ניתנות להגדרה ברורה ובנות השגה על-ידי השילוב שבין הפעולות הצבאיות לבין המדיניות. בתהליך משולב של בדיקת האפשרויות לקביעת המטרות הקונקרטיות של המלחמה ובדיקת הרישיות להישגים הנדרשים במלחמה זו עלינו להבין מהם היעדים בהם ניתן לפגוע ואותם ניתן להשמיד באמצעות תקיפות אסטרטגיות של מטוסי קרב. יעדים אלה נסקרו ונדונו במפורט בספרות אשר חלק ממנה הוזכר כאן ועל כן אסתפק בהגדרות מצמצמות בלבד. סוג אחד של יעדים הן מערכות חיוניות של האויב. בכל מדינה קיימות מערכות מפתח המהוות מרכיבי עצמה חיוניים לביטחון הלאומי, לכלכלה או לחברה. מנקודת מבט של המחנך האסטרטגי מהוות מערכות אלה מערכות ה"רופה אצל היריב. פגיעה בכמה רכיבים של המערכת עשויה להשפיע באופן משמעותי ביותר על המאמץ המלחמתי כולו. כדוגמה לכך הביאו ברודי ושייר את הפצצת מערכת הייצור וההספקה של הדלק והדלק הגולמי בגרמניה במלחמת העולם השנייה, אשר כתוצאה ממנה נחלשו במהירות ההגנה האווירית, הצבא והכלכלה הגרמניים. סוג שני

של יעדים כולל יעדים שערכם נגזר ממתאר המלחמה. עם אלה נמנים בידוד שדה הקרב ובידוד מדינת האויב.

בידוד שדה הקרב. במלחמה המודרנית קיימת שחיקה גדולה מאוד של אמצעי לחימה וצריכה גבוהה של תחמושת, דלק וחלפים. המערכה יכולה להתמשך רק הודות להספקה שוטפת לחזית. ע"י בידוד שדה הקרב, מניעה מהמערך הלוגיסטי מלהגיש את שירותיו לחזית, ועצירת תגבורות והשמדתן בטרם תגענה לשדה הקרב,³¹ ניתן להשיג הכרעה במערכה על-ידי ניצול "קוצר הנשימה" וחוסר היכולת של היריב להמשיך את התנופה של הכוחות הנמצאים בלחימה מתמדת. סוג זה של יעדים הוא המקובל ביותר על התפיסה המערבית הצבאית הרואה את מטרת התקיפות "להרוס, לנטרל או לעכב את הפוטנציאל הלאומי של היריב מלהגיע לכלל אפקטיביות במגע עם כוחותינו".³²

בידוד מדינת האויב. המדינות בהן אנו עוסקים אינן המעצמות הגדולות אלא מדינות בעלות עצמה מוגבלת. אחד המאפיינים של מדינות כאלה הוא חוסר היכולת לספק לעצמן את האמצעים הדרושים למלחמה מתמשכת בעלת שיעור שחיקה גבוה, לכן עליהן לקבל אספקה זו מבחוץ. אספקה זו עשויה לכלול תחמושת, טנקים, מטוסים, דלק ועוד. הטלת מצור יבשתי, אווירי וימי על מדינת היריב, הרס נמלי האוויר והים שלו, וסגירת צירי תנועה ממדינות שכנות עשויים לסייע לאחר זמן להכרעת המערכה בחזית.

סוג שלישי של יעדים הוא יעדים שמטרת תקיפתם היא "לשוחח" עם האויב. להשפיע על קובעי ההחלטות בצבא ועל קובעי המדיניות בממשל. אפשרות אחת היא תקיפת יעדים במטרה לחוץ על מנהיגות היריב לסיים את המלחמה בהקדם. מבצע "ליינקר 2" הוא דוגמה קלסית לתקיפות מסוג זה. אפשרות שנייה היא אוהרה מפני הסלמת הלחימה על-ידי הוכחת כושר גמול גבוה ביותר (מושג ההרתעה אינו מופיע כאן במתכוון שכן הוא קשור יותר מדי ללחמה גרעינית). ניתן להציג אפשרויות רבות נוספות. סוג זה של יעדים אסטרטגיים הוא בעל סיכויים גדולים וסיכונים גדולים גם יחד. "פגיעה הרחק מאחורי [כוחות האויב] עשויה להשפיע יותר על מחשבתו של המפקד היריב".³³ השילוב שבין מדיניות לבין לחמה מגיע לידי ביטוי בתקיפות אלה אשר לעיתים, יותר משנועדו להשיג מטרה צבאית הן משמשות להשגת מטרות מדיניות. כפי שאנו מודדים את כוחנו ויכולתנו ביחס ישר לנחישות רצונו ולמוטיבציה של הצבא, כך יש למדוד את כוחו של כל צבא וצבא. יש להתאים את התקיפות כך שיפעלו נגד רצון היריב ובמיוחד נגד הרצון של המנהיגות הפוליטית והצבאית שלו.

עתה, לאחר שהצבעתי על היעדים מהיבט של ההישגים אותם רוצים להשיג על-ידי תקיפתם, ברצוני למנות את היעדים העיקריים שהם ברי תקיפה והשמדה. הרשימה איננה ממוינת לפי סדרי עדיפויות, שכן אלה נקבעים כמעט תמיד בהתאם לתנאים המיוחדים לכל מקרה ומקרה: מרכזי פיקוד ושליטה; לוגיסטיקה צבאית; תשתית צבאית; אמצעי לחימה; בעלי משמעות אסטרטגית (לדוגמה: אתרי טילי V-2 גרמניים במלחמת העולם השנייה); תחבורה; כבישים; מסילות ברזל, גשרים, שיירות וכו' לצורך בידוד שדה המערכה – נמלי ים ואוויר לצורך מצור; מקורות אנרגיה; חשמל, דלק, סכרים; תשתית כלכלית חיונית או בעלת ערך מיוחד אחר; מחצבים; מרכזי ממשל; אמצעי תקשורת; טלבויה, רדיו וטלפון.

עקרונות

במקרים רבים היו לקובעי המדיניות היסוסים חמורים בטרם החליטו לנקוט תקיפות אסטרטגיות. גיות. החששות נבעו ברובם מהכרת ערכיות הגבוהה והסכנות הצפויות בעקבותיהן, כגון: תקיפות נגד, השפעה לא רצויה על מנהיגי הצד שכנגד, שתביא להקשחת עמדותיהם במקום לריכוך, ועוד. לכן, ערכיות הגבוהה של התקיפות האסטרטגיות והסיכונים הכרוכים בהן מחייבים כי השיקולים והתכנונים להפעל תן ייעשו כבר בימי שלום ללא לחץ זמן.

ראשית, שומה על קובעי המדיניות לקבוע את המטרות המדיניות של המלחמה במתארי פתיחה שונים. הגדרת המטרות המדיניות חייבת להיות ברורה ובהירה, עליה לכלול הנחיות ברורות לכוחות המזוינים, כך שיפעלו בהתאם לכוונותיהם של המנהיגים האזרחים. כמו כן חובה לקבוע מבעוד מועד את מידת השימוש בתקיפות אסטרטגיות, האם אמצעי זה בר שימוש הוא או שהסיכונים גדולים מדי ואין כוונה להפעילו. מובן כי תוך כדי המלחמה נעשית בדיקת המדיניות שנקבעה מראש והתאמתה לתנאים הקונקרטיים. שנית, ראשי הכוחות המזוינים אמורים לקבוע מטרה צבאית ברורה ובהירה לתקיפות. מטרה זו צריכה להיות בעלת שתי תכונות חשובות: האחת, עליה להתאים התאמה מרבית להשגת המטרה המדינית, והשנייה, עליה להיות בת השגה באמצעים הקיימים ובמתארי המלחמה השור נים. גם מטרה זו תותאם לתנאים המיוחדים למלחמה המסוימת כאשר תפרוץ. שלישית, בחירת היעדים לתקיפה, שיטות הביצוע, התכנון הטקטי, ובחירת אמצעי הלחימה המתאימים, צריכים להיות קשורים קשר ישר למטרות המדיניות והצבאיות, ולהתאים עצמם להשגתן ובמידת הצורך חובה על המתכננים להתריע כי אין בידיהם יעדים ואמצעים המספיקים להשגת המטרה הצבאית או המדינית.

1. לפי הגדרתו של א' זומיני, ראה: יהודה ואלך, תורות צבאיות, "מערכות", ח"א, 1977 עמ' 18; 23.
2. לידל הארט, ב"ה, אסטרטגיה של גישה עקיפה, "מערכות", ח"א, 1956, עמ' 334.
3. Liddle Hart, B. H., *Thoughts on War*, Faber and Faber, London 1944, p. 229.
4. Douhet, G., *The Command of the Air*, New York, 1942, p. 19.
5. Douhet, *ibid*, p. 24.
6. Warner, E., Douhet, Mitchel, Seversky: "Theories of Air Warfare" in: Earle, E., M., (ed.) *Makers of Modern Strategy*, Princeton, 1943.
7. Warner, E., *ibid*, p. 498.
8. ואלך, י, שם.
9. לידל הארט, שם, עמ' 14.
10. שם, עמ' 331.
11. שם, עמ' 356-355.
12. שם, עמ' 341-338.
13. שם, עמ' 355.
14. Brodie, B., *Strategy in the Missile Age*, Princeton University Press, Princeton, 1965, p. 109.
15. Brodie, *ibid*, p. 113.
16. שירר, ר', ל', עלייתו ונפילתו של הרייך השלישי, שוקן, ח"א, 1973, כרך 2, עמ' 902-901.
17. לידל הארט, שם, עמ' 358.
18. שם, עמ' 358.
19. שם, עמ' 356.
20. הדעת הנשיא ניקסון ברדיו כפי שצוטטה ב: *Air Force Policy Letters for Commanders*, Office of the Secretary of the Air Force, Washington.
21. Thompson, W., S., & Frizzelle, D. D. (ed.), *The Lessons of Vietnam*, Macdonald and Jane's, London, 1977, p. 162-169.
22. Palmer, D., R., *Summons of the Trumpet, U. S.-Vietnam in Perspective*, Presidio Press, San Rafael, 1978, p. 259.
23. גולגולטיין, ד', ויצמן, ע', לך שמים לך ארץ, "ספריית מעריב", ח"א, 1975, עמ' 299.
24. ראה לדוגמה: Digby, J., "Precision — Guided Weapons", *Adelphy Papers*, No. 118, p. 15.
25. Mearsheimer, J., J., "Precision — Guided Munitions and Conventional Deterrence" *Survival* Vol. XXI No. 2 (March/April 1979) pp. 68-74.
26. Wing Commander Alan Parkes R. A. F. "Air Interdiction in a European Future War" *Air University Review*, Vol. XXVII, No. 6 (September/October 1976).
27. "Israel Seeks Preemptive Strike Capability", *Aviation Week & Space Technology*, October 27, 1975, p. 19.
28. Parkes, *ibid* p. 18.
29. Holst, J., J., "Flexible Options in Alliance Strategy" Holst, J., J., & Nerlich, U., *Beyond Nuclear Deterrence*, Macdonald & Jane's, London, 1977, p. 284.
30. לידל הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, עמ' 362.
31. מירברי אלוף בנימין פלד כפי שצוטטו ב-*Aviation Week & Space Technology*, *ibid*, p. 19.
32. *Air University Review*, *ibid*, p. 16.
33. לידל הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, עמ' 340.
34. מייקל הווארד, "האסטרטגים הקלסיים", צלקלס מס' 3, ספטמבר 1978, עמ' 6.

של חיל האוויר אלא עליהן להיות מהלך מתואם עם המהלכים העיקריים של הצבא כולו.³⁴

סיכום

אופן השימוש בחיל האוויר להשגת מטרות המלחמה באמצעות תקיפות אסטרטגיות העסיק ומעסיק את התיאורטיקנים הצבאיים ואת קציני הצבא שזו מלאכתם מאז מלחמת העולם הראשונה ועד ימינו אלה. מעל ומעבר לנושאים הנמצאים בוויכוח, חושף הדיון שוב ושוב, לדעתי, את החיוניות שיש לתקיפות אלה של חיל האוויר. התפתחויות טכנולוגיות מרחיבות אפשרויות קיימות ופותרות אפשרויות חדשות, יחד עם זאת הן סוגרות אפשרויות אחרות או מצמצמות אותן. התחום האווירי הוא כפי הנראה התחום בו חלה ההתפתחות המהירה ביותר, המדהימה ביותר והמשמעותית ביותר באמצעי לחימה, בכיוציהם ובאפשרות יותיהם. אלא שאסור להסתנוור ולהתרשם כפי שרבים מתרשמים כי טכנולוגיות ואמצעי לחימה הם הפתרון לבעיות הניצבות בפני המפקד והמנהיג השואפים לנצח בקרב ובמלחמה. אמצעי לחימה כשם כן הם, אמצעים בידי המחשבה והביצוע, בידי המנהיג, המתכנן והלוחם. אמצעי הלחימה מסייעים לניצחון כאשר הם מוצבים במקום הנכון, מופעלים בזמן הנכון ובצורה יעילה ככל האפשר. המחשבה הצבאית מקיפה, או חייבת להקיף, את כל מחזור החיים של אמצעי לחימה כלשהו. תחילתה באיתור הבעיות והקשיים שיש למצוא להם פתרון, המשכה בתוויית כיווני הפיתוח הטכנולוגי כך שישמש לפתרון הבעיות, בתכנון שינויים מבניים-ארגוניים של הכוחות המזוינים לשם ניצול מיטבי של אמצעי הלחימה הנמצאים בפיתוח, ולבסוף, החשיבה המדינית והצבאית-אסטרטגית: בחינה והכרה מדויקת של העצמה החדשה של הכוחות המזוינים, יכולת ואפשרויות הפעולה שלהם, רעיונות מקוריים לניצול עצמה זו בדרכים חדשות ומפתיעות, קביעת מטרות מדיניות וצבאיות חדשות, צורות חדשות של שילוב הכוחות המזוינים בדרך להשגתן ועוד.

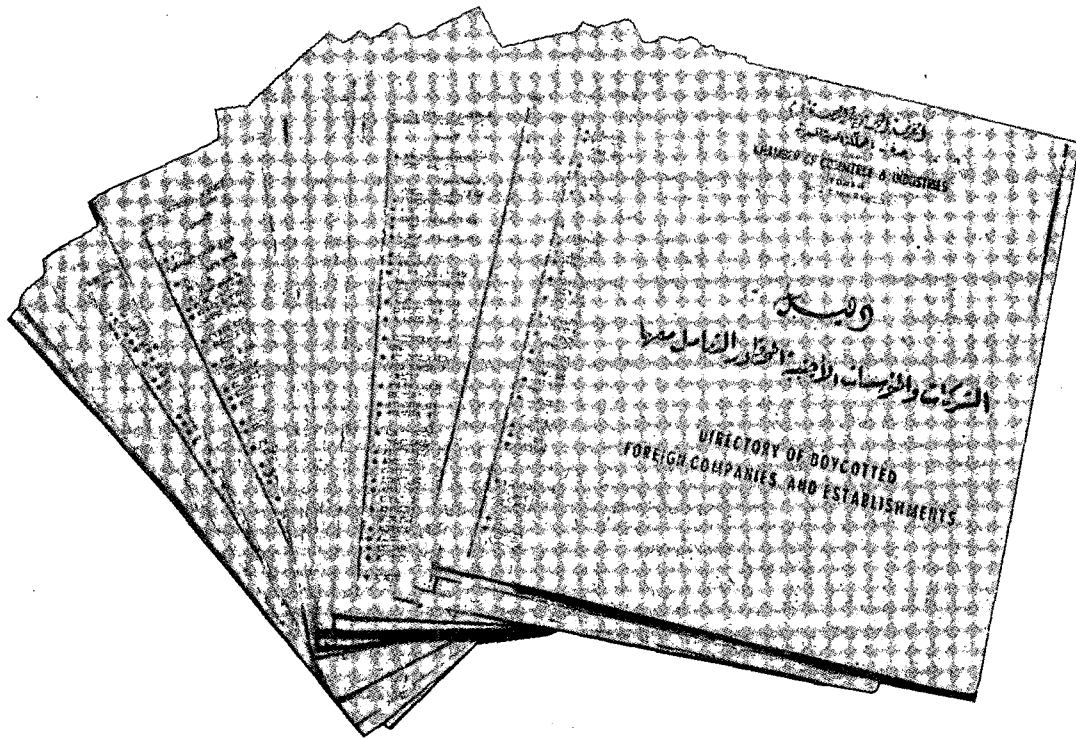
בנושא שבו אנו עוסקים, המאון שבין פיתוח האמצעים לבין פיתוח המחשבה, עומדים האמצעים כפי הנראה כשלב מתקדם יותר, הארסנל שבדי חיל אוויר מודרני הוא מגוון מאד, בעל אפקטיביות רבה וכיוצאים מעולים. היעדים הניתנים לתקיפה הם רבים, פגיעים יחסית, ורבי השפעה על המאמץ המלחמתי של האויב. קשה לתאר הפעלה מושכלת של כוח אווירי שלא תכלול את מימוש ההבטחה הטמונה ביחס זה שבין האמצעים ליעדים. מגבלות הדמיון היצור, התכונה, המומחיות והתעוזה הן המגבלות העיקריות לשימוש בעל משמעות אסטרטגית מכריעה בכוח האווירי.

ריכוז הכוח. הצלחת התקיפות מותנית בפגיעה מרבית בכושרם של היעדים המותקפים להמשיך ולתפקד. הישגים חלקיים עלולים להיות בלתי מספקים לחלוטין, לכן יש לשאוף לשיחוק מרבי של היעדים ובמידת האפשר להשמדתם המלאה. לשם כך יש לשים דגש על ריכוז כוח בעל עצמה המספיקה להרס היעדים בסבירות גבוהה. לעתים, גם לאחר הקצאת כוחות גדולים לא יושמד חלק מהיעדים. יש להיות נחוש בהחלטה להשמיד את היעדים ולשלוח כוחות נוספים לעברם. יש לקבוע כלל ברזל כי כל יעד יחזור ויוחקף עד להשגת המשימה. רק במקרים בודדים, כאשר השגת אות שבהחלטות קודמות הן ברורות, יש לשקול הפסקת התקיפות.

סבלנות בהמתנה לתוצאות. כטבען של התקיפות האסטרטגיות, באופיין של המטרות ובסוגי היעדים טמונה תכונה מיוחדת, שהיא השגה מאוחרת יחסית של מידע על תוצאותיהן. התוצאות המעניינות אינן הריסת גשר, מוצב פיקוד או נמל אלא אופן ההשפעה ומידת ההשפעה של אלה על מהלכי המלחמה. השפעות אלו מצטברות, תופחות, ונעשות משמעותיות לאחר פרק זמן. יש להבין תהליך זה, להתאזר בסבלנות מחד גיסא, ולהורות על המשך התקיפות מאידך גיסא.

מודיעין. חשיבותו של המודיעין ברמה הטקטית גדולה וידועה. כאן המקום להדגיש דווקא את חשיבותו של המודיעין ברמה המדינית והאסטרטגית. בשלבי קביעת המטרות ובחירת היעדים יש למודיעין תפקיד מפתח בחיפוש מערכות התורפה ונקודות התורפה אצל היריב, באיזה אופן יושג שיחוק מרבי של כושר הלחימה ורצון הלחימה של האויב, כיצד תושג השפעה פסיכולוגית מרבית על הנהגת האויב ועוד. את המבצעים יש ללוות תוך דיווח על תוצאות והשגת מידע לצורך המלצות על המשכם או הפסקתם. לאחר התקיפות אחראי המודיעין לספק לדרגים העליונים את המידע הדרוש על תוצאותיהן והשפעותיהן כדי לנצל במישור המדיני, שהרי תקיפות אלה הן בחלקן זרוע מדינית לא פחות מצבאית.

שילוב התקיפות במאמץ המלחמתי. חיל האוויר אינו מסוגל לנצח במלחמות לבדו ברוב המקרים. עיקרון זה נכון לתקיפת כוחות בחזית כמו לתקיפות אסטרטגיות. גם אם ישמידו מטוסי התקיפה כוחות אויב ניכרים בחזית אך במקביל להם לא יפעל כוח קרקעי לניצול ההצלחה — לא תהיה משמעות מיוחדת להישג של מטוסי התקיפה. כך גם בתקיפות אסטרטגיות. בידוד שדה הקרב או אפילו מדינת האויב כולה לא יגרם להתמוטטות אם לא תבוא בעקבותיה מתקפה קרקעית שתנצל את קוצר הנשימה של צבא היריב. על כן תקיפות אסטרטגיות, כמעט תמיד, אינן מבצע עצמאי

הרשימה
של
השחורה של
החרם הערבי

הלחמה הכלכלית הערבית נגד ישראל

סא"ל יוסף

החרם הכלכלי הערבי

העולם הערבי מקיים חרם כלכלי על מדינת ישראל. למעשה החל החרם הכלכלי עוד בטרם קום המדינה, כאשר מוסדות וגופים ערביים בארץ ישראל המנדטורית קראו להחרמת תוצרת היישוב היהודי. עם הקמת הליגה הערבית, בראשית 1945, הלך והתגבש רעיון החרם, ובסוף 1945 פורסמה הכרזה פורמלית שהגדירה "מוצרים יהודיים" כבלתי רצויים בארצות ערב, וקראה לערבים לא לצרוך "מוצרים ציוניים" ולא לסחור בהם. לאחר הקמת המדינה הלך החרם והתרחב. הערבים ניסו להקשות על ישראל בכל התחומים, בין היתר על-ידי שיבוש ההובלה הימית ממדינת ישראל ואליה, אי-כיבוד זכותה להשתמש בתעלת סואץ, וניסיון למנוע מהמדינה הצעירה קניית נפט וחומרים חיוניים אחרים הדרושים לכלכלתה.

המדינות הערביות מחרימות את ישראל בהסתמך על חוקי החרם שחוקקו בתחומיהן ובהתאם ל"עקרונות הכלליים של החרם". חוקי החרם של המדינות הערביות השונות דומים, ובדרך כלל נדרשים פרטים ומוסדות לא לכרות הסכמים עם גופים ופרטים בישראל, בעלי לאומיות ישראלית, ואלה הפועלים למען ישראל. בין הגופים הללו: חברות זרות בעלות מפעלים בישראל, כולל סניפים להרכבת מוצרים, או בעלות סוכנויות ייצוג בשטחה. כמרכן נאסרת כניסתם של מוצרים, ניירות-ערך ומטלטלין ישראלים לתחומי מדינות ערב. המוצרים המוחרמים כוללים כאלה המיוצרים בישראל או בעלי תשומות ישראליות, המשווקים מחדש מישראל או המיוצרים מחוץ לישראל, אך משווקים מטעם פרטים וחברות בישראל. "העקרונות הכלליים" הם המלצות המתקבלות בוועידות החרם הערבי ומועברות למועצת הליגה הערבית לאישור. המלצות נתקבלו כבר על-ידי 43 כינוסים של משרדי החרם הערבי, וכל אלה רוכזו בקובץ תקנות חרם הפורט את העקרונות הכלליים לפרטי פרטים.

לצורך ניהול המאבק הקימו הערבים ארגון מסוּפֵּף, המורכב מהנציבות הכללית של החרם, הממוקמת בדמשק והמהווה אחד מהמוסדות

"הצדדים מסכימים שהיחסים הנורמליים שיוכנונו ביניהם יכללו: הכרה מלאה, יחסים דיפלומטיים, כלכליים ותרבותיים, קץ פעולות חרם ופעולות הפליה המונעות תנועה חופשית של אנשים וסחורות, ויערבו להגנה הרדית של אזרחי כל צד..." (הסכם השלום עם מצרים סעיף 3)

בלחמה הכלכלית הערבית נגד מדינת ישראל, המהווה חלק בלתי נפרד מהמאבק הכולל במדינה, מנצלים הערבים אמצעים כלכליים, צבאיים ומדיניים, שמטרתם המשותפת — גרימת נזק כלכלי ישיר או עקיף למדינת ישראל. הלחמה הכלכלית מתנהלת בימי רגיעה ובעת מלחמה, ודרגות חריפותה משתנות בהתאם לנסיבות. במקרים חריפים במיוחד מהווה לחמה זו "קאזוס בלוי" (לדוגמה: הטיית מקורות מים חיוניים או פגיעה בדרכי התחבורה הימית).

החלשת עצמתה הכוללת של מדינת ישראל — על-ידי פגיעה בתשומה הכלכלית של עצמתה הצבאית, המדינית, החברתית, הדמוגרפית והמורלית — נועדה בסופו של תהליך לזרוז את התמוטטות המדינה. ועד ארוך טווח זה נועד להתמשש באמצעות ניצולם של מרכיבי הכוח הערביים, שהחשובים שבהם יצוינו להלן. במאמר זה נעשה ניסיון לאפיין את הלחמה הכלכלית הערבית נגד ישראל, ולהעריך את התמורות הצפויות בה בעקבות הסכם השלום הישראלי-מצרי.

השלום עם מצרים והשפעתו על החרם הערבי

יוזמת השלום המצרית והסכם השלום שנחתם במרס 1979 בין ישראל לבין מצרים הציבו בפני העולם הערבי אתגר בתחומים רבים, בכלל אלה תחום הלחמה הכלכלית נגד ישראל. הסכמי קמפ-דייביד מספטמבר 1978 נתפסו לא רק כשבירת חזית העולם הערבי בכלל ומדינות העימות בפרט במלחמה בישראל, אלא גם כסוף תקופת בידודה של ישראל (בידוד שנכפה עליה במאמץ רב על-ידי הערבים משך עשרות שנים). והרס החרם הכלכלי נגד המדינה הציונית. מאחר שהפסקת החרם על-ידי המצרים מהווה מבוא ליצירת יחסים ולשיתוף פעולה בין מצרים לבין ישראל בתחומי הסחר, הפיתוח, הסיוע הטכני והתיירות, רואים בכך המקטרגים את ראשית "התפשטותה הכלכלית" של ישראל במרחב.

הנרמול ביחסי מצרים-ישראל, כולל בתחום הכלכלי, עלול, לדעת מתנגדיה של מצרים בעולם הערבי, להביא להשפעות לוואי נוספות: א. מדינות וחברות שצמצמו את קשרי הכלכלה שלהן עם ישראל בעקבות לחץ ערבי, או שנרתעו עד עתה לקיים או לפתח שיתוף פעולה כלכלי עם ישראל, יראו בהסכם השלום הישראלי-מצרי לגיטימציה לקיומם של קשרים כלכליים עם ישראל ואף להרחבתם. ב. ממשלות של מדינות מערביות עלולות לעודד תחיקה נגד החרם הערבי, נוכח שבירתו של זה על-ידי מדינה ערבית כמצרים. ג. ישראל עלולה לנצל את מצרים וחברות זרות כקרח קפיצה לחדירה כלכלית לעולם הערבי.

ד. ישראל תקבל מידי המצרים "נפט ערבי", מוצר בעל ערך כלכלי אסטרטגי ממדרגה ראשונה, שהעולם הערבי ראה במניעת אספקתו לישראל אמצעי לחמה כלכלית חשוב. כמו-כן יש לציין את מעברן של ספינות ישראליות כתעלת סואץ, שחסימתה בפני השיט הישראלי במשך שנים רבות הייתה אחד הביטויים המובהקים של החרם נגד ישראל. כמו-כן חשוב לציין את "התכנית" להעביר מים מהנילוס לירושלים, המבטאת כמובן ניגוד מוחלט לתכניות הערביות בעבר להטות את מקורות המים של ישראל.

העולם הערבי החליט עתה לאחוז בנשק הלחמה הכלכלית גם נגד מצרים; נקט נגדה צעדים, ואיים להחריק את החרם המדיני והכלכלי אשר בו הוחל. ועזרת הפסגה הערבית בבגדאד (מרס 1979) הבחינה אמנם בין "העם המצרי" לשליטיו, והכריזה שאינה רוצה לפגוע בעם אלא במשטרו של סאדאת. למעשה נועדו הסנקציות הכלכליות הערביות נגד מצרים לפגוע בכלכלה המצרית, להחליש את המשטר המצרי ולהענישו, כך שיאלץ לחזור בו ממדיניות השלום עם ישראל. יתר על כן, בעקבות הפרצה בחזית החרם מצאו משתתפות ועזרת הפסגה צורך להדגיש את חשיבות החרם הערבי כנשק בסיסי באסטרטגיית הפעולה הערבית, החותרת לשילוב כלכלי בין-ערבי ולמניעת חדירת ישראל לעולם הערבי. לא בכדי קראו אלה לחיזוק מנגנון החרם וליתר הקפדה על מילוי עקרונותיו וביצוע תקנותיו, במגמה לנטרל את השפעת הפרישה המצרית. קונקרטי, החליט העולם הערבי להעניש את המשטר המצרי, על ידי הפסקת הסיוע הכלכלי הערבי הדרו-צדדי לממשלת מצרים ולמוסדותיה (כולל החרמת רכישת ניירות-ערך ממשלתיים); על-ידי הטלת חרם כלכלי חלקי על מצרים, שיתבטא בהחלת חוקי החרם הערבי על גופים ממשלתיים ועל חברות ומוסדות פרטיים מצריים, שיקיימו קשרים ישירים או עקיפים עם ישראל; ועל-ידי הימנעות מאספקת נפט למצרים. יודגש כאן, שמדינות ערב נמנעו מלהטיל סנקציות נוספות (לדוגמה: סילוק עובדים מצרים מתחומן, משיכת פקדונות ערביים מהבנק המרכזי המצרי, החרמת תעלת סואץ ועוד). בין השאר בגלל אינטרסים כלכליים שלהן. יש לזכור, שמלחמתה של מצרים נגד החרם קלה בהרבה מזו של ישראל. על-אף היותה מדינה ערבית מרכזית במרחב, סחרה עם העולם הערבי מוגבל בהיקפו (ב-1978 הסתכם סחר זה ב-12% מהייצוא

הבסיסיים של הליגה; ממשרדים אזוריים הקיימים בכל ארץ ערבית, והקשורים לאחד ממשרדי הממשלה; ומקציני קישור הנמצאים בארצות לא ערביות, והאחראים בפני הנציבות הכללית בדמשק. הוועידה הכללית של החרם הערבי מהווה מוסד עליון של מנגנון החרם הערבי, והיא מתכנסת פעמיים בשנה להכנת דו"ח המוגש לכינוס הכללי של הליגה הערבית.

כאשר היו השווקים הערביים קטנים בהיקפם, לא ייחסו החברות המערביות חשיבות מיוחדת לחרם הערבי. בעשור האחרון, ובמיוחד לאחר מלחמת יום הכיפורים, גדל מאוד כוח הקנייה הערבי (בעקבות הכנסות הנפט העצומות), והחברות המערביות הכניסו את גורם החרם הערבי ביתר שאת לתהליך קבלת ההחלטות העסקיות שלהן. מסיבות פוליטיות וכלכליות לא נקטו הממשלות המערביות צעדים חד-משמעיים נגד החרם הערבי, ובכך הכשירו את הדרך לכניעת חברות עסקיות לחרם. במקביל, ובעקבות האיום הגובר של החרם, גבר מאבקה של ישראל בחרם. ההסברה הישראלית הצביעה על האפליה הכלכלית על בסיס פוליטי, גזעי ודתי הטמונה ביסוד החרם הערבי, ועל הפגיעה בפעילות הכלכלית החופשית בתוך המדינות המערביות עצמן בגין פעולות החרם. בארה"ב נחקק חוק שאסר למעשה כניעת חברות אמריקניות לחרם הערבי. בארצות אחרות הייתה עמדת הממשלות פחות מעודדת. יתרה מזאת, חלק מהחברות המערב-אירופיות מנסות לנצל את העובדה, שהחברות האמריקניות כפופות לתחיקה האמריקנית נגד החרם, להרחבת עסקיהן עם מדינות ערב ולדחיקת רגלי האמריקנים.

הערבים טוענים, שכיבוד תקנות החרם הערבי נגד ישראל אינו רק כדאי מבחינה כלכלית, אלא שהחרם הנו גם זכות ריבונית של הערבים, שאין במימושה משום התערבות בעניינים פנימיים של ארצות זרות, ומכאן שאין למדינות המערב זכות להתערב בעניינים פנימיים של הערבים. החרם מוגדר על-ידי הערבים כאמצעי לגיטימי של הגנה עצמית על-פי החוק הבין-לאומי ועקרונות המשפט. אין בחרם, לדברי הערבים, משום אפליה על רקע דתי או גזעי, שכן מדובר בחרם על מדינת אויב ומוסדותיה המשרתים את הפוטנציאל הצבאי והכלכלי שלה. חרם זה נתפס על-ידי הערבים כנשק המנוצל על ידם עד אשר תיעשה הדרך הצבאית למלחמה בישראל בת ביצוע.

במקרים מסוימים הנחו את הערבים שיקולי כדאיות דווקא לא להחרים חברות שיקיימו קשרים עם ישראל. המדובר בחברות אשר המדינות הערביות נאלצות לרכוש את מוצריהן (בין השאר: החברות האמריקניות "בואינג", "גנרל-אלקטריק" ו"מקדונלד-דגלאס"). כאשר מדינה ערבית מסוימת רוכשת מוצרים של חברה הכלולה ברשימה השחורה אין משרד החרם יכול אלא להביא את העניין "לתשומת לב" הממשלה הערבית הנוגעת בדבר. ממשלה ערבית יכולה להחליט שלא להחרים חברה מסוימת, אם לדעתה אין החרמתה חשובה, או שפעילות החברה מועילה לכלכלת אותה מדינה ערבית. בין החברות שנכללו ברשימה השחורה, ובמקביל ניהלו עסקים בעולם הערבי ניתן למנות את: "ליילנד", "קסרוקס", "קוקה-קולה", "סוני" ו"פורד". אשר לבנקאות — באורח רשמי מוכנס בנק לרשימת החרם אם הוא מלווה לישראל, משקיע בה, או אם נמצאים בהנהלתו מנהלים שהם "ציונים פעילים". במקרים רבים התקשה משרד החרם לעקוב אחר הקשרים בין הבנקים לבין ישראל בגלל אופי העיסוק הבנקאי. מקרה מעניין אחר הוא זה של הבנק האמריקני "צ'ייז מנהטן" אשר עסק בהפצת אגרות-חוב של ממשלת ישראל בארה"ב, (הבונדס) ובמקביל קיים קשרים ענפים ביותר עם הסוכנות המוניטרית הסעודית (S. A. M. A.). עם זאת, יודעים מקרים רבים בהם הוכנסו בנקים יהודיים לרשימה השחורה (בנק רוטשילד, האחים לור, ורבורג), ומדינות ומוסדות פיננסיים בעולם הערבי הפעילו על מדינות וחברות מערביות לחצים, שלא לשתף בנקים יהודיים בעסקות בנקאיות.

המצרי ובי-3% מהייבוא המצרי), והסיוע המערבי פיצה בהחלט על אבדן הסיוע הערבי, למרות ניסיונות מתנגדי סאדאת לצמצמו. אף על פי כן, ההחלטה להטיל חרם על החברות המצריות שיקיימו קשרים כלכליים עם ישראל הנה גורם המרתיע את החברות המצריות, וסביר שתשפיע על קצב כינון היחסים הכלכליים בין מצרים לבין ישראל בעתיד. (לאחרונה קוראים גם חוגים קיצוניים במצרים להחרמת חברות מצריות שיסחרו עם ישראל). גם לכשיפתחו קשרי סחר עם מצרים, סביר שינהלו בחלקם על-ידי חברות שיוקמו במיוחד לצורך הקשרים עם ישראל (ראה, לדוגמה, כינון קשרי התעופה עם ישראל). החלת חוקי החרם הערבי על חברות מצריות שיקיימו קשרים עם ישראל עלולה ליצור קשיים למנגנון החרם הערבי. חברה אמריקנית או סובייטית המקיימת קשרים עם חברה מצרית שהוכנסה לרשימה השחורה (בשל כינון יחסים כלכליים עם גורם ישראלי) עלולה להיות מוחרמת על-פי תקנות החרם הערבי.

נשק הנפט והכספים

בידי הערבים ואיראן כ-70% מרזרבות הנפט של העולם החופשי, כ-45% מהתפוקה ולמעלה מ- $\frac{1}{3}$ מהנפט הנסחר. התלות בייבוא הנפט מהערבים ומאיראן שונה ממדינה למדינה; ב-1978 סיפקו אלה 48% מהייבוא האמריקני, 72% מהייבוא של יפן ו-76% מהייבוא של מדינות מערב-אירופה. השליטה החזקה של מדינות ערב ואיראן במקורות הנפט, שהוא משאב מתכלה ללא תחליף בטווח הקצר, והתלות הרבה של המערב בייבוא ממדינות אלה יוצרות את הבסיס לקיום נשק הנפט הערבי.

בשעה שהמערב מנסה להבטיח הספקת נפט סדירה בכמות מספקת ובמחירים "סבירים", משתמשים הערבים בשיטות איום ופיתוי להשגת הישגים מדיניים. הערבים קושרים, מי בצורה בוטה ומי בצורה מרומזת, רמת תפוקה והספקת נפט בהתנהגות המערב בסוגיות מדיניות שונות. גם הודעה ערבית על אי-יכולות לפתח כושר תפוקה או להגדילו מהווה גורם לחץ על העולם המערבי, בהתחשב בתחזיות ההיצע והביקוש לנפט בעולם בשנות ה-80, המבשרות על הגברת הקשיים לסיפוק כל צורכי הנפט של העולם החופשי. אמנם גם הערבים וגם המערב יודעים, כי לשיקולים כלכליים וטכניים יש השפעה רבה, ולעתים מכרעת, בקביעת רמת התפוקה של מדינות הנפט; אך חומרתה של התלות בנפט הערבי, הנוזקים הצפויים למשקים המערביים מהפעלת נשק הנפט, וחוסר האונים והיעדר הסולידאריות שמגלה המערב — משכיחים עובדה זו, וחושפים את העולם החופשי לסחטנות נפט מתמדת.

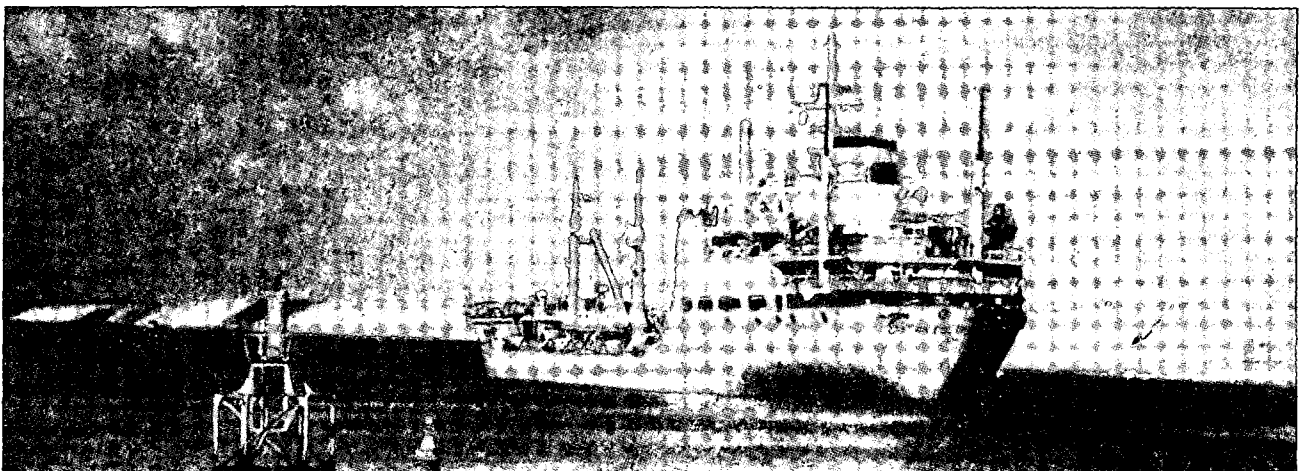
כיום, בעקבות המשבר האיראני וחיווק מחנה הניצים בארגון אופ"ק,

תעלת סואץ שימשה במשך שנים רבות אחד מאמצעי הלחמה הכלכלית נגד ישראל

נחלש עוד יותר כושר העמידה של המערב. ממשלות מערביות רבות מבקשות לסכם עסקות נפט ישירות עם היצואניות, ללא תיווך חברות הנפט הבינ-לאומיות, ומוכנות לשם כך להפגין ויתורים בתחום המדיני (מדינות הנפט אף דורשות להבטיח שהנפט אכן יגיע ליעד הרשום בחוזה). מדינות מתפתחות, המתקשות לממן את ייבוא הנפט שלהן, מתדפקות על פתחי חברות אופ"ק ומבקשות נפט בתנאי שלום נוחים; וגם כאן קיים עירוב נושאים מדיניים בנושאים כלכליים. מצב זה מנוצל על-ידי הערבים לקידום המאבק בישראל והשגת יעדיהם במישורים הצבאי, המדיני והכלכלי. מכאן הנטייה המערבית להגברת ייצוא אמל"ח לערבים ולהעברת טכנולוגיה אורחית מתקדמת למדינות הנפט בתמורה להספקת נפט סדירה. המצוקה המערבית בתחום האנרגיה פגעה אף בתמיכת מערב-אירופה, יפן ומדינות אחרות בשלום הישראלי-מצרי, ואפשרה לאש"ף לצבור תמיכה מדינית. בוועידת הפסגה בטוניס (נוב' 79) ובוועידת חזית העמידה האיתנה בטריפולי (אפריל 1980) ניסו הקיצוניים לקדם החלטה כלל-ערבית להפעלת נשק הנפט, במטרה למוטט את "מדיניות קמפ-דייב"ד" האמריקנית. החלטה כזו לא נתקבלה, אך ייתכן שהנושא יידון שוב לפני ועידת הפסגה הערבית הבאה שאמורה להתכנס בירדן בסוף 1980. כיום פועלים גורמים ערביים להדגשת הזיקה בין קשרים כלכליים בכלל ורמת תפוקת הנפט בפרט לבין מימוש "זכויות הפלסטינים" או הצלחת שיחות האוטונומיה.

אמצעי לחמה כלכלית זה שבידי הערבים מסוכן לישראל, במיוחד לאור המרכיב הפסיכולוגי שבו, ובשל החולשה, היעדר היומה וחוסר האחזות שמפגין המערב, שעדיין מחזיק בידו אמצעי לחץ אחדים על מדינות הנפט. מדינות המערב מספקות את רוב הייבוא האזרחי הדרוש לערבים לצריכה שוטפת (כולל מזון) ולפיתוח, בתוך כך בניית התשתית הלוגיסטית והאמל"ח להתעצמותם. חלק מהמפיקות חייבות את המשך קיום משטריהן למערב. כמו-כן מופקדים בידי ארה"ב ומערב-אירופה רוב עודפי הכספים של מדינות הנפט, ואלה יכולים להיות מוקפאים כמעשה גמול על שימוש בנשק הנפט נגד המערב. (האמריקנים אכן נקטו צעד כזה במשבר עם איראן סביב פרשת בני הערובה.)

הנפט הקנה לערבים נשק נוסף — עודפי כספים. משבר הנפט של ראשית שנות ה-70 גרם להצטברות עודפים בחשבונות השוטפים של מאזני התשלומים הערביים. העודפים השוטפים הלכו והצטמצמו בגלל הרעת תנאי הסחר של מדינות הנפט בין השנים 1975-1978, ובשנת 1978 הייתה הצבירה השוטפת זעומה. העולם המערבי הצליח אפוא למחור את הוצאותיו לייבוא נפט מאופ"ק על-ידי קבלת כספים אלה בחזרה בצורת תשלום עבור מוצרים ושירותים אזרחיים וצבאיים ובצורה של השקעות בתחומו. עם זאת הצליח העולם הערבי לצבור עד

הפרישה המצרית מהלחמה הכלכלית נגד ישראל — משמעויות

לפרישה המצרית מהלחמה הכלכלית נגד ישראל יש השפעות סותרות על תנופת הלחמה הכלכלית הכלל-ערבית נגד ישראל. לראשונה קיים הסכם שלום בין ישראל לבין מדינה ערבית, שבמסגרתו התחייבה המדינה הערבית להפסיק את הלחמה הכלכלית נגד ישראל. במקרה הטוב ימחישו קשרי הכלכלה עם מצרים מצב חדש, שלא היה ידוע לעמי האזור, ובכך יתווספו לשיחוף הפעולה הכלכלי בין ישראלים לתושבי השטחים, לתופעת "הגשרים הפתוחים" שבין השטחים לבין ירדן, ולפעילותה של "הגדר הטובה" בגבול הצפוני. כתוצאה מכך עשויות להתערער תפיסות מסורתיות קיצוניות באשר לקיום קשרי כלכלה עם ישראל; וביחד עם שיקולי כדאיות כלכלית אפשר שאנשי עסקים מהעולם הערבי יחלו לחפש דרכים ליצירת מגע עם המשק הישראלי, אם ישירות ואם דרך צד שלישי (מצרים או גורם אחר).

הסיכויים שממשלות ערביות או מוסדות ממלכתיים ערביים יפעלו לארגון קשר כלכלי גלוי עם ישראל הנם קלושים. יש לזכור, שעד היום מועטה אף אצל המצרים ההתלהבות לקשרים כלכליים עם ישראל ופיתוח יחסי הכלכלה ינוהל על-ידי המצרים באופן שלא יביא להחרמת חברות כלכליות מצריות. מכל מקום, מנגנון החרם הערבי יצטרך להתמודד עם המצב החדש, יעקוב אחר חברות מצריות, ויכניסן לרשימה השחורה במקרה שיפרו את תקנות החרם.

מדינות ערב ינסו להחריף את הלחמה הכלכלית נגד ישראל, וכדי לצמצם את הסכנה של הקלת ראש בחרם מצד מדינות המערב והעולם השלישי יתפכו האיומים והפיתויים לקיצוניים יותר. יש לזכור, כי במקביל לקיום המשא ומתן לחתימת הסכם השלום עם מצרים התרחשה המהפכה האיראנית. אי-היציבות הפוליטית באיראן ולאחר מכן מדיניות המשטר החדש הביאו לצמצום תפוקת הנפט האיראנית ולמשבר נפט חמור ביותר, שהתבטא בשינוי מערך הכוחות בקרב אופ"ק, בהחלשת "המתונים" בארגון ובעליית מחירים תלולה. החריפה התחושה של משבר האנרגיה בעולם המערבי, שגם גילה שוב את חוסר אונן בהתמודדות עם מדינות הנפט. עליות המחירים התלולות ב-1979 יצרו גל חדש של הצברי כספי נפט בלתי מנוצלים, ובכך גדלה העצמה הפיננסית הערבית. במצב דברים זה מחפשות חלק ממדינות המערב דרכים להגברת שיחוף הפעולה עם הערבים בתחומים שונים, ולהסדרת היחסים הכלכליים עם הערבים מפיקי הנפט על בסיס חדש. בשנים הקרובות יהיה למדינות המערב עניין גובר בהגדלת הייצוא שלהן, האורחי והצבאי, למדינות הנפט, שגם יתבקשו לשמור על תפוקת נפט מוגברת. במסגרת "קידום המכירות" יידרשו המדינות המערביות להפגין עמדות מדיניות האוהדות את העניין הערבי, ובמיוחד בנושא הפלסטיני.

גורם העשוי לצנן את התלהבות המדינות הערביות להחריף את הלחמה הכלכלית הערבית נגד ישראל באמצעות איום ופגיעה במערב, הוא הצורך הגובר של חלקן בתמיכה מערבית לשמירת ביטחונן ויציבותן מפני גורמים עוינים חיצוניים ופנימיים (דוגמת פעולות הגמול הכלכליות של ארה"ב נגד איראן במשבר בני הערובה: הקפאת כספים; חרם ייבוא נפט, איום באמברגו על ייצוא מוצרים ועוד).

הנטל בו נושאת ישראל כתוצאה מהלחמה הכלכלית הערבית לא יוקל אפוא משמעותית כתוצאה מהסכם השלום עם מצרים; וגורמים שאינם קשורים ישירות ביחסים שבין ישראל לבין הערבים (משבר האנרגיה, עודפי הכספים הערביים והבעיות הכלכליות במערב ובעולם המתפתח) עלולים אף להביא להחרפת לחמה זו.

ישיבה של ועדת חרם נגד ישראל

סוף 1978 כ-150 מיליארד דולר שרובם הופקדו או הושקעו במערב, נוסף על הענקת סכומי סיוע גדולים למדינות ערביות ואחרות. משבר איראן והכפלת מחירי הנפט שבאה בעקבותיו יצר גל חדש של גידול ביהרות הכספים הערביים, שיימשך גם בשנים הקרובות. בסוף 1979 היו בידי הערבים כ-200 מיליארד דולר, ובסוף 1980 יהיו בידיהם קרוב ל-300 מיליארד דולר. זהו סכום המקנה להם חופש תמרון בטווח הקצר בקביעת רמת תפוקת הנפט והשפעה משמעותית ביותר בקונים בסחר העולמי, וזאת בגלל כוח הקנייה הרב שבידיהם (בשנים 1974-1978 הוציאו מדינות אופ"ק כ-500 מיליארד דולר על ייבוא מוצרים ושירותים, בעיקר מהמערב).

הכספים מגבירים את עצמת מדינות הנפט, ובמיוחד בולטות בהקשר זה סעודיה, כוויטה, עיראק, אבו-דאבי ולוב. להתעצמות הפיננסית מתלווה הגברת ההשפעה הפוליטית במדינות המערב ובעולם השלישי, יכולת רכישת אמל"ח רב ומתוחכם, והגברת הסיוע הכספי למדינות העימות, לארגוני המחבלים ולתושבי השטחים המוחזקים בידי ישראל. (במסגרת זו יש לראות את הקמת קרן-ירושלים של הוועידה האיסלאמית, הסדר הערים התאומות בין ערים בארצות ערב לערים בשטחים, והסיוע לשטחים על-פי החלטות ועידת בגדאד מסוף 1978). במעמד מחוזק זה דורשות מדינות ערב ומדינות אופ"ק ככלל "סדר חדש", שבו ינסו לסחוט מהמערב ויתורים בתחום הכלכלי-טכנולוגי ובמישור היחסים עם ישראל.

גם כאן קיימים גורמים המחלישים את יכולת הערבים לנצל את נשק ההון: חשש מתגובת-נגד מערבית (כגון הקפאת הכספים), סיכון של הפסדים כספיים כבדים כתוצאה מספקולציה במטבעות, חשש מאבדן אמינותם כמשקיעים, והיעדר יעדי השקעה מלבד המערב, שאף פיתח יכולת למתן את פגיעתו של נשק ההון.

הפגיעה במשאבים כלכליים אחרים

כמשך שנים ניסה העולם הערבי לצמצם את המשאבים הכלכליים שבידי מדינת ישראל או לפחות לאלץ אותה לעשות שימוש במשאביה בניגוד לשיקולים כלכליים וחברתיים טהורים. כך, לדוגמה, ניסו הערבים לפגוע במקורות המים של ישראל, לשבש את קשרי התחבורה הימית והאווירית אליה, ולפגוע בתיירות, בעלייה וכן ברמת הסיוע הכלכלי למדינה. עצם מצב המלחמה בין ישראל לערבים נתפס כגורם המחיש את ישראל מבחינה כלכלית והמעוות את השימוש במשאביה הכלכליים.

ארטילריה מתנויעת בברה"מ

הארטילריה בעידן הטילים
לאחר הפעלת פצצת האטום על-ידי ארה"ב ב-1945 נכנסה ברה"מ למירוץ החימוש הגרעיני, והפתה את מרב מקורותיה הי-כספיים למחקר ולפיתוח בתחום החלל וה-טילים האסטרטגיים. מפתחים רוסים גרסו, שהודות לטיב ביצועיהם תופסים טיל הקרקע-קרקע והטיל הבין-יבשתי מקום ראשון כאמצעי הלחימה העתידי היעיל ביותר, ומעמידים בסימן שאלה את הצורך בארטילריה וכמפציצים. פרויקט שני בחשי-בותו היה פיתוח קבוע של השריון כאמ"ח ללחמה טקטית מקומית, וזאת נוכח שרידותו הגבוהה בשדה הקרב הגרעיני. פיתוח מואץ זה אפשר לברה"מ פיצוץ אטומי ראשון ב-1945, וניסוי פצצת הנויטרון הראשונה כבר ב-1953. ב-1948 הועלה נוסף לנושא הטילים הבין-יבשתיים (ICBM) גם פיתוח טילי קרקע-קרקע, אך בשלהי שנות ה-40 ועד 1957 המשיך המטכ"ל הסובייטי בפיתוח דור המשך לארטילריה של מלחמת העולם השנייה.

הארטילריה המתנויעת נזנחה בתקופת פיתוח ראשונה זו דווקא מסיבות טקטיות, כפי שיפורט להלן.

כאמצעי נ"ט עריף היה פיתוח איטי ואיכותי של טנקים ססה"כ עלו על המט"נים ביכולת נ"ט, ושמיגונם ומערכות הצריח המשוכל-לות שלהם אפשרו להם קרבות שב"ש בהם היו המט"נים נחותים.

לטנקים נגד השריון הגרמני. יתרונם העצום במלחמה היה בקלות ייצורם בהשוואה לייצור טנקים. המט"נים הורכבו מצריחים קטנים קבועים בחזית תובת טנק, ובקדמתם הותאם התותח בתוך עריסה בעלת אפשרו-יות צידוד והגבהה מוגבלות מאוד (כשל פשוטות מערכות הרתיעה והייצוב, התכנון החפז והייצור הוזל). מבנה זה של המער-כות הושפע מהמט"נים שהגרמנים הפעילו ביעילות כבר בתחילת המלחמה.

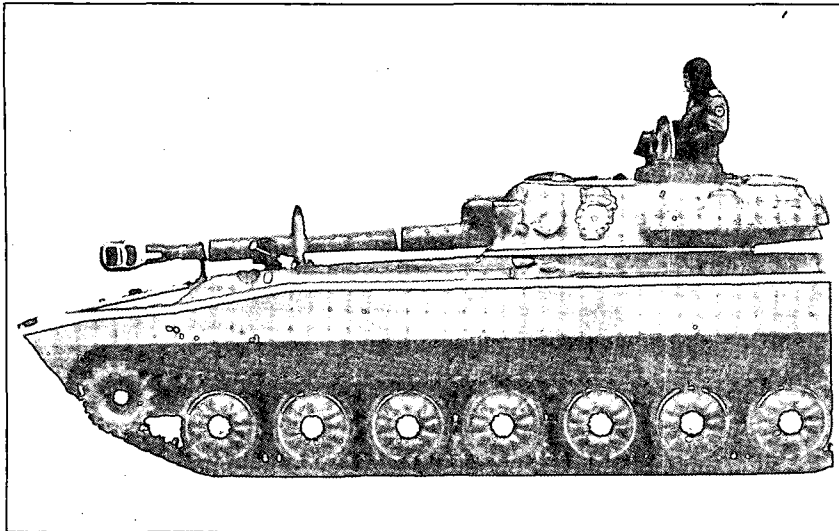
התפישה הטקטית שעמדה מאחורי פיתוח תומ"תים הייתה הפעלת ארטילריה מתניי-עת בעלת יתרונות ניידות ושרידות כגורם מסייע ומשלים לשריון. מכיוון שהאיום העיקרי לשריון הסובייטי היה טמון בטנקים הגרמניים, התרכזה הארטילריה בהשמרת שריון אויב מעבר לטווח תותחי הטנקים. חשיבות מועטה יוחסה לסיוע בירי ארטילרי עקיף ורק מספר דגמים של תומ"תים כבדים (בקליבר 122 ו-152 מ"מ) פותחו לשם שימוש כמפציצי ביצורים להסתערות השריון וה-חרמ"ש.

הדגמים הראשיים שהוכנסו לייצור סדרתי במחצית השנייה של המלחמה (1942-1945) היו תותחי 85 ו-100 מ"מ על-גבי תובת T-34, מט"ן 122 מ"מ ותותח-סער 152 מ"מ JSU-152 על-גבי תובת טנק סטאלין. כוחות אלו הוכפפו על-ידי סטאלין לשריון ולא לארטילריה, ושימשו לחיפוי צמוד כיחידות אורגניות בחטיבות הטנקים.

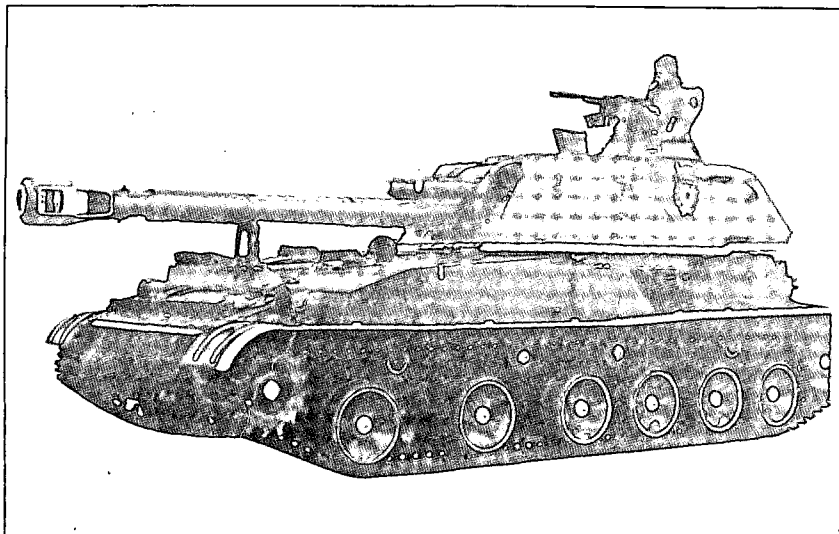
הופעת תומ"תים חדישים בקליבר 122 ו-152 מ"מ בברה"מ בשנים 1973-1974 הייתה הפתעה מוחלטת לעולם המערבי. נראה היה כי המודיעין החמיץ מפנה חשוב בתפי-סה הטקטית והאסטרטגית של האר-טילריה שאימצה ברה"מ לאחר מלחמת העולם השנייה. מאמר זה מאפיין את השינויים שחלו בגישה הסובייטית לארטילריה מאז מל-חמת העולם השנייה, ומציג את הדור הראשון של תומ"תים חדישים שפותחו בעקבותיהם – M-1974 ו-M-1973 הנמצאים בשירות נרחב בארצות ברית ורשה, ולא מן הנמנע שיוכנסו לשירות ארצות ערב.

תותחים מתנויעים במלחמת העולם השנייה

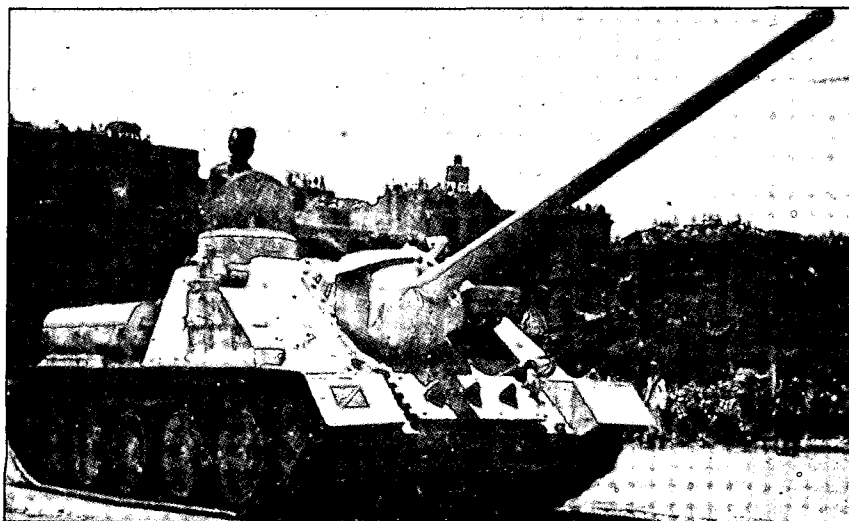
במלחמת העולם השנייה שמו הסובייטים דגש רב על פיתוח ובנייה של תותחים מתנויעים. במקביל לפיתוח מואץ של תותחי שדה חדישים, עסקו צוותי תכנון בראשות הגנרל המהנדס פטרוב בהרכבת תותחים על תובת טנקים. כלים אלה לא שימשו בארטילריה ארוכת טווח, אלא כמט"נים (משחיתי טנקים) בסיוע לשריון ואף כתחליף

תומ"ת חדיש 122 מ"מ מדגם M-1974

תומ"ת חדיש 152 מ"מ מדגם M-1973

מט"ן 100 מ"מ מדגם SU-100

לא התעורר צורך בארטילריה מתנייעת להעסקת ביצורים ואמל"ח אויב, משום שקצב ההתקפה המקובל ברוקטרינה הסובייטית של אותה תקופה היה נמוך, ומלחמה קונבנציונלית הייתה צפויה ללבוש אופי סטטי משני צדי קו המגע הקרמי של הכוחות. למטרות אלה די היה בארטילריה נגררת ובמטל"רים.

המערכות הארטילריות שוכו לפיתוח כתקופה זו היו מערכות ייעודיות ותחת-השרה נגררים משופרים:

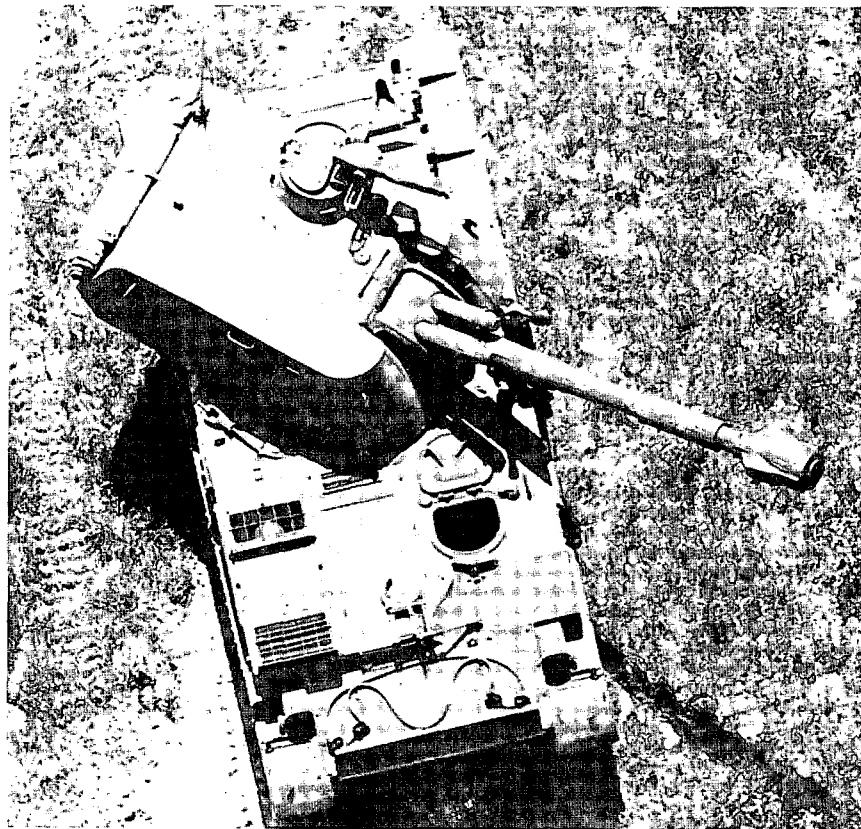
א. תותחי שדה קיימים הוחלפו בתותחים נגררים חדישים ובעלי טווח גבוה יותר: תותח ה-152 מ"מ D-1 וה-152 JSU מוזמן המלחמה הוחלפו על-ידי ה-D-20 שהוכנס לשירות ב-1955. במקביל לו הסתיים פיתוח תותח ה-D-74 שנועד להחליף את תותחי ה-122 מ"מ M-1931/37. התותח לא הוכנס לייצור סדרתי, ובמקומו הוכנס לשירות נרחב ה-130 מ"מ המשופר M-55. במקביל הוכנסו לשירות החי"ר שתי מרגמות כבדות M-160 ו-M-240.

ב. מטל"רים חדישים פותחו בהשפעת הצלחה הרבה שנחלה המערכת במלחמת העולם. יתרונות המטל"ר היו: ניידות טקטית ואסטרטגית גבוהה בזירה האירופית (מורכב על-גבי משאית) וכוח אש עצום. בשנת 1954 הוכנסו לשירות BM-20, BM-14-16, ובשנת 1957 — BM-25 ו-BM-14-17.

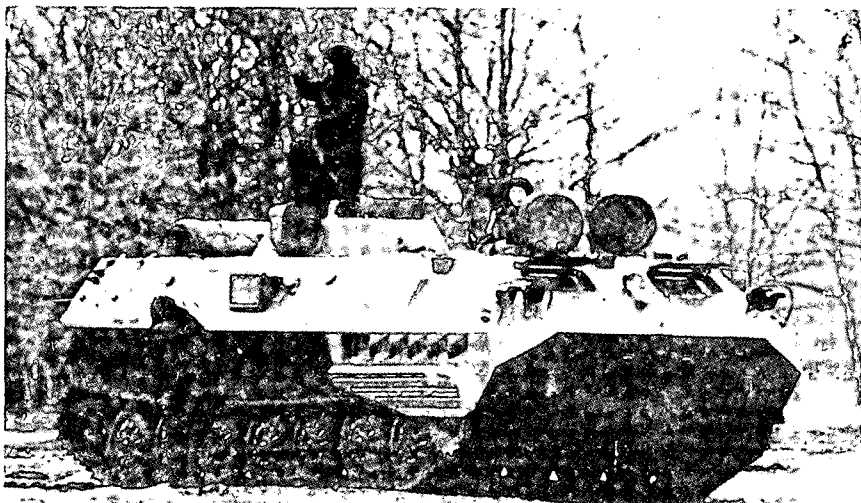
ג. מערכות שיגור כבדות ובעלות יכולת אטומית — תותחי 203 ו-180 מ"מ (S-23) אטומיים נגררים הוכנסו לשירות ב-1953. מכמת 400 מ"מ ותומ"ת 310 מ"מ הוכנסו לשירות ב-1957.

ד. המט"נים היחידים שהוכנסו לשירות בתקופה זו פותחו כבר על-ידי צוותים אד-הוק, ולא על-ידי רשות פיתוח כבזמן המלחמה. היו אלה ה-ASU-57 וה-ASU-85 שב-1957 הוכנסו לשירות בעוצבות המוט"סות ובהן הושם דגש על כוח סער. תומ"ת 122 מ"מ על תובת T-54 אמנם פותח, אך בסופו של דבר נפל קרבן לקיצוציו של חרושצ'וב בנשק הקונבנציונלי, ולא נכנס לסר"כ.

למרות התנגדותו של המרשל מלינקוב, שעמד בראש ממשלת ברה"מ בשנים 1953-1955, שלטה אחריו בהנהגה הסובייטית הרעה, לפיה יוכרע כל קרב בין המעצמות על-ידי תפעול נשק אטומי ברמה אסטרטגית. עם עלייתו לשלטון הפנה חרושצ'וב את רוב המשאבים למחקר ולפיתוח בשטח הגרעין ופיתוח הטילים. ב-1963 הוקם חיל הטילים. בשנים אלה גם הופיעו בשטח הטקטי מערכות הטק"ק שפותחו בשנות ה-50, דגמי הפרוג והסקאר (פרוג-7 וסקאר-ב') הוכנסו לשירות לקראת 1965. השלימה את התמונה הופעת טילים ני"ט שפותחו בסוף שנות ה-50 (הסנאפר — 1962, סוטר וסאגר — 1965) ודחקו את תותחי השרה ממשימות ני"ט.

תומ"ת חדוש 152 מ"מ בפריסה

נגמ"ש לפיקוד ולתצפית ארטילריים M-1974

תקופת הפיתוח השנייה של ארטילריה לאחר מלחמת העולם השנייה (1957-1965) עמדה בסימן הטיל האסטרטגי, הטקטי והנייט. במהלך תקופה זו פותחו והוכנסו לשירות רק שלוש מערכות ארטילריות חדשות, שלושן פרי תכנון מדויק והישג טכנולוגי מרשים בתחום האמל"ח, ונועדו להחליף מערכות קיימות: תותח שדה 122 מ"מ מתקפל D-30 ומטל"ר חריש 122 מ"מ BM-21 הוכנסו לשירות ב-1963. תותח נייט 100 מ"מ T-12 הוכנס לשירות ב-1965 להשלמת פער הכיסוי של טילים נייט בטווחים של עד כ-1,000 מ. באמצע שנות ה-60 התרכו הפיתוח בתחום הארטילריה בשיפור תחמושת להגדלת טווח הכלים (מה"ר - מטען הודק רקטי לפגזי 180 ו-130 מ"מ) והאפקט הסופי של התחמושת. בשל מגבלות פיתוח שנבעו ממדיניות אסטרטגית, או בשל תפישה טקטית של שדה הקרב ומבנה כוח רצוי, נזנחה לחלוטין בתקופה זו הארטילריה הקנית המתנייעת.

שנות ה-70 - חזרה לתומ"תים

במחצית השנייה של שנות ה-60 הביאו שני קולים אסטרטגיים להכרה מחודשת בחשיבות המתקפה הקונבנציונלית. נוכח רמת "מאזן האימה" החלה מתגבשת בברה"מ ההכרה, שלא כל סכסוך עתיד להביא להפעלת נשק גרעיני אסטרטגי, ושמלחמה קונבנציונלית בזירה האירופית או במזרח עשויה להתנהל, לפחות בשלביה הראשוני, גם מבלי לערב את ארה"ב ומבלי להיכנס לעימות גרעיני.

כאופציה טקטית נבחר על-ידי הסובייטים כוח סער משוריין ומהיר שהחל בסוף העשור לתפוס מקום נכבד בחילות האירוי פיים. כוח זה מתבסס על טנקים ומערכות סער משורינות לחרמ"ש (דוגמת BMP) הניחנות בניידות גבוהה והגנה משופרת על אנשי הצוות. ה-BMP בנוי לפעול על-פי הדוקטרינה החדשה, הגורסת מתקפה מהיר רה כשיטה היעילה ביותר לניצחון בקרב, והתקדמות ההתקפה בקצב של 50-60 ק"מ ביום. דגש רב הושם על הגנת הצוותים, וניטשה הגישה של החלפת כוחות שחוקים בעתודות נוספות, בשל מהירות ההתקפה ועלות הכלים. פיתוח הכלים החל בסוף שנות ה-60 והמערכות הראשונות הוכנסו לשירות בתחילת העשור שלאחריו.

הפעלת הכוח הפורץ בעומק מעוררת שתי דרישות עיקריות: סיוע ארטילרי לתקיפת יעדים מבוצרים, מערכי הגנה מבוצרים וריכוזי כוחות, וכן הגנה על השריון הסובייטי ממערכות נייט רבות שמפעיל המערב. המערכות הארטילריות שהיו ברשות הסובייטים בשנות ה-60 לא הציעו פתרון יעיל לאיומים שהציג שדה הקרב המערבי, ולא היו מסוגלות לעמוד בקצב ההסתערות המשוער של השריון. הטילים והרקטות הטקטיים יעילים כסיוע ארטילרי מסיבי לטווח ארוך אך ורק נגד מטרת

טיל הנייט המונחה המשוגר מעל גבי נגמ"שים או חצובות קרקעיות נתפס כאיום העיקרי לשריון הסובייטי. מומחים סובייטים מעריכים שיעודר חליפין של 1:4 בין צוות טנ"ט לטנק סובייטי לטובת הנייט, ושיעור גבוה יותר של 1:6 עד 1:8 להשמדת רכב לחימה משוריין או נגמ"ש סובייטי. לעומת זאת חשופים כל צוותי הנייט המערביים (כולל מציינים קרקעיים ותצפיות ארטילרי-

גדולות כרמת החיות, וזהו תפקידם העיקרי. המטל"ר הנו בעל ניידות נמוכה יחסית, רמת דיוקו לוקה בחסר, ואין הוא יעיל לירי בכינון ישיר. הארטילריה הנגדרת אינה די מהירה לעמוד בקצב השריון. הסובייטים חששו מאוד מאיום הנייט המערבי, המורכב מתותחי נייט מחופרים, משגרים בידי החי"ר, תחמושות ארטילריות מתקדמות, ובעיקר טילים נייט מונחים (ATGM).

יות) לארטילריה ישירה היורה בכינון ישיר תחמושת ח"ש על הנגמ"שים ומעסיקה את צוותי החי"ר בתחמושות מתקדמות או בעשן זרחני. הארטילריה היעילה ביותר למטרות אלה, כמו להעסקת מערכי הגנה מבוצרים, הנה ארטילריה מתנייעת, וזאת נוכח מספר יתרונות בולטים שיש לה על הארטילריה הנגררת והרקטית:

א. ניידות טקטית גבוהה ואפשרות תנועה במהירות השריון המסתער. יכולת אמפיבית ועבירות קרקע גבוהה המאפשרות צמידות מוחלטת לכוחות והגשת סיוע מידי באזור התקיפה. הסובייטים שואפים להשיג קצב התקדמות בהתקפה של 50-60 ק"מ ליום. קצב כזה לא יושג תוך כדי ירי יעיל על-ידי תותחים נגררים או מטל"רים.

ב. שרידות כשרה הגנה אבי"כ על-ידי מערכות סינון ועל-לחץ מגדילים את תוחלת החיים של צוות התותח בזמן לחימה. נוסף לכך מאפשרת הניידות הגבוהה דילוגים חפזים מעמדה לעמדה תוך התחמקות מאש נ"ס. הגנה זו, המאפשרת לתומ"ת לעמוד בתנאי הלחימה של החרמ"ש, הנה פרי שינוי שחל בשיטה הסובייטית, לפיה נהגו להחליף כוחות "שחוקים" בכוחות עתודה. תפישה זו אינה ישימה בקרב תנועה, בו אין אפשרות לתגבור מהיר של הכוחות משום שהקמ"ק אינו קבוע, ולמעשה אינו קיים.

ג. אפשרות פרישה מהירה. מרגע הגיעו לעמדה מסוגל גורד מתנייע לירות אש לתכלית תוך כחמש דקות. יכולת זו מאפשרת סיוע ארטילרי גמיש ובזמן אמיתי ומגדילה כפועל יוצא גם את השרידות.

ד. קצב אש מוגבר. הרכבת התותח על תובה מאפשרת התקנת מערכות טעינה אוטומטית והגדלת קצב האש.

ה. הקטנת הצוות. יתרון ארגוני ולוגיסטי ניכר. צוות תומ"ת סובייטי מונה ארבעה אנשים לעומת 7-12 בתותחי שדה נגררים. ו. יבילות אוויר. מאפשרת ניידות אסטרטגית גבוהה ושימוש בעוצבות מוטסות ומונחנות. בזירה האירופית ניתן להוביל תומ"תים ברכבות.

מונחים על-ידי שיקולים אלה פיתחו הסובייטיים סדר מספר משולב המורכב מנגמ"שי לחימה BMP, טנקים חדישים T-64 ו-T-72 ותותחים מתנייעים בקוטר 122 ו-152 מ"מ. התומ"תים הוכנסו לפיתוח לאחר 1965, ובתחילת שנות ה-70 הועברו לייצור סדרתי ואירופי וביחידות המסתערות בבריה"מ.

בבניית הארטילריה המתנייעת שמרו הסובייטים על התפישה המנחה מימי מלחמת העולם השנייה – ארטילריה לחיפוי על כוחות השריון (במלחמת העולם היה החיפוי נ"ט, ואילו היום נגד צוותי נ"ט). הדרישה לארטילריה מתנייעת אמנם יצאה מענף השריון, אך למודים מניסיון העבר הכפיפו הפעם הסובייטים את התומ"תים לענף הארטילריה, למרות היותם אורגניים בחטי-

בות ובדיביזיות השריון. בדרך זו, שלא כבמלחמת העולם השנייה, שומרות היחידות על ציבון הארטילרי, מסייעות בירי עקיף על יעדי ההסתערות, וכך בסוף שלב ההתקפה הן נעות לאזור הקרב לחפות בכינון ישיר על השריון ולדכא צוותים נ"ט בקו ההבקעה, וכוחות אויב – באגפים. בחטיבות החרמ"ש מהווים התומ"תים 1974-M גם הגדלה של יכולת הנ"ט החטיבתית. תפקידים נוספים הנשמרים לתומ"תים הנם ניצול הצלחת ההבקעה לירי מסיבי על מטרות חשובות בעורף האויב, ודיכוי משגשים גרעיניים בעומק הקמ"ק.

תומ"ת 122 מ"מ M-1974

תומ"ת 122 מ"מ נחשף לראשונה במצעד בורשה ביולי 1974, לאחר שנראה כמה חודשים קודם לכן בגרמניה המזרחית. פיתוחו החל כנראה כבר במחצית שנות ה-60. בסדר"כ הסובייטי נמצאים כיום תומ"תים מסוגו בגרוד בן 18 קנים אורגני לכל חטיבת חרמ"ש של הקו הראשון. המערכת מתוכננת בצורה מודרנית תוך ניצול מרכיבים רבים שהוכיחו עצמם במערכות נשק קיימות. התותח ומערכתיו הנם תותח D-30 לתומ"ת צללית נמוכה משל טנק, קווים חדים, והוא מצטיין בהגנת אבי"כ, בעבירות גבוהה וביכולת אמפיבית ללא צורך במתקני עזר.

התובה והצריח פותחו במיוחד לתומ"ת, כשהרגש מושם על משקל נמוך (כ-16 טון) וצללית ונפח קטנים ככל האפשר. לתומ"ת נבחר מנוע דיזל בהספק של 300 כ"ס, שהופעל בעילות ואמינות במערכות קודמות. מות. מְכָלִי הדלק בתומ"ת הנם בנפח של 550 ליטר, טווח הפעולה שלו ללא תדלוק מגיע ל-500 ק"מ.

המזק"ם הנו כריסטי, רפוי, בעל כריות גומי. אמינות המזק"ם ואיכותה הטובה של הממסרת מאפשרים לתומ"ת עבירות קרקע גבוהה וניידות מעולה כשרה. הכלי הנו בעל הספק סגולי גבוה (יחס בין הספק מנוע לסה"כ משקל המערכת) ולחץ קרקע נמוך. מהירותו המרבית מגיעה ל-70 קמ"ש בדרך סלולה. בספרות סובייטית גלויה נכתב על אפשרות להקטנת מרווח הגחון של התומ"ת, כדי להקל על הובלתו במטוס או בספינה.

גופו האטום של הרק"ם ומשקלו הנמוך יחסית מאפשרים לו צליחת מכשולי מים (בעזרת תנועת החוללים). מהירות השיט שלו מגיעה ל-4-5 קמ"ש.

נמיכותו של הצריח והניצול המוחלט של נפחו מורים על הרגש ששמו המתכננים על הקטנת צלליתו של הכלי והגנת הצוות, תוך התעלמות אפיינית מנוחות החיילים. מתחת לצריח נמצא סל מתכת שבתוכו "תא הלחימה" המאפשר צידור מלא של 360°. הצריח מצויד על-ידי מנוע חשמלי ומערכת מיסבים כדוריים בחיבורו לתובה. קנה התומ"ת הנו קנה תותח 122 מ"מ

החדיש ביותר שנמצא בשירות הצבא הסובייטי – D-30 שהותאם לתומ"ת על-ידי הוספת מפנה גוים וכן בלם לוע פרפרי כפול, הסופג חלק ניכר יותר מרתיעת הקנה בירי. טווח התומ"ת הנו כ-15 ק"מ, כטווח ה-D-30.

עריסה המותקנת על מיסבים בצריח מאחדת את כל מערכות התותח ליחידה אחת ומכוונת את תנועת הקנה ברתיעה ובחזרה. כדי להגן על הצוות ממכות של חלקי הקנה הרוטטים בירי, מופרד חלקו האחורי של התותח מאנשי הצוות באמצעות מגן קבוע ומגן מתקפל. על המגן המתקפל קבועים הנגח האוטומטי ומפלט התרמילים, המקצרים את משך הטעינה ומקלים על הטען.

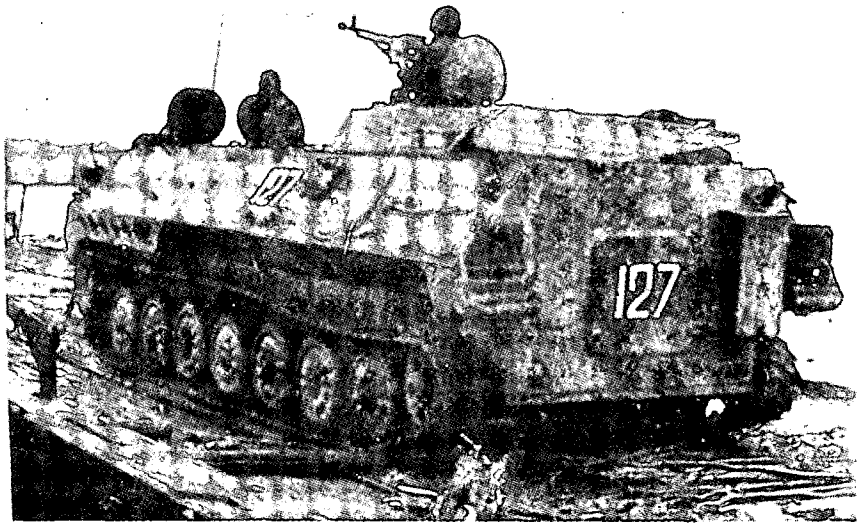
תחמושת התומ"ת ממותקנת על פגזות תא הלחימה, כפי הנראה בקרוסלה מסתובבת שממנה בוחר הטען את התחמושת הרצויה. הטעינה מתבצעת באופן אוטומטי בעזרת זרוע טעינה, מגש ונגח אוטומטי. תרמילי החנ"ה מונחים ידנית על המגש ונגחים אוטומטית לבית הבליעה. התהליך אורך כ-10 שניות, ומאפשר קצב ירי ממושך של כחמישה פגזים לדקה, וקצב מהיר יותר בתחילת הירי.

התומ"ת מצויד בזוג כוונות, אחת לכינון עקיף, ושנייה לכינון ישיר. הכוונת לכינון עקיף הנה בלסקופ סטנדרטי בעל איוון אוטומטי וצגים ספרתיים. היא ממוקמת בשמאל הצריח בתוך כיסוי מגן אטום הכולט מתקרתו. הכוונת לכינון ישיר מופעלת מאחורי חלון זכוכית בקיר הקדמי של הצריח משמאל לתותח. החלון מוגן מצדיו ובחלקו העליון בגנון, מצויד במגב שמשות, וייתכן שאף במערכת הפשרה. סביר שהכוונת מצוידת במגבר אור כוכבים. הרגש על נוחות ההפעלה וההגנה המרבית הניתנת לכוונת, מורים על החשיבות הרבה שייחסו המתכננים לירי בכינון ישיר בתומ"ת.

גוף התומ"ת בנוי משריון פלדה דק, והוא מקנה לצוות מגוון מפני גק"ל, רסיסים ותחמושות ארטילריות מערביות מתקדמות. פנים התומ"ת אטום הרמטית, מוגן אבי"כ על-ידי מערכת על-לחץ ומצויד בחישינים לקרינה. חוסר מקלע להגנה מחי"ר מורה על צורך בפעולה במרפס סגורים, וכן על חשיבות תותח התומ"ת ותחמושתו גם לירי בכינון ישיר בעת איום על הכלי.

לתומ"ת תחמושת כשל תותח D-30. בטן התחמושת של הכלי מכילה 40 פגזים ו-40 תרמילי מתכת המכילים שקיות חנ"ה. מתוך תחמושת ה"בטן רוב הפגזים הנם נפיצים (בחלק מהתומ"תים גם כ-10% תחמושת עשן-מתפוצץ ותאורה) וכ-10%-15% פגזי נ"ט. המרעומים הנם מסוג: הקשה, בסיסי (למטען חלול), זמן מכני, וכנראה שאף פותח מרעום קרבה (המופיע בתמונת התחמושת של הכלי). טווחו המרבי כפגז רגיל מוערך בכ-15.3 ק"מ (כב-D-30), אך מומחים מערביים, הנוטים ליחס למערכת תכונות-על מכל הבחינות, חוששים מפיתוח

פגז מה"ר שטוחו - 21.9 ק"מ.
 צוות הכלי מונה ארבעה אנשים: מפקד שמקומו כימין הצריח, טען שמקומו מימין לתותח בקדמת הצריח, כוון - משמאל לתותח בקדמת הצריח, ונהג-מכונאי - בתא הנהג. מהירות פריסה של הצוות ("לפנים פעל" ו"הפסק אש") הנה כשתי דקות. התפעול יכול להתבצע במרפס סגורים בלא צורך לעזוב את מחסה הכלי.

נגמ"ש פיקוד ארטילרי

תומ"ת 152 מ"מ M-1973

תומ"ת זה התגלה לראשונה בברה"מ בתחילת 1973. פיתוחו בסוף שנות ה-60 נבע מן הצורך בסיוע ארטילריה בינונית לכוח ההתקפה הסובייטי נגד מטרותיה ה"מסורתי" תיות" של הארטילריה: ביצורים, שריון, ארטילריית אויב וכן משגרי טק"ק בעומק הקמ"ק. כיום מופעלים התומ"תים בברה"מ כגדוד בן 18 קנים בכל דיביזיית טנקים או חרמ"ש המצוידת בשריון חדיש.

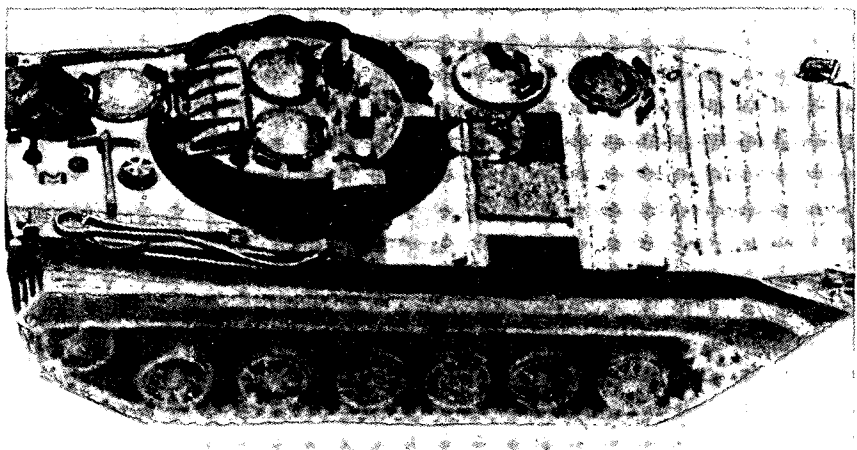
התומ"ת הכבד נוצר מהתאמה ושילוב של מערכות קיימות. התותח הנו 152 מ"מ, החדש ביותר שנמצא בשירות הסובייטיים (D-20), והתובה הנה דיגום של רכב נושא טילי ק"א GANEF-TEL SA-4. אורך התומ"ת 8.4 מ', רוחבו 3.2 מ', גובהו 2.9 מ' ומשקלו 25-27 טון.

תובת התומ"ת וכן המוקו"ם עברו מספר שינויים לצורך התאמה לתפקידים החדש, והרגש הושם על ניידות ואפשרות תנועה מהירה בדרכים קשות. הזחל הנו הזחל המקורי, אך בתומ"ת ששה גלגלי מרכוב בכל צד ברווחים הגדלים לקראת חלקו הקדמי של המוקו"ם, וכן ארבעה כולמי זעזועים בכל צד המקנים לו עבירות טובה למרות משקלו. לתומ"ת מנוע דיזל בהספק 500 כ"ס, המקנה לכלי טווח פעולה של כ-500 ק"מ. (כפי הנראה מנוע טנק, בשל משקלו הגדול של התומ"ת).

צריח התומ"ת דומה מאוד לצריח ה-M-109 האמריקני, אך נמוך וקטן ממנו, וניתן לצידוד 360° על-ידי מערכת חשמלית ומערכת ידנית עוקפת.

לתומ"ת הותאם תותח 152 מ"מ נגרר D-20, אשר עליו נוסף מפנה גזים כ-30 ס"מ מאחורי בלם הלוע. בלם הלוע נשאר בלם פרפרי כפול כבתותח הנגרר. תכונות התותח וזיהות לתכונות ה-D-20, וכן גם טווחו המרבי - 17 ק"מ. לקנה סגר מסע במרכז הסיפון שכנראה ניתן להפעלה מתוך הכלי. הגבהת הקנה (+160° - 4°) נעשית על-ידי מערכת הידראולית וחשמלית.

שני צילינדרים בולטים מעל בסיס הקנה: הימני והקצר הנו מחזיר פניאומטי, והשמאלי - בלם רתיעה הידראולית. לתותח סרן טרזיו אנכי חצי אוטומטי. הסרן פועל במקביל למערכת טעינה המקצרת את משך הירי. בזמן חזרת הקנה ממצב רתיעה נפתח הסרן, מחמש את מנגנון הירי וננעל פתוח ומוכן לטעינה. לאחר שתרמיל החנייה הריק נשלף אוטומטית.

מכ"ם איכון ארטילרי על תובת BMP מרוקמת

תומ"ת 122 מ"מ על תחמושתו, פגזי נפיץ חמושים במרעום קרבה ומרעום הקשה

התחמושת מאוחסנת בתוך מערכת טעינה חצי אוטומטית. הטען בוחר את התחמושת הרצויה ומפעיל את מנגנון הטעינה האוטומטי. זרוע מכנית מניחה את הפגז על המגש, הטען נוגח את הפגז אל הסדן עלידי נגח חשמלי אוטומטי. עורפי החנה מסולקים לתיבה מיוחדת להם, והתותח מוכן לירי. מערכת זו מאפשרת לתומ"ת להגיע לקצב אש של חמישה פגזים לדקה, כשהטען הוא היחיד העוסק בתחמושת.

לתומ"ת תחמושת 152 מ"מ רגילה, וזו מכילה פגזי נפיץ (כפי הנראה עם מרעומי הקשה, זמן-מכני ואף קרבה), ח"ש מיוצב סחרור, זרחן ותאורה. בשל גודלו ייתכן שאף לתותח זה (במקביל ל-M-109 המערבי) אופציה אטומית. כמו כן קיימת אפשרות שפותח לתותח פגז מה"ר שיגיע ל-24 ק"מ, בעוד שטווח מרבי ב-D-20 בפגז נפיץ רגיל הוא 17.3 ק"מ.

הכוונת לכינון עקיף הנה טלסקופ פנורמי סטנדרטי המצויד בתוף טווחים. הטלסקופ לכינון ישיר, פועל דרך אשנב בקיר הקדמי של הצריח משמאל לעריסת התותח. הטלסקופ אינו ניחן בשכלולים שהוכנסו בתומ"ת 122 מ"מ, אך ייתכן שהוא מצויד במא"כ.

התומ"ת בנוי משריון פלדה דק המקנה לצוות הגנה טובה מפני נק"ל ורסיסים. הוא אטום ובעל מערכת סינון מרכזית להגנת אב"כ, וסביר שגם בו נמצאים חישים לאזהרה מפני קרינה. בצריח המפקד מקלע 7.62 מ"מ PKB.

ציוד התומ"ת כולל להב חפירה, המאוחסן כרגיל באחורי התובה ומחובר לחלקה הקדמי. להב זה משמש לחפירה חפוזה של עמדות לתומ"ת.

אמצעי עזר

יעילות הארטילריה מותנית באמצעי האיכון והמדירות שלה. בריוק הירי ובזמן התגובה. לצורך זה מפעילים הסובייטים מספר כלים ברמות השונות של הפיקוד הארטילרי.

ברמת הגדוד קיימים מספר נגמ"שים שיי-עודם עיבוד נתונים ארטילריים והעברתם לסוללות ולצוותים, ונגמ"שים נוספים המ-שמים לתצפית. כלי רכב אלה, הנראים כפיתוח של תובת ה-M-1974, מאפשרים לפיקוד הארטילרי להנות מתכונות האר-טילריה המתנייעת - תנועה צמודה לתומ"תים וכן מיגון ושרידות בשדה הקרב. האפשרות לעבוד בחסות הנגמ"ש מבטיחה לפיקוד הארטילרי וליחידות החישוב אפשרות לתפעול מהיר ויעיל של התומ"תים ומיצוי תכונותיהם. בעזרת הנגמ"שים ניתן להפעיל גדוד שלם, לפרוס ולירות, כאשר הקשר מתבצע באלחוט ואף חייל אינו נאלץ לעזוב את מחסה רכבו, ובכך לעכב את התפעול או להסתכן בפגיעה.

נגמ"שי הפיקוד והחישוב הנתונים מכילים כפי הנראה מחשב אלקטרוני לעיבוד נתוני ירי, למדירות מטאורולוגיות ולחישוב תכ-

נית אש, וכן מערכת תקשורת מספרית להעברת נתונים.

נגמ"שי התצפית מצוידים במדי-טווח ליזר, מדי-טווח אופטיים וזרקורים. ייתכן שהנגמ"שים מצוידים אף במערכת ניווט. לעזרת התצפית הארטילרית פותח והוכנס לשירות מכ"ם איכון על-גבי דיגום של BMP-1.

סוללות האיכון בכל חטיבה וגדוד התצפית ברמת הארמיה זכו גם הם באמצעי איכון חדש - מכ"ם לתצפית שדה הקרב ואיכון מטרות חתים על-גבי נגמ"ש MTLB.

הסובייטים אינם מסתמכים, כבערב, על איכות כתחליף לכמות הארטילריה. תורת הלחימה שלהם גרסה תמיד - סיוע ארטילרי מסיבי כחלק הכרחי בכל התקפה. עם החזרת הדגש לכוחות הטקטיים היה הגידול שחל בכמות הקנים בדיביזיה התק-פית משמעותי ובולט יותר אף מהכנסת התומ"תים לשירות. בכוחות הקו הראשון (בגבול סין ובכוחות המשלוח הסובייטיים בגרמניה המזרחית) הובחנה הכפלת כמות הקנים המסייעים הכפופים לדיביזיה ולחטי-בותיה. לחטיבות החרמ"ש נוסף גדוד תומ"תים M-1974 במקום סוללת D-30, והסוללות שהוצאו מן החטיבות הפכו לגדוד נוסף בחטיבת הארטילריה הדיביזיונית. ברמת הדיביזיה נוסף גדוד תותחים מתנייעים M-1973.

סיוע ארטילרי מסיבי לטווח ארוך ותגבור הדיביזיה המבקיעה נעשים בברה"מ בעזרת אגדים ארטילריים, ארמיזונים ופיקודיים. חטיבת הארטילריה בארמיות בנויה משני גדודי 130 מ"מ נגרר M-16 וגדוד תותחי שדה 122 מ"מ D-30. ברמת החזית (פיקוד) כוללת הדיביזיה הארטילרית גם חטיבת מטל"ר המורכבת מארבעה גדודי BM-21. ברמת הדיביזיה והחזית הופיע בשנים האחרונות מטל"ר כבד שפותח מתחילת שנות ה-70. מטל"ר זה יורה רקטה חרישה בקוטר כ-250 מ"מ לטווח העולה על 30 ק"מ. הוא הוכנס לשימוש החת"ם ברמת החזית וכן בכוחות המשלוח בחטיבת הארטילריה הדיביזיונית כתחליף ל-BM-21. נוכח מגמה זו של פיתוח ארטילריה כבדה לסיוע ברמות הגבוהות, סביר שהפיתוחים הבאים בברה"מ יכללו תומ"ת כבד או מרגמה כבדה מתנייעת בעלי יכולת גרעינית וקונבנציונלית וטווח ארוך.

סיכום

חידוש הדגש על אופציה צבאית טקטית ועל מערכות הנשק המערביות והסובייטיות הקיימות, שחל בסוף שנות ה-60, הביא לבניית כוח הסתערות משולב והידוקקות לארטילריה מתנייעת. להלם שנתלווה ל-התגלות כוח זה במערב נודעה השפעה רבה על הערכות מומחים, שבאופן טבעי ייחסו לתומ"תים את כל חששותיהם מחדשנות בפיתוח ומתכונות טכניות מעולות. בחינה כוללת של מערך הארטילריה הסובייטית מעלה מספר גורמים המפחיתים מהיעילות

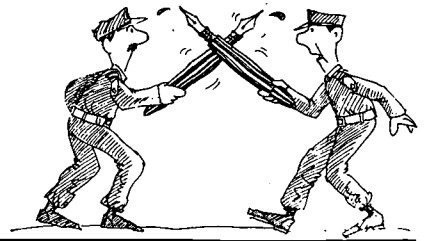
האפשרית של תפעול הכלים בקרב. א. כ-50% מן הארטילריה (גם בדיביזיות הקו הראשון) הנה עדיין נגררת. ב. הספקת התחמושת נעשית על-ידי משא-יות. אין בידי הסובייטים רק"ם המיועד לנשיאת תחמושת וציוד לכלים או לסוללות. המשאיות אינן עומדות בקצב הארטילריה המסתערת, כושר עבירותן ושרידותן נמוך, והן מהוות מטרה פגיעה מאוד לתקיפות אויב.

ג. הדרישות המבצעיות לתחמושת מוגבלות על-ידי קווי האספקה האחוריים. כמויות הירי האדירות שמכתיבה הדוקטרינה לרי-כך יעד אינן סבירות מבחינת המערך הלוגיסטי בקצב התקדמות של 60 ק"מ ביום. יש לזכור, שהמסלול האחורי זוכה לקצינים וחיילים ברמה נמוכה יותר מחיל השרה (ככלל צבא אחר).

ד. הפיקוד הארטילרי הסובייטי פועל מעמ-דות קדמיות באזור הקמ"ק, ובמקרה של היפגעות ישותקו הסוללות או הגדודים הכפופים לו. כמו כן, לא תמיד נוצר קשר בין הכוח המסתייע לבין עמדות אלה, ומכאן שקיימת אפשרות שרק חלק מהמטרות יזוהו ויועסקו.

ביבליוגרפיה

1. Col. Grigoryev, Development of Canon Artillery, *Soviet Military Review*, 8/78.
2. *Soldat und Technik*, 7/77, מיכון ארטילריה, סובייטית.
3. Larry W. Williams, "Soviet SP artillery", *Armor*, 10/78.
4. *Znamenosets*, 6/79, תומ"ת 122 מ"מ M-1974.
5. *Voyenniy Vestnik*, 3/78, הפעלת הוביצרים, מתנייעים.
6. "The Growing Soviet Artillery Threat", *RUSI Journal*, 6/79.
7. Col. K. Hofmann, "An analysis of soviet artillery development", *International Defence Review*, 6/77.
8. Andrew W. Hull, "Evolution of soviet artillery development", *Field Artillery Journal*, 4/77.
9. W. Baxter, "Soviet 122 mm SP howitzer", *Field Artillery Journal*, 1/80.
10. LTC. Solovyov, "General Petrov's guns", *Soviet Military Review*.

ספרא וסיפא

לאט לכם מספידי הטנק!

סגן יאיר

העיקריים שבהם נזכיר להלן (על-פי הסדר שבחר הכותב):

ביות אופטי (טלביזיוני) מחייב קיום קו ראייה למטרה, או שימוש בניהוג ביניים בשילוב אמצעי יעיל להשגת מודיעין מדויק בזמן אמיתי; דורש שידור אלקטרו-מגנטי דו-סטרי — משגר-טיל; לא אפקטיבי בלילה ובתנאי ערפל, אבק ועשן; כמרכיב יקר ומסובך. ביות תרמי: יעיל בטווחים קצרים בלבד, ולכן מצריך איתור הטנק מרחוק (או שהופך אמצעי לכיסוי שטח); פרובלמטי לאחר התנעת מנוע הטנק וכיבוי, כאשר חתימתו כמעט זהה לרקע; סובל מסרבול בגלל קירור החישן; ניתן לשיבוש אקטיבי ופסיבי.

ביות אקוסטי: מותקן רק במקשים פזירים חכמים.

ביות מגנטי: יעיל לטווח קצר ביותר לזיהוי קיומו של עצם מתכתי בלבד.

המחבר לא הזכיר משום מה גלים מילימטריים, ראשים פאסיביים ואקטיביים בתחום 35GHZ ו-94GHZ המהווים היום פוטנציאל מרכזי לטילים ופצצונות מתכיות, אולם גם לאלה מגבלות רבות.

כל הסימנים מעידים, כי המפתחים של החמ"ם העתידי אינם סומכים כל כך על "החתימות האפייניות הבולטות" של הטנק, וכי במקרים רבים יעדיפו להשתמש בשתי שיטות ביות באותו ראש בשילוב עם ניהוג ביניים כדי להגיע לסל המתאים ולפגוע שם במטרה משוריינת כלשהי.

האם החמ"ם הנו פתרון סופי לבעיית הטנק?

ביצועי החמ"ם החדש מוצגים במאמר באורח כה מרשים, עד כי מתבקשת המסקנה המיידית — זמן הטנק חלף עבר. במבט שני עשוי הקורא להגיע להערכות שונות במקצת. לצורך העניין נחלק את החמ"ם לשתי קבוצות בסיסיות (על-פי יישומן בשדה הקרב):

א. ירי ישיר או חצי ישיר: כלים אלה דורשים קיום קו ראייה (ולחילופין — תחנת ביניים אחרת) ביניהם לבין הטנק, והם מסוגלים לבחור את ה"טרף" באופן סלקטיבי. (לקטגוריה זו משתייכים כל הקליעים המתכיתים לייזר, דוגמת CLGP ו-HELLFIRE). היות ו"קו הראייה" הנו ערוץ קשר דו-סטרי נשאר משגר החמ"ם (או אמצעי הכינון שלו) פגיע לטנק; חמור מזאת — "הארט" המטרה באנרגיה חזקה מסגירה אותו בקלות מרובה. ב. קליעים (בודדים או במצורים) עם ביות

• קצב אש: כ-100% (עם השלכות מיידיות על קצב השמדת מטרות).

ניידות: מוקו"ם "ויקרוס" בשילוב עם הספק סגולי גבוה כ-1/3 מעניקים ל-T-72 ניידות טקטית משופרת. יצוין, שהנחת המחבר, לפיה נמצאת כאילו צפיפות שדה הקרב בעלייה, איננה מדויקת. מתקבל הרושם שהצבאות הגדולים בעולם שומרים היום על רמה קבועה של סד"כ טנקים ונגמ"שים, ואפשר שצפיפות זו אף תקטן.

שרידות: אין ספק כי בתחום זה אנו נמצאים בנקודת זמן בה התרחשה הבקעה טכנולוגית משמעותית בדמות השריון השכבתי. די אם נזכיר שעובי המיגון האקוילונטי לפלדה מול מטענים חלולים עלה פי 2-2.5, בד בבד עם הקטנת צללית הטנק והצריח. תוספות אפשר-יות להקשחת הטנק, כמו מערכות כיבוי אש אוטומטיות, חלוקה נפרדת של אנשי צוות והורדת התחמושת ל"בטן" — עשויות לתרום גם הן לצמצום אפקט ההרג של מטענים חודרים.

אם נחזור לתיאוריית עקומת ה-S, המבטאת שיפורים "שוליים במהותם" בתכונות הטנק על ציר הזמן, ונשווה אותה לתכונות המציאותיות של הטנקים שהודגמו לעיל, יתברר שאין לתיאוריה זו אחיזה ממשית במציאות. יתר על כן — ההתפתחות במעטפת ביצועי הטנק, כפי שבאה לידי ביטוי בין שני הדורות האחרונים, שוות ערך, להערכתנו, להתפתחות שבין טנקי מלחה"ע השנייה לטנקי שנות השישים.

טיעון נוסף הקעלה על-ידי המחבר, במסגרת חקירת נקודות התורפה של הטנק, מתבסס על ההנחה לפיה "מגבלת כושר ההתגוננות הסבילה נובעת מהחתימות האפייניות הבולטות של הטנק — אופטית, תרמית, אקוסטית ומגנטית." (שם, עמ' 15) כאן נכנסים אנו לתחום המדעים המדויקים, אשר בעזרתם ניתן להוכיח, כי חתימות הטנק אינן בולטות בעצמה, ובמיוחד לא ביחס לרעשי הרקע. זוהי הסיבה המרכזית לכך שטילים אוויר-אוויר ורקע-אוויר מתבייתת חוס ומכ"ם קיימים זה שלושים שנה ומעלה, בעוד שראשים דומים לקליעים נ"ט המבוססים על חתימות הטנק צפויים להופיע רק במהלך העשור הקרוב. זאת ועוד — ההתבססות על חתימות כאלה לצורך ביות קליעים נ"ט איננה טריוויאלית כל עיקר, והיא טומנת בחובה קשיים ומגבלות אשר את

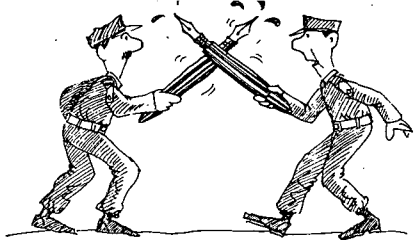
במאמר "פרות קדושות במבחן שדה הקרב העתידי" שפורסם בגיליון "מערכות" מס' 272 מציג רס"נ ניצן גישה מעניינת של כחינת אמצעי לחימה שונים בתנאים הצפויים בעתיד. בדומה למאמרים רבים אשר הופיעו בעיתונות הצבאית הטכנית בעולם (בעיקר אחרי מלחמת יום הכיפורים), רואה אף המאמר האמור את טנק המערכה ככלי לחימה אנכרוניסטי. מגמה ברורה זו, המסתמנת כבר בפתחת דברי הכותב, מושתתת על מספר הנחות יסוד כוללניות שאמנם קנו להן מהלכים בציבור, אולם ספק אם יעמדו במבחן המציאות משיתבררו תכונותיהם של אמצעי לחימה קוני-קרטיים הנמצאים בשימוש או העומדים להיכנס לשירות בקרוב.

האכן מהווה הטנק אנכרוניזם טכנולוגי?

בין יתר קביעותיו של המחבר נמצא, כי "הטנק הוא מערכת לחימה בת עשרות שנים, ובמהלכן מוצה כבר עיקר הפוטנציאל שלו. הטנק מצוי בחלק העליון של עקומת ה-S היינו, השינויים המתרחשים בו עם הזמן הם שוליים במהותם." (שם, עמ' 16, ההדגשה שלי.) לפני קביעה זו מופיע הסבר המציג את נחיתות הטנק מול החמ"ם (חימוש מונחה מדויק — P.G.M.) בתחומי כוח האש, הניידות והשרידות. בדיקת טנקים קיימים כמו T-72 בהשוואה ל-T-62 (הופיעו אחד אחר השני בהפרש של כעשור) עשויה להבהיר אם אכן תקפה עבורם עקומת ה-S, והאם השיפורים ביניהם אכן ניתנים להגדרה כ"שוליים במהותם" בקריטריונים המקובלים: אש, ניידות ושרידות.

כוח אש: הגדלת קליבר קנה התותח החלק, שימוש בקליעים מנתכים מעולים מיוצבי כנפונים, כושר טעינה אוטומטי ומערכות בקרת אש וייצוב תותח הביאו להתקדמות (מקורבת) כלהלן:

- כושר חדירת פלדת שריון: 50%-70%.
- טווח יעיל (ירי בתנוחה): כ-40%.
- טווח יעיל (ירי בתנועה): כ-50%.

את מסוק התקיפה לטנק בתנאים של הבקעה, ושם מסופקני מאוד אם השניים בכלל חליפיים. מכאן שכל עוד לא נמצא כלי המסוגל ל"קצר טווח" ולכבוש פיזית שטחים תוך השמדת כוחו של היריב (אשר יציג ביצועים משופרים ביחס לטנקי המערכה הקיימים) — תהיה ההתלהבות שבהספרת השריון מוקדמת במקצת.

לסיום ברצוני להדגיש, כי ההתפתחות הטכנו-לוגית שאפשרה את הופעת החמ"ם לסוגיו השונים פועלת בצורה דו-סטרית "לטובת" נשק הנ"ט ו"לטובת" הטנק והרק"ם כאחד, ואין להציגה בצורה מוחלטת כמבשרת סיום עידן הטנק. כמדומני שגם המחבר חש בכך, ולמרות שרוח הדברים בכתבתו מבטלת את הטנק הוא מעיר: "אולם נראה, כי במציאות שדה הקרב העתידי יהיה מוצדק לצמצם את משקלו היחסי של הטנק בין מרכיבי הכוח ואולי לאפיינו מחדש." (שם, עמ' 15) אם מבטא משפט זה את הצורך החיוני שבבחינה יסודית של מרכיבי העצמה בצבא לאור המציאות הטכנולוגית הנוכחית והצפויה בעתיד — אין לי אלא לתמוך בכך בשתי ידיים, גם אם תמצא הבריקה הנ"ל נקודת איון חדשה בין אמצעי הלחימה בשדה הקרב "על חשבון" הטנק, או שתמליץ על שינוי הדגשים בבניית עצמת הטנק (לדוגמה: הקטנת שריונות בתמורה לשיפור ניידות). שינויים עקרוניים בחלוקת המשאבים הביטחוניים, כוח אדם, תקציב ופוטנציאל טכנולוגי בין מרכיבי הכוח הצבאיים — אל להם להיעשות כחפזה; ומוטב לנו שנתייחס בספקנות לאפנון מערביות, העשויות אמנם להתאים לתנאיהן המיוחדים של המדינות אשר משם הן מגיעות, אך אין באימוצן כדי לפתור את בעיותינו.

מ"מ) עם מערכות בקרת אש יעילות (מסוק ה"גפרד" הגרמני).

• טילים ק"א מצוידים בראשי ביות מתקדמים, הפועלים בתחום 3-5, 8-14 מיקרון והמשוחררים ממגבלות הגבהה חמורות בשיגור.

• מסוקי אויב חמושים בטילים א"א.
• מכ"מים קרקעיים שונים המאפשרים איתור מסוקים וזיהויים.

• אווירת ל"א קשה שתכביד מאוד על קיום קשר טל-מסוק ומטוס-טיל.

• חמ"ם נ"ט אשר בחלקו יעיל נגד מסוקי נ"ט.

שינוי זה בתנאי הפעולה של מסוקי העתיד עשוי להקטין את יעילותם וליצור נקודת איון חדשה בינם לבין הטנק. בהקשר זה עשויה להתעורר השאלה: האם לאור יתרונות החמ"ם ארוך הטווח נבון להצטייד במסוק יקר ומתוחכם דוגמת YAH-64 כפלטפורמה לשיגור חמ"ם מעבר לאופק, או שעדיפים מסוקי תובלה קלים וזולים הקיימים כבר בשירות דוגמת בל-205? ושמה הטנק (או רק"ם אחר) הזול ממסוק עדיף על שניהם כפלטפורמה לירי חמ"ם?

מעבר לבחינה המדוקדקת של הטנק בהשוואה לאמל"ח אחר (במישורים שונים: כמותיים, כלכליים ואיכותיים) מן הדין להתבונן במטרות הטקטיות והאופרטיביות של הצד המצטייד בו. לו מכוונים היו הדברים למדינות נאט"ו המתכוננות למתאר מלחמה של מגננה, ניתן היה לשאול את השאלה — מיהו משמיד הטנקים היעיל ביותר: המסוק, הטנק, או אולי כלי אחר? "רוע המזל" כל עוד מדובר במדינת ישראל מיוסדת המטרה הבסיסית בשדה הקרב על הכרעת האויב, ומאחר שהכרעה זו תיתכן רק במתקפה, יש להשוות

עצמי לירי מ"עבר לאופק": קבוצה זו יעילה עד לאזור הקמ"ק (קו מוצבים קדמי), היא חלויה במודיעין טוב בזמן אמיתי, ואיננה יעילה מול מטרות "תולעת" כגון שיירות.

את בעייתיות החמ"ם במלחמתו בטנק ניתן להציג בתמציתיות על-פי הנקודות הבאות:

• לעתים קרובות פולט החמ"ם מידע בעצמו.
• חלק מהחמ"ם רגיש לתגובת נגד של הטנק.
• רוב החמ"ם ניתן לשיבוש.

• מקצתו סובל מקשיים בהבקעת שריון טנק מודרני.

• איננו מחליף את הטנק במרבית משימותיו.
• יעילות החמ"ם נמוכה במצב של התכשורת

טנקים משני הצדדים.

• לרוב אין החמ"ם מבחין בין טנק, ג"פ, רכב ורק"ם אחר. (לעתים יתקשה להבחין אף בין כלי שרף ל"חי").

המסוק, הטנק ושיעורי התחלופה ביניהם

על-פי חישוב המובא על-ידי המחבר (שם, עמ' 16) נמצא שיעור התחלופה בין מסוקי נ"ט לרק"ם (לא בהכרח טנקים) ביחס של 1:20 (דהיינו: על כל אבדן מסוק תקיפה מושמדים 20 כלי רכב משוריינים). שיעור תחלופה זה הנו מן הגבוהים המופיעים בספרות המקצועית, והוא הושג ברובו בתנאי טופוגרפיה ותכסית האפייניים לגרמניה המערבית. על-פי מיטב ידיעתי הועמדו בניסויים אלה מסוקי התקיפה המערביים החדשים כשהם מצוידים בטילים מודרניים, מול אמצעי לחימה הקיימים זה כבר בשירות ברה"מ. אולם יש להניח, כי בשדה הקרב העתידי יופעלו אמצעי לחימה חדשים, אשר פותחו על יסוד טכנולוגיות מתקדמות. עם אמצעים אלה ניתן למנות:

• תומ"חים נ"מ בקליברים גדולים (30-40

כל עוד נמדדת עליונותו ביחידות איכות לפרק זמן ועל-פי הקודקס הקיים.

על-פי הנחת יסוד זו מהווה פצצת האטום מהפכה. ואכן, ארסנל הנשק האטומי (הבלתי קונבנציונאלי) שינה את חוקי המשחק תכלית השינוי. עם הפיכתו של נשק זה נחלת מספר מעצמות ומדינות, התברר שעל מנת לרדן במתאר המלחמות העתידיות יש לחלקן לשתי קטיגוריות, האחת קונבנציונאלית והשנייה בלתי קונבנציונאלית. מלחמה בלתי קונבנציונאלית הנה בעיקרה מלחמת כפתורים והרס הדי מוחלט, נתון המוציא מכלל דיון כמעט

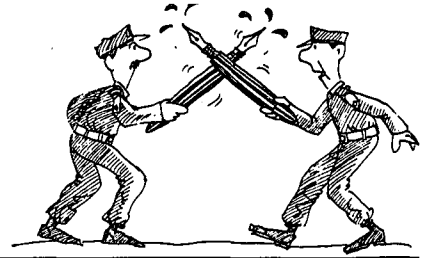
חשיבות האיזון בצוות הלחימה הרב-חילי

אל"מ עמו

אידיאולוגיית עליונות טכנית וטקטית. תופעה מעין זה הופכת יתרונות מסוימים (לעיתים זמניים בלבד) בסיס להצהרות על מהפכה. מהפכה פירושה שינוי סדרים קיימים, ונביעתה מבסיס אידיאי שונה המחייב חוקי משחק חדשים. הנחת יסוד ראשונה הנובעת מהכרה זו הנה אפוא:

יכולתו של כלי נשק מסוים ליצור מהפכה במתאר המלחמה הנה מוגבלת,

הבהרת חשיבותו של האיזון בצוות הלחימה הרב-חילי מחייבת הצבה מוקדמת של מספר הנחות יסוד שתשמנה מכנה משותף מקובל על כל מי שנוטל חלק בדיון סביב נושא זה. בספרות הצבאית המקצועית מופיעים חרשות לבקרים מאמרים הדנים בעליונות כלי נשק שונים שנוצרו זה מקרוב. לעתים מזומנות זוכה כלי נשק, עם פרסומו הראשוני, לכותרות מרעישות היוצרות סביבו בסיס לפיתוח

את כל אפשרויות ניצול הניצחון. מכאן הנחת היסוד השנייה:

מתאר המלחמה הנדון יהיה קונבנציונאלי.

הנשק האטומי אינו הגורם היחיד שחולל מהפכה בשדה הקרב. המצאת המטוס והטנק חייבו אף הם שינוי חלק רב מחוקי המשחק. המטוס הקנה לשדה הקרב ממד נוסף, ואילו הטנק הפך מלחמה סטאטית למלחמה ניידת. שינויים אלה חייבו דפוסי חשיבה חדשים בתחום מרחבי הלחימה ובתחום השרידות. מאז המצאת המטוס והטנק לא חלו מהפכות נוספות בתחום מתאר המלחמה הקונבנציונאלי. השתנו הטכנולוגיות של המטוס והטנק, שופרה הניידות, שופר כוח ההרג, שופרה עצמת הנשק ודייקו, אך עקרונות הניידות וממד הגובה נותרו בעינם.

ההישגיות הטכנולוגית הנה בעלת תוחלת חיים קצרה. כל רעיון גאוני גורר אחריו פיתוח נגדי, אשר במרבית המקרים מקטין או שולל ממנו לחלוטין את גורם ההפתעה הטכנית. פרק הזמן הנחוץ להכנסת כלי הנשק המפתיע לייצור המוני ולשימוש כמותי שיאפשר ניצול עליונותו, מאפשר להוציא כמעט בעת ובעונה אחת את הנשק הנגדי. מכאן הנחת היסוד השלישית:

ההישגיות הטכנולוגית איננה נחלת מחנה אחד, ועל כן הנה זמנית בלבד. תוחלתה הפוכה לקצב התקרמות הטכנולוגיה.

ככל שמשתכללת המערכת הלוותמת כן הופכת זו יותר ניידת, תוך ניצול מרב הממדים. ניידות פירושה שמירת היכולת להנעת כוחות למטרה בזמן ובמצב נתונים. כאשר תיווצר סטאטיות באחד הממדים תאפשר המערכת המשולבת שמירת היומה באופי המהלך שנבחר על-ידי הנעת מערכות בממדים אחרים. מכאן הנחת היסוד הרביעית:

מתאר המלחמה הקונבנציונאלי יחייב הפעלת מערכות נשק משולבות, כאשר כל אחת מהן תהווה ראשונה בין שוות.

הרוצה לערער על הבסיס שהוצג עד כאן ייעזר מן הסתם בעדויות מתוך קרבות בודדים שנותקו מהקשר המלחמה בה נערכו ומתוצאותיה; שהרי בכל קרב בו יצר צד אחד עליונות זמנית על משנהו באו לידי ביטוי מספר גורמים שהדומיננטיות שלהם שונה מקרב לקרב. באחדים מן הקרבות היו אלה כלי נשק

מפתיעים שיצרו יתרון זמני, ובאחרים — יומה ותעוזה של מפקדים וחיילים. דומני שהראייה הרחבה של סקירת תוצאות המלחמה היא שמקרינה על זמניותם של הגורמים הבודדים.

בכדי לבסס את דברי ברצוני להיעזר במלחמת העולם השנייה. גרמניה ומדינות הציר אמנם הובסו חדי-משמעת, וכניעתה של גרמניה הייתה ללא תנאי, אך הסוקר את אירועי המלחמה יתקשה להשתחרר מהרגשת העליונות הטכנולוגית הגרמנית. טילי השיט מסדרת V, טנקי הפנצ'ר, מטוסי הקרב והתקיפה המשוכללים ומטוס הסילון הראשון — כל אלה היו ארסנל נשק מעולה, שבמהלך חלקה הגדול של המלחמה עלה על ארסנל בעלות הברית. לטכנולוגיה הגרמנית היה ללא ספק חלק לא מבוטל בקביעת ממד הזמן של המלחמה, ובוודאי נודעה לה השפעה אף על האבדות, אך התוצאה הסופית הייתה כישלון. טכנולוגיה איננה גורם בלעדי או ראשי בהשגת מטרה, אלא גורם המסייע בידי זה שידע לשלב את כל הגורמים המשפיעים בעיתוי ובמקום הנכונים.

בכל מלחמה מוגדרת מטרה, שלצורך השגתה נדרשים לבצע כיבוש שטח, השמדת האויב והסרת האיום. על מנת לעמוד במטרה נדרשים לבנות גוף לחימה שישא על גבו את הנטל העיקרי של התנגשות העצמות. מניתוח שדה הקרב העתידי ובהתבסס על הנחות היסוד, נראה שגוף הלחימה העיקרי חייב לכלול את ארבעת היסודות הבאים: כוח אש, ניידות, שרידות וורסטטליות.

גוף זה חייב לשמור בידו את היכולת לקבוע ועבודות בעצם הימצאותו בשטח, ולפעול בכל התנאים הצפויים במתאר המלחמה העתידית. אילוצים אלה חייבו בעבר ומחייבים כיום גופי לחימה משוריינים שיכולים לשהות ולשרוד בשדה הקרב בתנאים של צפיפות גורמים קטלניים. על גופים אלה יפול הנטל העיקרי של הלחימה בעת התנגשות העצמות, וסביבם תחבצענה כל הפעילויות העל-איכותיות הספציפיות שחסייענה להשגת המטרה.

חכמת המלחמה הבאה תהיה הפעלת הצוות הרב-חילי לאורך זמן, תוך הקפדה על הפעלת כל גוף ממרכיבי הצוות כהתאם לייעודו ובעיתוי המתאים למימוש של זה. באותו שלב יהווה גוף זה כינור ראשון של מרכז הכובד כשאר הגורמים עומדים עליו לשרת.

איוון הצוות הרב-חילי מאפשר יצירת מרכז כובד זמני בתוך כמות ו/א איכות. הערכת מצב מתמשכת האפיינית למלחמות ניידות

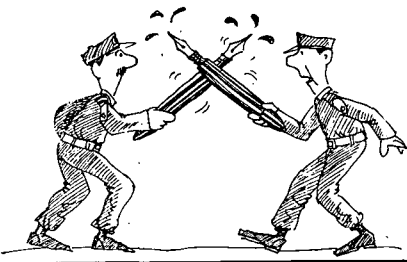
תביא ליצירת מרכז כובד המתבסס על כמות אמצעים ביחידת זמן ו/א על איכות ספציפית של אמצעים באותה יחידת זמן. התפתחות הקרב הנה פועל יוצא של שינוי מרכז כובד לצורך ערעור איזונו של האויב. על אף הקשיים בהערכת מתאר המלחמה העתידית, ניתן בהחלט להניח, שעצמת המאסות שתתנגשנה זו בזו תהיה אדירה. לא יהיו אנפים, וקרבות המגע המכריעים יהיו חזיתיים וצפופים, גורם שיקשה אף על ההבחנה בין יריד לאויב. ינצח זה שיהא נועז, עיקש ובעל יכולת הפעלת מערכות נשק בהיקף ובתזמון הנכון.

איוון צוות הקרב אינו נמדד רק בהפעלתו, אלא ובעיקר בשלבי בנייתו ופיתוחו. מערכת מאוזנת בנויה מגורמים השווים ביכולתם הטכנולוגית ושונים בייעודם. כלל הגורמים במערכת המאוזנת חייבים לפעול בכל תנאי מזג האוויר, תוך הפעלת חימוש מונחה מדויק. כולם חייבים באותה איכות טכנולוגית שתאפשר להם להשלים אחד את ייעודו של האחר. מכאן שפיתוח כלי הנשק השונים חייב להיות פועל יוצא של ניתוח המערכת כולה ופיתוחה במקביל. עלינו למנוע "פתיחת רווחים" בין גורמי המערכת וערעור האיוון הכולל. עלינו לעסוק בפיתוח מערכות נשק, ולא רק בפיתוח כלי נשק.

דוגמה קלאסית להפרת האיוון במערכות לחימה מודרניות מהווה הטנק האמריקני החדש XM-1. אפקטיביות כוח האש שלו, שיפור ניידותו וכושר עמידתו בפני מערכות נ"ט של האויב מאפשרות לטנק זה לפעול במקומות שמערכות אחרות אינן יכולות לעמוד בכך.

אולם בצוות הקרב הקרקעי של הצבא האמריקני קיים כיום פער איכותי בין הטנקים לבין החי"ר וכלי הנ"ט הממונעים. באווירת שדה הקרב המודרני יכול לשהות רק הטנק XM-1, שאר מרכיבי הצוות יישמדו תוך פרק זמן שימנע מהם לבוא לידי ביטוי. מאחר שהאמריקנים הבינו זאת, הם עוסקים כיום בפיתוח מערכות נשק ומשתדלים לסגור את הפער.

דוגמה זו ממחישה, כמדומני, יותר מכל, שחלפה מן העולם התקופה בה נבחנו כלי נשק ויעילותם כפרטים בודדים. אנו נמצאים בתחילתה של תקופה בה עלינו לחשוב, לתכנן ולפתח מערכות נשק מאוזנות, שיאפשרו בניית צוות לחימה רב-חילי מאוזן למען השגת מטרות המלחמה.

על משבר התמרון

סגן עזר גת

זוהי אם כן המשמעות הנודעת לרוויית שדה הקרב, למשבר התמרון ולהסתגלות אליהם. "חזוק יסוד האש" — כפי שמציע המחבר — אינו יכול להתממש "מבלי לעשות זאת על חשבון יסוד התמרון", אם נניח התעצמות מקבילה פחות או יותר בצבאות האוויר. שינוי הדגשים בבניין צה"ל יביא להפחתה בכוח התמרון שלו, ולהיגררות למלחמת שחיקה. יש לזכור, שדווקא הארטילריה הערבית הנה בעלת איכות טובה ביחס ליתר החילות, איכות שכפי שראינו אינה מקרית, אלא נגזרת מאופיו הסטטי של שדה המערכה בו באה הארטילריה לידי מיצוי מרבי, שדה שאינו טומן בחובו הפתעות רבות, ולכן אינו מצריך חגובה מהירה והיערכות מחדש.

הטכנולוגיה כיסוד המניע בהתפתחות הדוקטרינרית
אבחנת המחבר מבוססת על בדיקת שני נתונים ב־40 השנה שבין מלחמת העצמאות לבין האופק שבטווח ראייתנו, סוף שנות ה־80. שני נתונים אלה הם: גודלו של מרחב הלחימה, שהוא פחות או יותר קבוע, מול גודלם של הצבאות המעורבים במלחמה, משתנה הגדול בהתמדה. מדהים ההיכוח שבכלל דיונו בנושא אין המחבר רואה לנכון לעסוק בהתפתחות הטכנולוגית המשנה בלא הרף את פניו של שדה הלחימה, משל לא הייתה ההתפתחות ההיסטורית של שדה המערכה אלא שינוי ביישום של עקרונות קבועים מקדמת דנא לנסיבות משתנות של כוח ומרחב. אמנם בהקשר אחר באותו מאמר מזכיר המחבר את אי ההבנה ששררה ערב מלחמת העולם הראשונה בצבאות אירופה למשמעות הגידול בקצב האש של הנשק הקל, ההתחפרות והתיל הדוקרני, שהישו את הכף לטובת המגננה, והקפידו את החזית בצרפת למשך שנים. אכן, מכונת הירייה חוללה מהפכה בשדה המערכה בחזית המערבית הצפונית; היא מנעה את תנועת חיל הרגלים על פני השדה, ותקעה את המסמר האחרון בארון המתים של חיל הפרשים. כלית בררה פנו מעצמות אירופה לפתרון הטקטי היחיד שנראה באופק — ניסיון לפרוץ את קליפת המגן של היריב על-ידי הרעשות ענק ממספר עצום של תותחים. היה זה ניסיון יקר להחריד באנשים ובציוד, שתוצאותיו אפסיות. הפתרון שנחגלה היה הטנק, שחסינותו בפני אש מכונות הירייה והנקה"ל בכלל אפשרה את הפשרת הקיפאון.

בין שתי מלחמות העולם התנהל מאבק עז בין ה"רדיקלים" וה"שמרנים". ה"רדיקלים" ראו בטנק כלי המחולל מהפכה במלחמה, וציידו בזכות בניין עוצבות היבשה סביב הטנק, שיהווה את נושא הלחימה ביבשה. ה"שמרנים" ראו בטנק כלי נוסף הפועל בשילוב עם יתר האלמנטים המוכרים ולצדם, כשחיל הפרשים שומר אף הוא על מקומו המכריע בין מערכות הנשק הלוחמות על הקרקע, על-אף כל ההספדים שנישאו עליו. כך נכנסו אנגליה וצרפת למלחמת העולם השנייה, שעה שנתקלו במערב בשריון הגרמני המאורגן במתכונת הרדיקלית. מכלל 150 הדיביזיות של הצבא הגרמני בזמן המערכה על צרפת הצטיינו בניידות מכנית רק 10 דיביזיות שריון ומספר דיביזיות ממונעות, ואילו כל השאר הלכו ברגל.

התיאום בין הכוחות המשוריינים וארמיית הרגלים היה מבחינה טקטית קשה ונדיר. דרך קבע ניתק השריון החודר לעומק מהח"ר האיטי תוך פתיחת פערים עצומים ביניהם. כך היה בצרפת ב־1940, וכך היה גם במסע המלחמה ברוסיה ב־1941; אלא שלטנק לא היה יריב אפקטיבי בשדה הקרב, ולפיכך יכלו כוחות משוריינים קטנים יחסית, ללא סיוע ניכר מחילות אחרים, לחולל תוצאות הרסניות ביותר, כשהם מתמרנים עמוק ובהיקף נרחב בתוך שטחי לחימה צפופים ביותר, מבלי שיופרדו

במאמרו של תא"ל דב תמרי "הרהורים על הטקטיקה" ("מערכות" 273-274) נסוב עיקר הדין על "משבר התמרון". סיבתו של משבר זה היא העלייה המתמדת במניין הגייסות הלוחמים ביחס לשטח שדה המערכה, שהוא פחות או יותר קבוע. שדה הקרב נעשה "צפוף" יותר, האזוריים הפתוחים לתנועה נחסמים, בכל נקודה ונקודה מרוכזים גייסות ומכשולים רבים יותר ועצמת אש חזקה יותר, ולפיכך מחייבת התנועה וממילא התמרון התכתשות קשה יותר על כל צעד. במילים אחרות — קשה לנוע ולתמרן; למערכה יש נטייה להיעשות סטטית. במלחמת ישראל הראשונה היו הגייסות המעורבים מעטים מכדי לפקוק את הזירה, וצה"ל יכול היה אפוא להכות בצבאות ערב תוך תמרון מהיר ועמוק. אולם בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים גדלו הצבאות הלוחמים ביחס לשטח שדה המערכה כשיעור כה רב, עד שנכפה על צה"ל אורח לחימה המתאפיין במיעוט קרבות ניידים ובתמרון מוגבל. תהליך זה נמשך גם לאחר מלחמת יום הכיפורים, והוא עתיד להימשך גם בשנות ה־80.

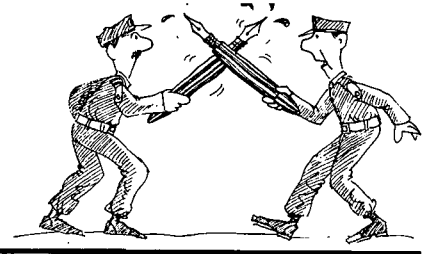
נוכח מה שנראה כירידת כוחם של היסודות המתמרנים, שאין ביכולתם לבוא לכלל מימוש כבעבר, ועליית כוחם של היסודות המייצרים אש, ששדה הקרב הרווי מעמיד בפניהם שפע מטרות צפופות, ניחות ובעלות ניידות מוגבלת, מגיע מחבר המאמר למסקנה, כי רק בכוחה של אש מסיבית ניתן לפלס דרך בסבך הכוחות של היריב; לפיכך חייב מערך צה"ל לחזק את היסוד המייצר אש.

התמרון ויתרונו האיכותי של צה"ל

אולם דומה שהמחבר נוטה להתעלם מהקשר שבין התמרון ליסוד יתרונו האיכותי של צה"ל. שכן לא בשל מה שמכנה הכותב "נחיתותו של צה"ל באמצעי לחימה" ו"חולשה במתן אש שנבעה מחוסר אמצעי אש" עמדה הדוקטרינה של צה"ל על התמרון, האיגוף, החדירה העמוקה וקרבות התנועה; ולא במקרה הוותה דוקטרינה זו "ציווי למפקד בצה"ל בכל הרמות", ודרך בה "חונכנו ולמדנו שנים רבות כמפקדים וכמתכננים"; מציאותו של שדה קרב שאפשר להשתית את מערך צה"ל על כוחות ניידים ומתמרנים (אף אם עלה הון עתק) היא שאפשרה לישראל לנצל את האיכות של כוחותיה ולקזז את היתרון הכמותי של יריביה. איכות זו מצאה את ביטוייה בקרב התמרון, שבו משתנים התנאים ללא הרף, ושבו נדרש הצבא על כל רמותיו לגלות יומה, גמישות, תיאום ויכולת מהירה של חשיבה, תגובה והסתגלות למצבים חדשים ובלתי צפויים. משהצליח צה"ל לכפות על יריביו מלחמת תמרון — התגלה בכל יתרונו. מרגע שהופר שיווי משקלם של הצבאות הערביים, נופצו תכניות הלחימה שלהם, והם אולצו להילחם בתנאים לא תזויים הדורשים תכנון וארגון מחודשים — לא היו אלה מסוגלים להגיב במהירות הדרושה והתמוטטו.

השינוי בפניו של שדה המערכה שמביא את התמרון למשבר, שומט מידי צה"ל את עיקר יתרונו האיכותי, וגורר אותו למערכה חזיתית, ראש כנגד ראש, למלחמת שחיקה. זו מאופיינת על-ידי לחימה ממושכת, שדפוסייה קבועים ברובם, ואינם דורשים יכולת תגובה והסתגלות מהירים, מלחמה יקרה מאוד באנשים ובציוד, שבה יתרון לצד שלו עריפות כמותית ואורך נשימה רב יותר.

• התגובות שלהלן הן מבחר מתוך מגוון דעות בעקבות מאמרו של תא"ל ד' תמרי "הרהורים על הטקטיקה" ("מערכות" 273-274).

מסיבות רבות אחרות. אבל הלחץ העיקרי ממערכת יום הכיפורים לדוקטרינות בכל העולם כמו גם לטקטיקה בצה"ל הוא — הופעת ניצניה של מהפכה טכנולוגית חדשה, העתידה לחולל שינויים עצומים בתורת המערכה. ההתפתחות המואצת בתחום ההנחיה והביצוע, שלה אנו עדים כיום, ושמלחמת יום הכיפורים הדגימה בה רק את הצעד הראשון, מחוללת מהפכה בשדה הקרב. כל מטרת נקודה, היא מקומה אשר היא, נעשית מועדת להשמדה כמעט ודאית מרגע גילויה. כבר היום עומד הטנק חסר אונים מול נשק העולה עליו בטווח ובדיוק הירי, והנסתר לחלוטין מעיניו; מצב העתיד להחריף ולהגיע לשיא בעוד כעשור שנים.

לקראת ניירות חדשה

שדה הקרב הרווי, החדוש במטרות נקודה ניחות, קרב אפוא לסופו, ונפתח הדרך לניירות חדשה ומהפכנית, מקפת הרבה יותר מקודמתה, לעוצבות מונסקות מהירות מאוד בעלות טווח ארוך ויכולת עבירות בכל שטח; עוצבות שתפרוסנה את שדה המערכה מקו חזית קשיח ודק היום לשטחי לחימה עמוקים ונוזלים. דחיית "האיגוף האנכי" במאמר הנדון סומכת על מיעוט המהלכים הדומים במלחמות ישראל, אשר בהן "לא היו מהלכים אוגפים בדרך האוויר, אלא סיוע קל ערך ומוגבל בהיקפו. עד כה לא הוצא מהכוח אל הפועל מבצע אוגף ועוקף באוויר או בים, שהשפעתו הטקטית יכלה להיות חיונית או אפילו מכרעת." בדומה לכך רואה המחבר אף את המצב בצבאות העולם; במלחמת העולם השנייה ולאחריה "נוכחו לדעת שאיגוף זה יש לו משמעות כה כבדה במשאבים ובתקציבים, על מנת שיהפוך לתשובה בעלת משקל לאבדן התמרון המקובל ביבשה, עד שקשה לראות צבאות קטנים או בינוניים בהיקפם המסוגלים לעמוד בנטל בניין הכוח." דחייה כזאת היא שוב התעלמות אנכרוניסטית מהתפתחויות ושינויים היסטוריים; טענה כזאת כורכת בכפיפה אחת את הכוחות יבילי האוויר של לפני 40 שנה ושל היום, כאילו לא חלו שינויים עצומים באפיוניהם, וכאילו משמשת האחדות בשם עדות לשמירה על מהות יסודית אחת. זוהי הסכנה שבאנלוגיות הנאחו בקווי דמיון שבין תופעות מבלי לבחון את ההבדלים ביניהן, בחינה שרק היא מאפשרת הסקת מסקנות.

בעבר היו הכוחות יבילי האוויר חסרי כל ניירות מעשית בשדה הקרב, למרות ניירותם האסטרטגית העצומה, ולאחר שצנחו והוגבלו לתנועה רגילת, נדונו לסטטיות, ולא היו מסוגלים יותר למלא תפקיד פעיל במערכה. ניירותם האפסית וחוסר האפשרות להטיס עמם כלי נשק מסייעים כבדים עשו אותם פגיעים מאוד להתקפת כוחות משוריינים; ולפיכך הופעלו הכוחות המוצנחים לרוב רק בשטחים קשים לתנועה ומרוחקים משריון אויב, ולא הופקרו לבדם לזמן ממושך בשדה הקרב, מבלי שיחברו אליהם כוחות קרקע. הכוחות המונסקים של היום נהנים מניירות עצומה בשדה הקרב, כשהם מדלגים בתוכו מנקודה לנקודה על כלי תובלתם האוויריים, ומסוגלים להתערב בכל מקום, ולנתק מגע בהתראה קצרה. הם מצוידים גם בנשק נ"ט קל ויעיל מאוד — צירוף שלא יכול היה להימצא בידי קודמיהם — המאפשר להם לקרוא תגר על כוחות משוריינים, ולפעול בשדה הקרב באופן עצמאי ולזמן ממושך.

בשל יכולתם המוגבלת של הכוחות המוצנחים לא הייתה הפעלתם כדאית אלא ל"משימות מיוחדות", בעיקר לתפיסת נקודות מפתח מעבר לחזית האויב, שרק הם היו מסוגלים להגיע אליהן. יעילותם הנמוכה של הכוחות המוצנחים, בהשוואה למרכיבים אלטרנטיביים בבניין הכוח הצבאי, היא שגרמה אפוא לכך שצבאות העולם לא בנו

או ינותקו מכוחותיהם. הטנק מסוגל היה להכריע כמעט לבדו, בלי "קרב משולב", את מסע המלחמה בצרפת.

רק כשהתמלא שדה הקרב באמצעים נ"ט אפקטיביים — בראש ובראשונה טנקים, תותחים ומוקשים, ולבסוף כלי הנשק של המטען החלול — הוצרו צעדיו של הטנק. הוא לא היה מסוגל יותר לנוע בשדה הקרב הרווי מבלי להיעזר בחי"ר וארטילריה ניידים כמותו. הצבא הגרמני לא היה מסוגל לנייד את רוב המסה שלו הצועדת ברגל, וכך גם הרוסים. רק לארה"ב ולאנגליה היו משאבים תעשייתיים לנייד את צבאותיהן ולהתאימם לאורח הלחימה החדש שנדרש — הקרב המשולב. מכאן שבמלחמת העולם השנייה הגיע הקרב המשולב ביבשה לשיאו דווקא בצבאות אלה, ורק במידה פחותה בצבאות גרמניה ורוסיה.

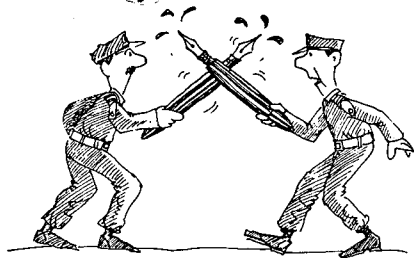
במבצע קדש ובמלחמת ששת הימים היה הטנק מלך שדה הקרב. לא היה כלי נשק שמסוגל היה להתמודד עמו פנים אל פנים במונחים של טווח, דיוק, כוח השמדה ושרידות. הטנק היה אפוא הכוח המרכזי ביבשה, והכתיב קרבות תנועה ותמרון. לא במקרה נבנה אפוא צה"ל משך שנים סביב הטנק, תוך הקניית עדיפות משנית ליתר החילות, לחי"ר ולארטילריה. זו הייתה דוקטרינה נכונה לזמנה, בשעה שהטנק "עבר בכל מקום". ניתן לכזו בטענות אל אלה שלא הבחינו בעוד מועד בשינויים בטכנולוגיה הצבאית, שלא שמו לב לעלייתם של כלי נשק שסיכנו לראשונה את מעמדו של הטנק, לאלה שהתכוננו דוקטרינות למלחמה שהייתה. אבל הטענה שנופצה אחרי מלחמת יום הכיפורים, והמופיעה גם במאמר הנדון, לפיה כאילו "בצה"ל 'גילו' מחדש את הקרב המשולב אחרי מלחמת יום הכיפורים", וכי "כל מי ששכח את הקרב המשולב, או לא למדו מניסיונם של אחרים שילם על כך חשלוש גבוה" — טענה זו מציגה את הקרב המשולב כמין אמרת חכם סיני, כמין כלל קבוע ובלתי משתנה בחכמת המלחמה, שאלו אשר בשל תפיסה מוטעית ואשלייתית כלשהי סוטים ממנו — נענשים. זוהי תפיסה בלתי היסטורית, המתעלמת מהקשר שבין התפתחויות דוקטריניות להתפתחויות טכנולוגיות.

שדה הקרב העכשווי בסימן מהפכה טכנולוגית

הקרב המשולב בהוראתו הכללית דורש שיתוף פעולה בין כל מרכיבי הכוח לניצול יעיל של תכונותיהם. אבל הוראה זו היא גם מופשטת ומונבת מאליה, הוראה אשר אפילו לא קירבה אותנו לגיבוש דוקטרינה לתקופה נתונה, שכן אין היא עונה או מתיימרת לענות על הבעיה העניינית האמיתית: שילוב של איזה כוחות? ושל איזו כמות מכל כוח? התשובה לשאלה זו משתנה היסטורית על-פי גורמים רבים, ביניהם: המציאות הטכנולוגית, הכוח, הזירה וכיו"ב.

בצה"ל לא "שכחו" אפוא דבר שחייבים היו "לזכור", וממילא לא "גילו" מחדש "חכמה קדמונית"; אם "שכחו" או "שוכחים" משהו הרי זה דווקא: שכל כלי נשק הוא יליד תקופה מסוימת, ומקומו בשדה הקרב מותנה במידת יעילותו בהמשך ההתפתחות. מאז מלחמת יום הכיפורים רווחת הסיסמה המרגיעה, שאף היא מוצאת את ביטויה במאמר הנדון, לפיה שומר הטנק על מקומו המכריע בין מערכות הנשק הלוחמות על הקרקע, וכל ההספדים עליו מתבדים, מאחר שהוא "משלב יכולת גבוהה של אש ותמרון". בטענה כללית מעין זאת, המעוררת את העיניים לגבי הבעיה הקונקרטית האמיתית, התבצרו גם אחרוני המנגים על חיל הפרשים.

איש אינו מכחיש, שהקיפאון בשדות הקרב של מלחמת יום הכיפורים נגרם בחלקו כתוצאה מהעלייה ביחס שבין כוחות לשטח, כמו גם

"הקונקרטיזציה של מלחמה הבאה, אם תפרוץ", מחייבות הסתגלות הדרגתית של מבנה צה"ל ותורת הלחימה שלו לקצב השינוי של הטכנולוגיות החדשות, המזעזעות ומפוכות את דפוסי בניין הכוח ותורת הלחימה להם הורגלנו מאז הוכנס רעיון הטנק לשדה המערכה. זהו האתגר העומד בפני הטקטיקה בצה"ל.

בשנים עברו כוחות איגוף אנכי בהיקף נרחב. בעקבות העלייה בייעולות של הכוחות המונסקים והירידה בייעולות מתחריהם, להן אנו עדים כיום, הולך ומשתנה סדר העדיפות בבניין הכוח לטובת הכוחות יבילי האוויר. ניתן אפוא לסכם ולאמר, שההתפתחויות המתחוללות בשדה הקרב, והן

התחבולה והתרגולת הטקטית

אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן

קרב: פריצת שדה מוקשים, סדר פעולות בהיתקלות פתע בקרב נייד וכיו"ב. אבל כל אלה אינם באים כתחליף לחשיבה, להתמודדות במלחמת המוחות הטקטית. להפך, התרגולת הטקטית מעניקה למפקד פנאי לתת פקודה אחת פשוטה (בהיתקלות פתע), ואז לחשוב על פתרון הבעיה שלפניו, לא במונחי תרגולת בלבד, אלא בנוסח: "איך עלי להתגבר על האויב פיזית, על-אף התחבולות בהן הוא נוקט כדי להכשיל אותי." בדרך זו יימנע המ"פ או המג"ד בשטח מאימוץ טכני של "רצפט" טקטי פרי מחשבתם של קצינים אחרים.

אינו דומה קצין הלומד היטב תרגולות שהוכנו עבורו על-ידי אחרים ומבצען במציאות, לקצין האמון על חשיבה מקורית. דווקא משום שאנו צבא גדול, עם מרכיב מילואים גדול (וגם הקצין הסדיר לא תמיד מצטיין בחשיבה טקטית מבריקה), יש לחתור למציאת שביל זהב בין הדרך של תחבולה טקטית מקורית בכל מקרה ומקרה, לבין הדרך של ביצוע תרגולת טקטית "כפי שהיה פתרון בית הספר בקורסים". קצין, ממפקד אוגדה ועד למפקד פלוגה, המנסה לפתור כל בעיה באופן מקורי, מסתכן בויתור על כל הניסיון שהצטבר בידי אחרים. לעומת זאת, אם יעשה הכל לפי ה"טכניקה הקרבית" והתרגולת הטקטית שלמד, מסתכן הוא בכך, שגם האויב מכיר את התרגולת, ואף הכין לה תשובה מתאימה; מסתכן הוא בכך שיפעיל תרגולת בתנאים שאינם בדיוק התנאים שנלמדו בשעתו בבית הספר, ובהכללה — הוא עלול להפסיד במלחמת המוחות שבינו לבין צוות המפקדים של האויב. זהו אפוא המתח שבין המחשבה המקורית לביצוע הטכני.

שביל הזהב בין שתי הדרכים הקיצוניות הוא הפעלת התרגולת לא כפתרון מלא, אלא כשפה משותפת בין הקצין לפקודיו. התרגולת לא נועדה לשמש תחליף למחשבה, אלא להפך — להרוויח זמן כדי להתפנות לחשיבה. הטקטיקה היא אמנם הנעת הגייסות והפעלתם בצורה הטובה ביותר כדי לבצע את המשימה, אך היא גם מלחמת מוחות. כדי לנצח בקרב הפיזי-חיביים גם לנצח במלחמת המוחות.

במקורה, אף כי פרש מתפקידו כרמטכ"ל ב-1906 ומת ב-1913.

יש לציין, שבמסגרת "מלחמת המוחות הטקטית" אין שני קרבות זהים לחלוטין, אם כי קיים דמיון בין מצבים שונים. תחבולת קרב המחוללת תוצאות טובות בקרב ונעשית ידועה לכל, מביאה את הצד שכנגד לכלל חיפוש (ואולי אף מציאת) דרכים אשר יספקו מענה לתחבולה זו. בעקבות זאת אין להמליץ על חזרה מדויקת על מהלכי הקרב הראשונים, אלא על שינוי כלשהו של הטקטיקה.

פעמיים תקף צה"ל את המצרים באבו-עגילה. בשני המקרים התדיר צה"ל כוחות לעורף מערך האויב, אולם הדרך בה נקטנו ב-1967 הייתה שונה מזו שהכירו המצרים ב-1956. כל לחימה דומה בעתיד תחייב מציאת תחבולה שונה.

מאחר שטקטיקה היא לא רק אש ותמרון, אלא גם מלחמת המוחות שבין היריבים, כדאי ללמוד לא רק מהניסיון האישי, העשיר או הדל, אלא גם מניסיונם של אחרים. אחת הדרכים להטמעת לקחי העבר מוקנית דרך טכניקות קרביות הנלמדות בבתי ספר. אך אליה וקוץ בה. מי שיבצע טכניקות קרביות בלבד — תרגולות טקטיות וסכמות של דרכי פעולה לצורות הקרב העיקריות — עלול להזניח את התחבולה ואת מלחמת המוחות שבינו לבין האויב.

התרגולת הטקטית עונה על מצבים חוזרים ונשנים בכל קרב מסוג מסוים, והיא נוצרה בידי צוותי קצינים, במפקדות או בבתי הספר הצבאיים, שניסו להתאים את התרגולת למציאות שדה הקרב, ולדחוס לתוכה את הניסיון המצטבר של צה"ל כולו. אבל מי שלא יחשוב, אלא רק יבדוק איזו מן התרגולות שלמד בבית הספר עליו לבצע, יחטיא ודאי את המטרה.

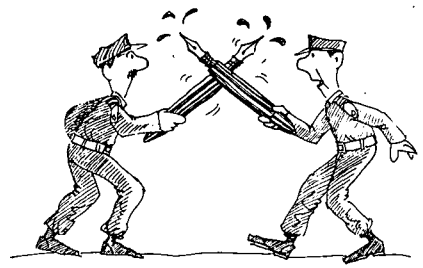
ישנם אירועים ושלבים החוזרים ונשנים בכל

במאמרו "הרהורים על הטקטיקה" ("מערכות" כות' 273-274) מדגיש תא"ל דב תמרי את חשיבות התחבולה. עם זאת מדגיש הוא אף את המיומנות, כלשונו: "ייתכן שיש בדברים אלה משום גלישה מן הטקטיקה אל הטכניקות הקרביות, אבל אי אפשר לטקטיקה, שעיקרה התנשנות בסופו של דבר, ללא הסתמכות על הטכניקה ועל תרגולות הקרב." (שם עמ' 5). קבט זה מצדיק הרחבת הדיון. טקטיקה במונח של השקעת כל המאמצים להבאת הקרב לידי הכרעה מוצלחת הוא עניין בין שני צדדים. אין זו רק פעילות פיזית של כוחות צד א' מול כוחות צד ב', אלא גם מלחמת מוחות הקודמת לקרב ומתנהלת במהלכו.

מפקד כוח באשר הוא אינו רשאי להסתפק בניצחון על עצמתו הפיזית של הכוח העומד מולו, היורה עליו, והמנסה להרוג את חייליו ולהשמיד את כלי נשקו; שומא עליו אף לאמץ את שכלו במגמה להכשיל את תכנית הפעולה של היריב. ינצח לא רק מי שיש לו יותר נשק, יותר חיילים, או חיילים טובים יותר, אלא גם זה שתחבולתו, הטקטיקה שלו, עולה על זו של היריב.

ברצוני להדגיש, כי אין מדובר במלחמת מוחות בין מפקד מקומי של צד א' לבין מפקד מקומי של צד ב', אלא במלחמת מוחות בין צוותים שלמים. אם מג"ד חוקף מוצב פלוגתי, אין הוא מתמודד עם תכניתו של מפקד הפלוגה שכנגדו, אלא עם התכנון וראיית הנולד של צוות שלם בצבא היריב אשר שקד על תכנית ההגנה. הוא הדין בקרב התקפה, או בקרב נייד.

ברמה האסטרטגית מתקיימת לעתים התמודדות עם מחשבתם של אנשים שעברו זה כבר מן העולם. כך קרה לפיקוד העליון בצרפת בשנת 1914. הצרפתים נאלצו או להתמודד לא רק עם מחשבתו של הקיסר וילהלם השני החי, או עם רמטכ"ל צבאו מולטקה ה"צעיר", אלא עם שליפן המת, שערך את התכנית הגרמנית

בשולי ההרהורים על הטקטיקה

רס"נ בני מם

התנועות הממושכות והצורך בשמירת אנפים הולכים ומתארכים הביאום בהדרגה להיעצר הרבה לפני שהשיגו את מטרתם — הכרעת צבא היריב. הדוגמה הקלאסית לעניין זה במלחמת העולם הראשונה היא מערכת גורליצה במורדות הצפוניים של הקרפטים, שם הצליחה ההבקעה, אולם ניצול ההצלחה הלך ודעך, עד שנעצר הכוח המבקיע הרבה לפני השגת היעדים.

אשר לנו, דומה כי כוונת האויב מולו אנו ניצבים הנה לרוות את השטח בגייסות בתוך מערכים מבוזרים לעומק, הנשענים באגפיהם על מכשולים בלתי עבירים, במטרה ליצור מתחם מוגן אחד גדול הנהנה מעתודות שריון חזקות, אשר ימנע חדירה, ולא יאפשר לבצע איגוף או הבקעה. לכאורה אנו ניצבים שוב בפני משבר תמרון דומה לזה של מלחמת העולם הראשונה, אלא שהפעם רבה עצמת האש לאין שיעור, והמכשולים מורכבים לאין ערוך. ניתוח קרבות ההבקעה במלחמת העולם השנייה ולימודם תוך מיצוי דרכי הסיכול השונות על-ידי הצדדים, מוסיף אף הוא למורכבות בעיית התמרון.

המחבר מונה שלושה פתרונות טקטיים, אשר אכן עשויים להשיג את ההכרעה המיוחלת בשדה הקרב.

א. רכישה מחדש של חופש התמרון על-ידי סיוע הנדסי מתוחכם וצמוד, אשר יתגבר על מערכי המכשול בהם רווי שדה הקרב המודרני, ויאפשר את רצף תנועת השריון.

ב. הקרב המשולב בו רואה המחבר פתרון אפשרי אך מוגבל במידת מה, בגלל הטכניקות והמיומנות הגדולה הנדרשות מהמפקדים המפעילים, גורמים אשר נמצאים בסתירה ליכולתו של צבא אשר עיקרו מילואים.

ג. לדעת המחבר לא קיים בצה"ל איזון מספיק בין התמרון לאש, ולכן יש לחזק את יסוד האש על מנת להגיע לאיזון המיוחל.

על דרך זו ניתן להוסיף ולאמר, כי עלינו לנצל לטובתנו את הקשיים שמערים שדה הקרב הרווי על האויב, ולהפוך גורם זה מנוף לתנופת תמרון. כדוגמה לאפשרות האמורה עשוי לשמש ריגון המכשולים והביצורים לאורך הגבולות. ביצורים אלה מקבלים תכונות

זה לידי מיצוי מרבי אלא בעקבות תמרון מתאים. יסודות התמרון והאש מהווים שלמות אשר גורמיה משפיעים זה על זה. ככל שגדלה עצמת האש פוחתת יכולת ההתנגדות של האויב, וממילא גדל כושר התמרון של כוחותינו. ולהיפך: חיזוק יסוד התמרון מגביר את אפקטיביות אמצעי האש ומחולל שינוי ביחסי העצמה.

אם נוסיף להשפעה ההדדית שבין התמרון לאש את היחס הדומה שבין התמרון לתחבולה, דהיינו: התחבולה מעניקה תנופה לתמרון ואילו האחרון מוליד תחבולה — הרי נקבל מעין נוסחה האומרת: **הכרעה = תחבולה + תמרון + אש**. מאחר ששלושת גורמי היסוד האמורים של הטקטיקה (תחבולה, תמרון, אש) הם הבסיס להכרעה בשדה הקרב, לא ניתן לראות פעולה מוצלחת של שניים מהם ללא השלישי.

משבר התמרון

ההיסטוריה הצבאית רצופה מאבקים בין עליונות התמרון לעליונות האש. כאשר הוכרעו הפרשים הנורמניים תחת מטר חיצוי של אדוארד השלישי מלך אנגליה בקרב "קרסי", התברר שאבר הכלח על הפרשים, ומכאן ואילך היוו הלוחם הרגלי והקשת הארוכה את הנשק המכריע בשדה הקרב. אך לא עבר זמן רב, והסתבר שחיל הפרשים הקל, המצויד בקשתות קלות, אוגף בקלות את הקשתים הכבדים ומכריעם.

במלחמת העולם הראשונה הגיע שדה הקרב למה שמכנה המחבר "משבר התמרון". המלחמה הטוטלית הביאה אל המערכה עוצבות צבא אשר מילאו יבשות שלמות (במלחמת העולם הראשונה מהאוקיינוס האטלנטי ועד האלפים השווייצריים) תוך הסתייעות הדדית על-ידי היערכות כתף לכתף. הלחימה הנייחת של שתי מלחמות העולם החלה משנעצרה ההתקדמות. הניסיון להיחלץ מלחימה נייחת לבש אז צורת הבקעה ובעקבותיה — רדיפה.

הכוחות המבקיעים מתפרסים לעומק ולרוחב, ובהכרח יש להם אנפים ארוכים ופגיעים, המושכים את עתודות האויב שבגורות הסמוכות והשקטות יותר של החזית. בשתי מלחמות העולם היו על כן מקרים רבים, בהם החישו הכוחות המבקיעים את עצמם בנסותם לעבור למבצעי רדיפה וחדירה לעומק רב.

"מטרתו האמיתית של הטקטיקאי אינה לבקש אחר קרב, אלא אחר מצב טקטי רב-יתרונות עד כדי כך, שאם לא יספיק להוליד הכרעה מכוח עצמו, יוכל המשכו להשיגה לבטח על-ידי קרב." על דרך פרפרזה זו של דבריו לידל-הארט הנני מבקש להתייחס למאמרו של תת-אלוף דב תמרי "ההרהורים על הטקטיקה" ("מערכות" 273-274) תוך התמקדות בנושא הטקטיקה בצה"ל, משבר התמרון ודרכי הפתרון המוצעים על-ידי המחבר.

הטקטיקה בצה"ל

תיאור המחבר את הטקטיקה הצה"לית כפועל יוצא של תמרון ותחבולה אכן ממצים את מאפייני הטקטיקה כפי שבאו לידי ביטוי בשדה הקרב מאז מלחמת הקוממיות ועד ימינו.

התמרון נובע בדרך כלל מניצול נכון של פני הקרקע מוכפל במהירות הביצוע, כאשר הדגש מושם על רציפות והמשכיות. לא די להגיע פעם אחת לעמדת יתרון על האויב, אלא יש לנוע מעמדת יתרון אחת לרעותה, עד אשר תושג ההכרעה. למעשה ניתן לכנות זאת — שמירה על חופש התמרון.

מצד שני מכוונת התחבולה בעיקר אל הרוח של האויב. זו ניתנת פחות למדידה, ומרכיביה הם בדרך כלל ההפתעה, ההטעיה וההונאה. דהיינו: להכות במקום הצפוי פחות מכל, בעצמה בלתי משוערת ובעיתוי הנכון.

שני מרכיבים אלה בטקטיקה הצה"לית לא נבעו מנחיתותנו באמצעי אש, כפי שמשמע אולי מדברי המחבר, אלא בעיקר כתוצאה מהרצון להימנע מאבדות כבדות; לא דגלנו באמרתו של קלאוזוביץ "דם" יהיה מחיר הניצחון, אלא חתרנו לקיים את ביטחון המדינה על-ידי הנעת האויב להסרת איומו, דהיינו מטרה מסכלת. לשם כך יש להימנע עד כמה שאפשר מקרבות עקובים מדם, המותירים את שני הצדדים שואפי נקם ומרחיקים אותם מהסדרים.

נקודת מוצא זו משנה במקצת את האיזון שבין יסודות התמרון והאש לטובת היסוד הראשון, אך גם אם נדגיש יותר את יסוד האש, לא יבוא

גאוה וסיפוק מפעילות בארגון ומחברות בו מתקיימות בתנאים אלה בהיקף רחב יותר. אין המודל "מסביר" את הקשרים בין תופעות אלה, אלא רק מצוין את סמיכותן (קורלציות).

משתתפי הרבישיח אינם בדעה אחת לגבי אותם גורמים אשר תורמים או מעכבים את תהליך ההמרה של "עבודה" ל"שירות" ול"שליחות". יש המערערים על עצם קיומו של התהליך האמור, ורואים בקיום מודל כזה אמצעי למניפולציה ולשתלטנות מצד דרגים גבוהים בארגון על דרגים נמוכים יותר, ושורש לתופעת הצביעות. מי שמניח שמודל כזה אכן קיים ושימושי, מונחה על ידו לאתר את הגורמים השונים הכלולים בו, ולחפש דרכים לחיזוק גורמי התמיכה בתהליך ההמרה ולהחלשת גורמים אשר מביאים לעיכובו של התהליך זה או לביטולו.

המודל השני העולה מרבישיח מתבסס על ההנחה לפיה בארגון חברתי גדול קיים שוני או פער בין החברים בתפקידיהם, במעמדם, בדעותיהם ובתפישותיהם. ניתן לסווג פערים אלה לשלוש קבוצות.

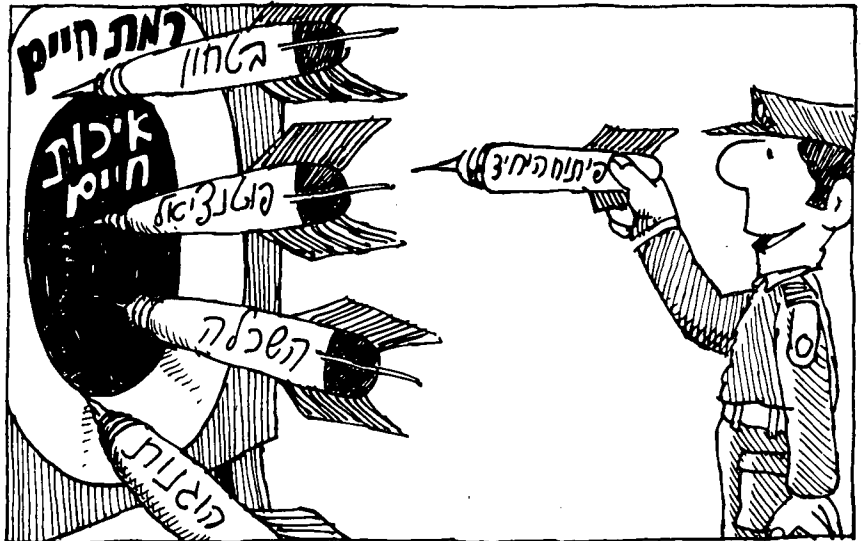
א. פערים בין החברים בתפישת הארגון ומקום היחיד בו. לדוגמה, יש הבדל בין ה"צעירים" ל"ותיקים" לגבי תפישתם את יכולת היחיד להכניס שינויים בארגון, במיוחד אם הוא בדרגה נמוכה.

ב. פערים בתפישות הרדיות, לדוגמה: "אתם חסרי אחריות", או "אתם צבועים". ג. פערים בתפישת הגורמים והתהליכים החיוביים והשליליים בארגון. תא"ל ע' רואה במכתבו תרומה חיובית למטרות הארגון, אך העונים לו רואים במכתבו ביטוי לגישה שלילית והרסנית מנקודת הראות של מטרות הארגון לגייס כוחות צעירים מעולים.

שימוש במודל זה מנחה את המשתמש בו לחפש דרכים להבהיר לחברי הארגון את תפישותיהם השונות, ולחפש דרכים לגשר על פני הפערים הקיימים. אחד הקשיים בנקיטת גישה זאת טמון בחוסר האמון הקיים בקרב הקצונים הצעירים לגבי כוונותיהם של הקצונים הבכורים יותר.

טיפול בבעיה שלפנינו כרוך, להערכתנו, בשילוב מתוחכם של שני מודלים אלה ושל מודלים נוספים אשר יודעו תוך כדי השימוש בשני מודלים ראשיים אלה. מתוך מגמה לצאת מהמבוך שאליו נכנסנו בנושא יחסי חיילים-מפקדים, ברצוני להציע בזה מערכת מושגים העשויה לסייע לנו בטיפול בנושא שלפנינו. במסגרת זו יש להבדיל בין שני מושגי יסוד: "רמת חיים" ו"איכות חיים".

אחת המסקנות אליה הגעתי מניתוח הבעיות שבהן עוסקים הכותבים, היא שלפחות לדעת חלק מאנשי הצבא חטא המסד הצבאי בכך שהתעלם ממרכיבים המביאים ליצירת איכות חיים גבוהה בצבא, ולעומת זאת השקיע את כל מאורו וממונו במאמצים להעלות את רמת החיים של אנשי הקבע. על אי ההצלחה בהעלאת רמת החיים של אנשי

על רמת חיים ועל איכות חיים בצבא

רס"ג גדעון

למידת הלקחים הטמונים בו. תוך כדי קריאה נוספת נוכחתי בכיור, שרבישיח זה צופן בחובו אוצר כלום לאיש מדעי ההתנהגות: סדרה של התבטאויות המעלות מצוקות, שאיפות, כוונות ומעשים של אנשים אשר נותנים בדבריהם הר לבעיית היסוד של צה"ל כיום, בעיה המשותפת לארגונים חברתיים רבים – כיצד לגייס את כוח האדם הנחוץ למלוי המשימות, וכיצד "להחזיק" באותם אנשים אשר נמצאו מתאימים לארגון, ואשר השקעו בהם אמצעים רבים לשם טיפוח כישורים יחודיים. יתרה מזאת, מרבישיח עולה בעיה אנושית-ארגונית-מנהלית בדבר דרך ההפעלה הנכונה של אנשים בארגון, הפעלה אשר מצד אחד תביא אנשים למיצוי יכולתם וכישוריהם, ומצד שני תגרום להם ליצור מחויבות כלפי הארגון.

מתוך החומר שהופיע ב"מערכות" (ואני מניח שמכתבי התשובה לתא"ל ע' כללו את כל המכתבים שהגיעו למערכת, או מדגם מייצג שלהם!) עלו שני "מודלים" עיקריים המבטאים תפישות שונות של אנשי הארגון את הבעיות המעסיקות אותם, ובהתאם לכך אף דרכי פעולה שונות.

המודל הראשון מציג את תהליך ההמרה של "חברות על תנאי" בארגון, חברות הנוצרת מכוח החוק או מכוח הרצון לספק צרכים אישיים ("עבודה"), לתופעה הקרויה "שירות" או "שליחות". המודל מציע תנאים הקיימים ביחיד, בארגון ובסביבתו של הארגון, אשר תומכים בקיום תהליך זה או מעכבים אותו. ההנחות הקבועות ביסודו של מודל זה הן ש"שירות" ו"שליחות" עדיפים על פני "עבודה סתם", מפני שכתנאים של "שירות" ו"שליחות" יש ערובה להשקעה מרובה יותר מצד היחידים בארגון בהשגת מטרותיו. נוסף לכך, תכונות כגון שייכות,

ישנן תופעות והתבטאויות אשר קשה להישאר כלפיהן אדיש. הנך מגיב עליהן בדרכים שונות: בהפטרת קול, במשיכת כתף, בקללה או בכרכה, בכתיבת מכתב עידוד או הזקקה, בשיחה עם חברים או עם אלה המעורבים ישירות באותה תופעה או התבטאות, ועוד. תגובות אלה שונות בעצמתן, במטרדה אותה רוצה המגיב להשיג, במידת הגילוי או הכיסוי של עמדות ורגשות, וכן בדרגת הסיכון אשר נוטל על עצמו המגיב לתופעה או להתבטאות.

אי שם במרכז טווח התגובות נמצאת תגובתי למכתבו הגלוי של תא"ל ע' אודות השירות בקבע שהתפרסם בבמת "מערכות" (גיליון 269), לתגובות שבאו בעקבותיו (גיליון 272), ולתשובתו של תא"ל ע' למשיגים על דבריו (גיליון 273-274). שמחתי להיווכח כי מספר מפקדים הקדימו אותי, והשתמשו בחליפת דברים אלה לשם דיון ושיחה ביחידותיהם. אני בחרתי לבחון את הדברים מנקודת ראות מקצועית של איש מדעי ההתנהגות, חוקר ואיש מעשה.

קראתי. התקשתי להגיב על פולמוס זה באור רח רציונלי, אולם חשתי שיש ברבישיח זה עצמה וגילוי לב שאסור לנו להחמיץ את

• ד"ר גדעון התמחה בניתוח מערכות אנושיות ומשמש כפסיכולוג בצה"ל.

הקבע עשויה להעיד עובדת היותם מלאי טרוניות; כה בשעה שהשקעה מחושבת יותר בטיפוח מרכיבים הגורמים לאדם לחוש עצמו כחי בסביבה שבה איכות החיים גבוהה, עשויה הייתה להביא ליתר התנדבות לצבא ולהפיכת ה"עבודה" בו ל"שירות" ול"שליחות".

רמת חיים

"רמת חיים" הוא מושג המבטא את היכולת של אנשים לחיות על-פי "התקן" המקובל בקבוצות האוכלוסייה אליהן הם משתייכים. כל אדם בחברתנו משתייך לקבוצות שונות בעת ובעונה אחת: ארגוני עבודה, משפחה, קהילה, מפלגה וכיו"ב. בכל קבוצה מתקיים אורח חיים מועדף הנקבע על-פי הנורמות והציפיות של הקבוצה ועל-פי היכולת של חבריה למלא אחריהן.

"רמת חיים" הוא מושג השוואתי. על-ידי שימוש במושג זה ניתן להשוות קבוצה אחת לאחרת, וחבר אחד בקבוצה לאחרים אחרים שבה. יכולת ההשוואה האצורה במושג נובעת מהאפשרות לעשות רדוקציה של כל המרכיבים המשפיעים על רמת החיים לערך אחד, למכנה משותף כלשהו. מכנה משותף זה הופך להיות ערך חשוב בזכות עצמו, ערך אליו נישאים עיני אותה קבוצה. בחברה שלנו ערך זה הוא הערך הכלכלי.

מכיוון ש"רמת חיים" הוא מושג המתאר את ההשוואות שאדם עורך בינו לאחרים, רמת חיים גבוהה משמעותה שאדם משתייך לקבוצות אשר נראות בעיניו נעלות יותר מאחרות, או שהוא מצליח לקיים את אורח החיים בקבוצתו באופן שנראה לו עדיף על פני הדרך שבה חברים אחרים מקיימים אותה. בחברה שבה לאופן הצריכה יש חשיבות רבה למעמדו של האדם, נודעת לרמת חיים השפעה על אופן בחירת המוצרים וצריכתם.

אדם העובר מקבוצה אחת לאחרת, משנה את ציפיותיו לגבי רמת החיים שעליו לקיים. כאשר אדם שוקל את הצטרפותו לארגון חברתי כלשהו, במיוחד לארגון אשר מספק לו את הערך המרכזי, הרי הוא שוקל את סיכוייו להגיע לרמת החיים הנאותה בהשוואה אה לחברים אחרים באותו ארגון, וכן בהשוואה לאנשים אחרים שהם חברים בארגונים אחרים.

ההחלטה להצטרף לצבא קבע, או להמשיך ולשרת בו, קשורה בין שאר השיקולים לתפישת האיש את שאיפותיו לגבי רמת חיים כלשהי בהווה ובעתיד. בין שיקוליו מובאים בחשבון סיכויי התקדמותו בצבא, זאת אומרת — מעבר מקבוצה אחת לשנייה. ייתכן ובטווח קצר מביאה עמה ההצטרפות לצבא קבע רמת חיים סבירה, אולם עם השנים, או נוכח מה שקורה לחבריו המבוגרים של איש הצבא, יכול זה לנטוש את הצבא ולחפש לעצמו מקומות

עבודה שבהם יש לו סיכויים לספק לעצמו רמת חיים גבוהה יותר. אדם עשוי לקבל על עצמו סיכון של קיום רמת חיים נמוכה בהווה, כאשר הוא מצפה לרמת חיים גבוהה בעתיד (הסטורנט העני לרפואה). ייתכן ובשיקוליו של האיש יש מספר טעויות, והוא מוצא עצמו "מפגר" אחר חבריו בתוך הארגון ומחוצה לו. במקרים כאלה יגיב במרירות, ככעס, בהתרחקות מסוימת מן הארגון ובעזיבתו. שורת בעיות נובעות מהסיטואציה שבה מגיע חבר בארגון למסקנה, שהטוב ביותר עבורו הוא לעזוב את הארגון, אולם שורת מחויבויות מוסריות וכלכליות קושרות אותו לארגון. ב"התקשרות הפתוחה" בצה"ל יש ניסיון לענות על בעיות כאלה.

אי אפשר לסיים דיון זה על רמת חיים, מבלי לציין שעזיבתו של חבר את הארגון, במיוחד חבר אשר הארגון וחבריו השקיעו בו מקורות חמריים ונפשיים רבים, מעוררת כלפיו רגשות ותגובות שליליים מצד חברי הארגון. "ההליך פרידה" כזה מן הארגון וממערכת היחסים הבין-אישית שנוצרה במצב זה מכונה בשם "מוות קטן". המתח הרגשי שבו חשתי עם קריאת מכתבו של תא"ל ע' קשור בהצלחתו להעביר את תחושת האימה והחרדה למראה כוחות צעירים וחיוניים העוזבים את יחידתו. לעצמת הביטוי תרמה ללא ספק תחושת הכישלון שנחלו תא"ל ע' ובני דורו בצבא, לאחר שזנחו את ההשקעה בהעלאת איכות החיים, והתמקדו תחת זאת בניסיון להשיג את מטרות הארגון על-ידי העלאת רמת החיים של אנשי הקבע. מפקדים כאלה נכשלו בשל חוסר יכולתם ליצור אווירה המעודדת את השילוב של הישגים בחתירה לקראת מטרות היחידה מצד אחד, ותחושת הזדהות ומעורבות של פקודיהם עם היחידה מצד שני — שילוב הנוצר כאשר מושג דגש על איכות חיים גבוהה.

איכות חיים

"איכות חיים" הוא מושג המשמש לתיאור התנאים הפועלים בתוך האדם ובסביבתו אשר גורמים לו להיות "אנושי", לחוות את עצמו כבעל תכונות והתנהגויות אשר מאפיינים את מה שבעיניו נקרא "אדם", "אנוש" או כל ביטוי אחר המבטא את המהות והתמצית של אותו אדם (יהודי, משרת בצבא קבע, קצין בצה"ל, "ציוני" וכיו"ב).

כאשר אומרים שבסביבה מסוימת קיימת "איכות חיים גבוהה", מתכוונים לכך שלאנשי שי סביבה זאת יש סיכוי רב יותר לחיות על-פי "מהותם האנושית" מאשר לאנשים החיים בסביבה בעלת "איכות חיים נמוכה". כל אדם מגדיר לעצמו את אנושיותו בדרכו שלו ומבטא אותה בדרכים המיוחדות לו. שחקן הכדורסל מבטא את אנושיותו באורח שונה מהכנר או ממנתח הלב. כל אחד מהמשתתפים ברב-השיח הביע את "אנושיותו"

תו", את העניינים החשובים ביותר עבורו בדרכים שונות מחברו. אין לאיש זכות מוסרית לאמר לזולתו: "דברייך אינם ביטוי לאנושיותך", או אפילו יותר מזה: "דברייך מביעים חוסר אנושיות". עם זאת סביר שאדם יגיד לחברו: "בדברייך ובמעשיך הנך מעכב בעדי מלבטא את אנושיותי שלי ולחיות על פיה". מי שימנע מלהעמיד את אנושיותו שלו מעל לזאת של אחרים — יינצל מחששה של צביעות.

ייתכן ושני אנשים יתנהגו באורח דומה, אולם במקרה אחד תהיה ההתנהגות ביטוי לאיכות חיים גבוהה ובמקרה האחר לאיכות חיים נמוכה. השוה, לדוגמה, את המפקד המעמיד את פקודיו בניסיונות הקשים ביותר, מפני שהוא מאמין שבכך הוא מחזק ומחסן אותם לעמוד כתנאי מלחמה בהם תועמד בסכנה מהותם האנושית הבסיסית, למפקד המטרטר את חייליו, מפני שנוצר בינו לביןם "קצר" כלשהו. מפקד זה משתמש באמצעים המובילים לפגיעה באנושיותם של חייליו, ובכך הוא פוגע גם בעצמו ובעניין עליו הוא מופקד. מכאן שאיכות חיים קשורה באיכות מערכת היחסים בין בני אדם המשתייכים לאותה מערכת חברתית.

המושג "איכות חיים" מדגיש את האלמנט האישי האינדיבידואלי כהכוננת חיי היחיד. עם זאת, קיימות בכל קבוצה חברתית מוסכמות לגבי המהות האנושית והדרכים המועדפות לביטוי אותה אנושיות. חלק ממוסכמות אלה קשור במטרות הקבוצה ובדרכים בהן היא מפעילה את חבריה לצורך השגתן. קשה לקבוצה להתמודד עם מטרות המכוונות לגילוי ולטיפוח האנושיות שבחברה באמצעות דרכים אשר אותן רואים אנשי חברה אלה כפגיעה במה שמקובל עליהם כאנושיות. לדוגמה: אם בצה"ל רואים ב"שירות" וב"שליחות" ביטוי עליון ל"אנושיות", הרי שאסור למערכת הצבא כגורעים מאנושיותם. על הקבוצה לחפש דרכים להגדיל את כוח משיכתה והשפעתה על החברים באמצעים אשר יוסיפו בעיניהם על אנושיותם. על המערכת לחפש דרכים להגדיל את איכות החיים בתוכה.

פעילויות להגדלת איכות החיים בארגונים גדולים, במיוחד בארגונים העוסקים בתחום העבודה, נעשות בארצות המערב זה מספר שנים. יש מי שטוען, שההיסטוריה האנושית היא מאבק לגילוי מהותו האנושית של האדם ולהימנעות מניכור והתרחקות ממנו. בעשור האחרון עסקו מלומדים ואנשי מעשה בתחום הנקרא "איכות החיים בעבודה" (— Quality of Working Life) (Q.W.L.). המעניין הוא שבתחום העבודה, יותר מאשר בכל תחום אחר של חיינו, נאלץ האדם לוותר על מהותו האנושית כדי להשיג רמת חיים מינימלית לו ולמשפחתו. תחום חיי העבודה הוכר כתחום המרכזי שאותו יש לשנות, על מנת להעשיר את

מהותם האנושית של העובדים. מפעלים פטרוכימיים בארה"ב, מפעלי מזוןיות בש" בדיה ("ולוו" ו"סקניה"). מספנות בנוברגיה ומפעלי תעשייה שונים במגזר הקיבוצי בישראל נבנו על-פי עקרונות חדשניים המעודדים שיתוף פעולה, אוטונומיה ושי- תוף בקבלת החלטות. התברר, שעלייה באיכות החיים במקום העבודה גורמת לאדם ליצור לעצמו איכות חיים גבוהה בתחומי חיים אחרים (משפחה, קהילה, חברים וכיו"ב). מעל לכל, התברר שכאשר עולה איכות החיים בעבודה עולה עמה גם הפרודוקטיביות של העובדים ונכונותם להישאר במקום עבודתם. במקומות בהם הודגשה איכות החיים נעשתה העבודה לערך בפני עצמו, לא רק אמצעי המשמש להשגת רמת חיים מסוימת. ניתוח הגורמים המשפיעים על איכות חיים גבוהה בתחום העבודה מלמד, שיש לספק לעובדים מספר צרכים יסודיים:

- ביטחון: בריאות, בטיחות, הכנסה מינימי לית קבועה, תעסוקה בעתיד.
- הוגנות: הענקת תגמולין בהתאם לערך השירות או התוצר.
- פיתוח היחיד: יכולת היחיד להשתמש בכישוריו וללמוד מעבודתו תוך כדי ביצועה, חופש מסוים לגבי אופן ביצוע העבודה, וסיכויי התקדמות וקבלת אחריות בהתאם ליכולת.
- דמוקרטיה: השתתפות העובד בקבלת החלטות הנוגעות לו עצמו, רוטציה של תפקידים, ראיית המשמעות של עבודתו לעצמו ולחברה.
- ארבעה גורמים ראשיים אלה חזרו והופיעו במקרים שברקו את התנאים הנחוצים כדי להגיע לאיכות חיים גבוהה. חשיבותם היחסית של גורמים אלה שונה בקרב תרבויות, ארגונים ואנשים שונים.

בין גורמי איכות החיים יש כאלה אשר הם חיוניים להבטחת רמת חיים גבוהה, ואכן איכות חיים היא רמת חיים בתוספת גורמים אשר משפיעים על הגדלת תחושת אנושיותו של האדם. איכות חיים גבוהה יכולה להתבסס על רמת חיים גבוהה בתוספת מעט מהגורמים הפועלים על האדם לחוש את האנושיות שלו. איכות חיים גבוהה יכולה גם להתבסס על רמת חיים נמוכה בתוספת גורמים רבים המשפיעים על האדם לחוש את האנושיות שלו. מינימום מסוים של כל אחד משני גורמים אלה הוא חיוני. ידועים הסיפורים על החלוצים אשר חיו על בולבוסין ועגבניות וגרו באהלים, אולם קיימו איכות חיים גבוהה שנשענה על אמונה בעתיד טוב, על חברות עמוקה ועל שמחה במעשי היומיום. דוגמאות למצב הפוך מזה ידועות... לאחרונה ביקרתי במספר יחידות בצה"ל המוצבות בחלקי הארץ השונים. בחלק מיחידות אלה מתקיימים תנאים פיזיים קשים למדי; התרשמתי מעושר הצירופים של מידות שונות של רמת חיים ומידות שונות של תנאים התורמים לאיכות

חיים גבוהה, תנאים יחסים בין-אישיים המסייעים לאדם לחוש בערכו וחשיבותו, ותורמים לו לחוש עצמו כאילו חי הוא "חיים טובים", חיים בעלי איכות גבוהה. אין ספק כי איכות חיים גבוהה נוצרת כאשר יש בארגון נורמות של מחויבות כלפי היחיד, רוחתו והתפתחותו. מתוך רביה שיח שהר פיע ב"מערכות" חשתי, כי המשיבים לתא"ל ע' רואים בו מפקד אשר לא דאג ליצירת איכות חיים גבוהה ביחידתו, ולכן לא נתקיימו בה התנאים המעודדים "חתימה" והפיכת ה"עבודה" ל"שירות" ול"שליחות". פה טמון המסר העיקרי למעצבי המדיניות בצבא ולכולנו: עשינו רבות בנושאים הקשורים ליצירת רמת חיים גבוהה, רבות ביחס למשאבים העומדים לרשותנו (אם כי כמובן לא מספיק!). אך לא השכלנו להפעיל גורמים המביאים לאיכות חיים גבוהה. דווקא בימים אלה, כאשר המשאבים הכלכליים הניתנים לצבא קטנים והולכים, יש לתת את הדעת על אותם גורמים המביאים לאיכות חיים גבוהה. נוכל לעשות רבות בעניין זה אם נכיר בחשיבות המשימה, ואם נדע לכלכל מעשינו בתכונה.

ההחלטה לגבי סוג הפעילות שיש לנקוט הנה קודם כל באחריות המפקדים. מכל מקום, אני עצמי מציע לטפל במספר נושאים:

- א. העלאת תפקידם וחשיבותם של החינוך וההשכלה בצבא. יצירת איכות חיים גבוהה קשורה לפעילות השכלתית וחינוכית ענפה. בעצם ההשתתפות בפעילות חינוכית יש משום העלאת איכות החיים. יש לתת עדיפות לנושאי חינוך אשר באמצעותם מבהיר היחיד לעצמו את דמותו-שלו ואת תפישותו לגבי אחרים, ומגדיל את הבנתו לעולם שבו הוא פועל. רק שילוב של ערכי חינוך והפעלה של מערכת חינוך ענפה ופעילה יכולים לשאת במשימה זאת. יש "לעבוד" על מערכות היחסים הקיימות כיום בין חיילים לבין עצמם, בין חיילים לבין מפקדים, ובין מפקדים לבין עצמם. מערכת החינוך צריכה להפעיל מערכות הכשרה וטיוב למנהיגים בכל הדרגים ולפעול בבתי הספר לפיקוד ולהדרכה וכן ב"שטח". יש להתאים את הגישה למנהיגות לצורכי היחיד והצבא בשנות ה-80, פחות טכניקות מניפולטיביות הקרויות "טכניקות למנהיגות ושלטיה" ויותר הרגשה של הצד הערכי מהותי של יחס האדם לאחרים. לדוגמה, אין הגיון ללמד שיטות ראיון, אם גישתו הבסיסית של המפקד לאחרים היא משפילה ומרוחקת. יש צורך בהרגשת הצלחתן של יחידות אשר בהן פותחו מערכת יחסים בין-אישיים וכללי התנהגות המסייעים לכל הנמצאים בהן למצות את הפוטנציאל החבוי בהם. דוגמה מעניינת לניסיון כזה נעשה בבית הספר להשכלה בגבעת-אולגה, שבו מנסים לשקם ולהביא לרמת תפקוד גבוהה חיילים אשר תפקודם בצה"ל לוקה בדרך כלל בחסר בשל חסר תרבותי והשכלתי.

למערכת הדרכת המנהיגות יש להכניס אלמנטים הקרויים "עיצוב ארגוני" וגישות סוציו-טכניות. מהותן של אלה הוא בהסרת הדומיננטיות המוחלטת של הטכנולוגיה והתנאים הפיזיים, והתחשבות רבה יותר בגורם האנושי, עד כדי יצירת מצב שבו יש "אופטימזציה" של שתי מערכות אלה.

כמובן צריכה מערכת החינוך לעשות להחדרת נושאים בסיסיים שיש בהם משום הרחבת ההזדהות של החייל עם הארץ והעם, והבנה גוברת למציאות חיינו. איכות חיים גבוהה תתקיים רק אם אנשים יבינו את משמעות פעולתם לחברה, ויאהבו לעשות את עבודתם מפני שיחשבו בתרומתה לעצמם ולאחרים. במסגרת מערכת החינוך עצמה יש לפתח מרכזי מחקר והוראה שבהם יפתחו וילבנו גישות חדשניות לאנשים ולארגון החברתי.

ב. יש לצבא סיוע "להחזיק" את אנשיו רק אם אלה יחשבו באופן קבוע שהם מתקדמים ומתפתחים כאנשים וכבעלי מקצוע. ניתן לעשות זאת על-ידי תכנון מסלול קידום ועל-ידי עיצוב התפקידים וחיי היומיום ביחידות.

ג. קביעת נוהלים אשר ישמרו על היחיד מפני "מוראות" הארגון ויכוונוהו למסלול פעילות ויחסים שיש בהם משום תרומה לצבא. יש למצוא דרכים לחיזוק התחושה של איש הקבע, לפיה בהתנכרותו לצבא הקבע ובחיי היומיום שלו יש משום שליטה על גורלו ועתידו. יש צורך, לפחות, ליידע את החייל כל אימת שנעשה צעד כלשהו ב"מערכת" הנוגע לו ישירות. עם כל ההכנה של היחיד שמטרת הצבא היא לנצח בקרב, אסור לנהל את חיי היומיום בעת שלום (או אי-מלחמה) כאילו עת מלחמה היא. "גישת ימי החירום" היא מפגע רציני בפני העלאת איכות החיים בצבא. יש לבדוק את נכונותה, את ההנחות העומדות בבסיסה ואת התוצאות של ההחזקה בה ללא אבחנה. אבחנה בין מצבים שונים ויכולת לפעול באורח שונה בכל אחד מהם מהוות אף הן פרי מאמץ חינוכי והסברתי.

ד. יידוע אנשי היחידה בנעשה בה, ומאמץ לשתף את אנשיה בהתלבטות המוליכה לדרך פעולה זו או אחרת. ל"שיתוף" יש אפקטים פרקטיים ואידאולוגיים, ולפיכך שונה מידת קיומו ביחידות שונות בהתאם לתנאים, לתפקידים, להרכב החיילים והמפקדים, ועוד.

ארבעה נושאים אלה הם דוגמאות לאפשרויות פעולה. שיתוף אנשים רבים בחשיבה בעניין זה, והפעלת כלי מחקר וניסויים מבוקרים בנושא הנם שלבים חיוניים בהפעלת תכנית לשיפור איכות החיים. אולם יותר מכל אלה נחוצה לכולנו ההכרה, כי שיפור איכות החיים היא עניינו של כל מפקד, לא רק כמס שפתיים, אלא כמערכת פעולות הנעשות בתקיפות ובתכונה. אם נבנה בצה"ל מערכת ארגונית בעלת איכות חיים גבוהה - יבואו אלינו כוחות טובים, ואף יתמידו להישאר בתוכנו.

ממדף הספרים

מכוח המדיניות למדיניות של כוח

על ספרו של יגאל עילם
"ההגנה – הדרך הציונית אל הכוח"*

ד"ר שלמה הראל

לקראת היסטוריוגרפיה מקיפה:
תחומי הדיון

ההיסטוריה השלמה והממצה של צמיחת היישוב בארץ ישראל טרם נכתבה. לאחרונה זכינו אמנם להרחבת התשתית המחקרית בכיוון זה, בעצם הנטייה לכירור אינטנסיבי של פרשנות עלומות מן העבר. מחקרים פוריים אלה מהווים תנאי הכרחי לקראת האידיאל של היסטוריוגרף פיה אינטגרטיבית. דומה שספרו של י' עילם, הנדון כאן, עשוי להיות אחד הנדבכים החשובים ביותר במסגרת מקיפה כזו.

לפנינו מונוגרפיה משולבת, תיאורית אנליטית, המקיפה את התקופה למן ייסוד "השומר" (1909) ועד להקמת צה"ל (1948). בין שתי תחנות אלו נפרשים גלגוליו של רעיון ההגנה העברית, להלכה ולמעשה. עם ייסוד "השומר" באה לידי ביטוי ממצה הפילוסופיה הביטחונית של אנשי העלייה השנייה, ונסתמנה פריצת-דרך מהפכנית בתפישת הפונקציה של השמירה העברית לגבי עיצובו של טיפוס יהודי חדש במסכת המפעל הציוני בארץ. תופעה זו מהווה אפוא חוליית-מכוא בספר. למעשה, מהווה פרשת נפילת תל-חי נקודת מוצא מאיצה לתהליך כולו. כאן נחשפו במידה אקוטית מגבלותיה של התפישה הלגיטימטית בנסיבות הפוליטיות המיוחדות שנוצרו בגליל. היה ברור, כי שוב אין להסתפק בכוחות מגן מקומיים מקרב המתיישבים עצמם, ולפיכך יש לארגן כוח הגנה בהיקף ארצי; או לחילופין: לארגן רשת ארצית של כוחות מגן מקומיים שיוכלו לפעול במשותף ובתיאום בהיקף אזורי או אף ארצי. לדינמיקה של רעיון בסיסי זה ול"פצעי הבגרות" שליוו אותו מוקדש ספר זה. הוא סוקר את התנאים האישיים, חברתיים, ביטחוניים ומדיניים, תוך הטעמת הקשיים (אובייקטיביים וסובייקטיביים) שעמדו בדרך הביצוע.

קשת הנושאים ובעיות היסוד

יקצר כאן המצע מלפרט את כל קשת הנושאים והעניינים, אשר תופסים מקום תחת כותרת הספר "הדרך הציונית אל הכוח". מה היו כוחות הדחף שהניעו את הרעיון? מה היו הצורות והדפוסים הארגוניים שלבש? מה היו השלבים העיקריים והמאפיינים המייחדים כל שלב בדרך להגשמתו? מה היו התרומות ארוכות-הטווח של כל

הכרעה? מה היו גורמי העיכוב והנסיגה באחרים מן השלבים? היכן היו כישלונות, ממה נבעו, ומה היה טיבם? ועל כן, מה היו גבולות המשמעות של ההישג הציוני? – אלו הן רק מקצת השאלות הנדונות, המכוונות את הקורא לחדור לעולמו הפנימי, המורכב והמסובך של ארגון "ההגנה". בדיון שם המחבר דגש על הלבטים והוויכוחים שליוו כל הכרעה בקשר ל"הגנה", הן בנוגע לטקטיקה המתאימה לוירה ולנתונים המשתנים, והן בנוגע למינויים אישיים או ריאורגניזציה מבנית. המחבר אינו מסתפק בסקירה אינפורמטיבית גרידא, אלא שוקל ומעריך את המתחים והדיאלוגים, ומנח את השלכותיהם, לעתיד הארגון (כגון: בלימת ההתעצמות או האצתה; הצטרפות אישים מן השורה הראשונה או פרישתם; פשרה מעורפלת של יעדים וסמכויות או הגדרתם הברורה, וכיו"ב). סקירה בדרך זו מאפשרת את בחינת ההתהוות הדינמית של "ההגנה" ככוח מגובש ולוחם, עד לגלגול בצה"ל.

אחת הטענות המרכזיות בספר, אולי בניגוד לכמה דעות רווחות, היא כי המעבר מ"ההגנה" לצה"ל נשא אמנם אופי מהפכני, אולם התרחש בצורה "קוונטית", כלומר: תהליכים של צבירה וגידול אבולוציוניים שנסתיימו ב"קפיצת-דרך". המחקר מעוניין אפוא לעמוד בעיקר על היסוד הגלום בדרך שער לקפיצה.

קווי אורך ורוחב: מארגון מיליציוני מקומי לארגון צבאי ארצי

הספר מיועד לציבור הרחב, ועובדה זו משתקפת היטב בעריכתו הלשונית והעניינית. עם זאת הוא מצטיין בכך שהוא מבקש לתאר תיאור נאמן – מעוגן במקורות ארכיוניים ראשוניים ובספרות ערכנית מגוונת – איך התפתחו הדוקטרינות של ההגנה, ולא פחות מכך מדוע נוצקו דפוסי ארגון מסוימים. כאן גם כאן נמנע המחבר, לאורך כל הדרך, מאידיאליזציה של המהלכים והאנשים המאזכרים, חרף העובדה שלרבים מהם נגדרו זה כבר מיתוסים והילה הירואית בתודעה העממית. נהפוך הוא: סגולתו של הספר כחתירה לחשיפה דייקנית, אפילו של מאבקי כוח פנימיים ומניעים אישיים אפלים, במקום שהדבר מתבקש מן הנתונים.

בדרך ארגונים של הפרקים שם המחבר דגש על ההתפתחות הכרונולוגית. הוא ממין את החומר העובדתי הרב על פני ציר של זמן. מתורה זו מאפשרת מעקב אחר התחנות וקפיצות-הדרך שעשתה "ההגנה", בעקבות שינויים שהתחוללו כשרה המציאות המדי-

* הוצאת זמורה, ביתן, מודן, 1979, 380 עמ' (כולל ספח, ביבליוגרפיה ומפתח).

ניתן היה לדעתי, להסתפק בכגון אלה בהפניית תשומת לבו של הקורא למקורות הביבליוגרפיים הנוגעים בדבר. לסיכום, במונוגרפיה זו בא לידי ביטוי פעלם של גופים ואנשים רבים, שתרמו כל אחד בדרכו ובתחומו – למרות כל הקשיים – להכשרת הכוח, שבלעדיו אין לתאר את הקמת המדינה וביצורה. אם מתעוררות בכל זאת שאלות חרדות¹ תוך כדי עיון, הרי יש לזקוף גם זאת לזכות הספר.

1. בולטת למשל בכיוון זה נחרצות דעתו של מ' פעיל ("מן ההגנה: לצבא הגנה", זמורה, ביתן, מודן, 1979). על-פי מחקרו "כל הממצאים מוכיחים בעליל, כי צבא ההגנה לישראל הוא בן טיפושו ויצר כפיו של 'ארגון ההגנה'. הקשר האורגני ביניהם הוא כה הרוק, עד שאין מנוס מלהגדיר את צה"ל כהמשכה האכולוציוני הטבעי של ההגנה" (שם, "הרהור של סיום", עמ' 343). נראה לי, מתוך השוואת המחקרים, שגישתו וניסוחיו של י' עילם עדיפים במידת הוהירות והשיכנוע שלהם.
2. בניגוד להנחות המקובלות בסוציולוגיה, על קונפליקט חברתי והתיאוריה בדבר התעוררות ההכרה והמחשבה כתוצאה ממכשולים העומדים בפני פעולת הגומלין. על-פי הנחות אלה הקונפליקט מוליד תמיד נורמות ומוסדות חדשים. מדרבן לתחבולות ומפרה את כושר ההמצאה: ראה למשל: John Dewey: Human Nature and Conduct, New-York, The Modern-Library, 1930, p. 300.
3. סוגם וטיבם של רוב התהליכים הארגוניים המוכחנים "מומין", לדעתי, זווית ראייה וכלים שמתחום הסוציולוגיה. אין אלה מתבקשים כתחליף לעקרונות המתודולוגיים של ההיסטור-יון, אלא כהשלמה להם.

"הארגון ישמש לא רק לצורכי ביטחון, אלא כגרעין של הצבא היהודי..." כמו-כן נקבע, כי בתוך הארגון תקום יחידה לתפקידים מיוחדים, שתהיה כפופה אך ורק לפקודת המפקד הראשי, לפי הוראות ההנהלה, בלי שום פיקוח מצד "כופר היישוב". בהחלטה זו ביקשה הנהלת הסוכנות להטיל את אוכפה על החוגים האזרחיים ולקדם את תהליך הפיכתו של הארגון לזרוע צבאית של ההנהגה המדינית.

מתח ניגודי אחר, כפועל יוצא של ויכוח על יעדים ומרות, היה בין המגמה הרצנטרליסטית של הפיקוד המקומי, בדמות מפקדי הגושים והערים, לבין המגמה הארצית העצמאית החדשה, שעליה בישר הפו"ש. הרמ"א (ביולי 1938 נתמנה יוחנן רטנר לראש המפקדה הארצית) התייחס בהסתייגות גם אל הפו"ש, מתוך חשש שמפקדת הפו"ש תיהפך לגורם עצמאי ומתחרה. וכך נסתכמה הריאורגניזציה בשלב זה, באופן סימפטומטי למדי, כבעין פשרה בין האינטרסים המצטלבים. מרכז "ההגנה" – לפי טענת המחבר – לא היה מסוגל עדיין לכפות על המבנה האורגני הטבעי של "ההגנה" סד היררכי צבאי שלם. יותר מאוחר ניכרו היסוסים על רקע דומה בהגדרת תפקידה של "החטיבה המגויסת" (הפלמ"ח). כאן גם נוצר מתח פנימי – שמזכיר את לבטי ההתגייסות לגרודים העבריים בשלהי מלחמה הראשונה – בין הצורך לשמור על כוחו של היישוב לקראת ההכרעה הלאומית בארץ ישראל לבין הצורך להתגייס למאמץ המלחמה הגלובלי בנאצים. (יש בכך מעין ואריאציה של בעיית ה"נאמנות הכפולה").

הערות סיכום

הספר מצטיין בסגנון פשוט ובהיר, והעיקר – בנייתו מעמיק ומסתבר. הגם שהוא נוגע, בין היתר, בהתרחשויות בדוקות וידועות לכאורה, הריהו מבליט זווית ראייה חדשה ומקורית; למשל: בפרשת תל-חי (פרק מבוא) מעלה הוא קושיות קרינליות שטרם ניתנה עליהן תשובה מניחה את הדעת בספרות הקיימת. הן ביחס למהלך האירור עים עצמם והן ביחס לקשר שבין הגנת תל-חי להכרעה המדינית שהעתיקה את גבול הצפון אל הקו של דן-מטולה והשאירה את "אצבע הגליל" בתחומי המנדט הארצי-ישראלי. מצד שני, אפשר שבעניינים אחרים ניתן היה להמעט בפרטים אינפורמטיביים שאין בהם הארה חדשה, כגון השתלשלות כרונולוגית של ה"מאורעות" והמרד הערבי, מבצעי העפלה ורכש, מבצעים קרביים ועוד.

נית והביטחונית שבו פעלה. יוצא אפוא שכל פרק זמני נבחן הן בקווי אורך (התקדמות, קיפאון או נסיגה בהשוואה לקודם לו) והן בחתכי רוחב (האספקטים הדומיננטיים כשלעצמם). ברוח זו גם מובחנים חלקי הספר. החלק הראשון דן בהתחלה הי מאכזבת (1922-1920) עד להתאוששות (1932-1936); החלק השני מוקדש ל"מאורעות" – ה"הגנה" במבחן המרד הערבי (1936-1938); החלק השלישי מקיף את המלחמה ב"ספר הלבן" (1939) עד לגיבוש הכוח (1943-1944); החלק הרביעי דן בשיתוף הפעולה וביחסים המורכבים שבין המחותרות במסגרת "תנועת המרי העברי" (1945-1946) וההעפלה ובשלב הסמוך להכרעה; והחלק החמישי מוקדש למבחן העליון עד הגלגול בצה"ל – 1948 (ועד בכלל). מבנה זה משרת את המגמה העיקרית: עיקוב אחר התפתחות ה"הגנה" מארגון מיליציוני רצנטרליסטי, ובעל אופי מקומי, לארגון צבאי ארצי. בתוך כך נבחנים אספקטים אישיים, טקטיים ופוליטיים, והאינטרקציה שבין כל המעגלים.

לבטים, מתחים וקונפליקטים

במוקד הספר מואר ארגון ה"הגנה" על דרגיו ולבטיו, בינו לבין עצמו ובינו לבין הגופים ההיקפיים הקשורים בו ברמות שונות. המחבר מתאר את החיכוכים התכופים שנוצרו בתוך המערכת המורכבת בין אסכולות שונות (אקטיביסטים לעומת מתונים; גמול מול הבלגה). בין מוסדות (התנועה הציונית והנהלת הסוכנות היהודית) ורבדים חברתיים (הפועלים לעומת החוגים האזרחיים). לאלה נודעו השלכות מרחיקות לכת על התפתחות ה"הגנה", ולא תמיד בכיוון החיובי, כגון הסתלקות ופרישה מפעילות ב"הגנה" (כבר בראשית צעדיו של הארגון ב-1922) או החלטות של פשרה בעלות אופי עכבוני. התעצמות הכוח בסופו של דבר לא הייתה אפוא רק פרי הקונפליקטים, אלא גם למרות הקונפליקטים.² אחד הוויכוחים הנסקרים במפורט בספר הוא בין "כופר היישוב" (מכשיר הלחץ העיקרי שבידי החוגים האזרחיים) לבין הנהלת הסוכנות היהודית. ויכוח זה לבש צביון חריף ביותר על רקע חילוקי הדעות בדבר צורכי המאבק ב"ספר הלבן". החוגים האזרחיים תבעו מתינות, והתנגדו לכל ניסיון לסכך את ה"הגנה" בעימות עם הבריטים או בפעולות לחץ מטעם ההנהלה הציונית. ויכוח זה הוליד את ההחלטה הרת-המשמעות של הנהלת הסוכנות בנוגע לתפקוד המוגדר של ה"הגנה", לאמור:

פרקים בהתפתחות ה"הגנה"

על ספרו של מאיר פעיל
"מן ה'הגנה' לצבא ההגנה"

ד"ר כתריאל בן-אריה

מטרת מחקרו של מאיר פעיל הייתה לאתר ולנתח את התפתחות האל-מנטים הכל-ארציים של ארגון ה"הגנה", בהנחה שאלה המרכיבים העיקריים שמתוכם נוסד צה"ל. בהתאם לכך מורכב הספר משני חלקים, על-פי מתכונת שני "קווי יסוד" של התפתחות, אשר עליהם מצביע המחבר: התפתחות הממסד של הפיקוד העליון והתפתחות הכוחות הניידים שעמדו לרשות פיקוד זה. פרקו האחרון של הספר (העשוי להיחשב בעצם כתחום שלישי, וכחלק העומד בפני עצמו) דן בהתגבשות הארגון לכדי צבא בעל דפוסיים סדירים בשנתו המח-תרתית האחרונה. מאחר שבכל אחד משלושה תחומים אלה יש חומר אשר די בו כדי לפרנס מחקר שלם, מוטב היה אולי להתרכז בתחום מוגדר אחד, ולחקור אותו בצורה יסודית; בספר מכל מקום נעשה ניסיון לחבוק את כלל הנוש-אים האמורים, ועל כך עוד בהמשך הדברים.

254-259). וראי מרהימים ממצאיו, לפיהם מקרב אותו "דור תש"ח" מפואר הצליחו (ביולי 1948) להתחמק מחובת השירות (ולו גם בעורף) כ-15% מחיבבי-גיוס גברים בגיל 18-35, בריאים בגופם ובנפשם ובלתי-מרותקים למקומות עבודה, וזאת למרות מכונת הגיוס המשומנת, ולמרות הלחץ הפסיכולוגי הכבד שהופעל אז נגד כל מי שהשתמט משירות העם (עמ' 286).

עם זאת, הרבה שאלות הושארו, להערכתנו, פתוחות, ואי-אלה דברים לא זכו לבדיקה נאותה, מאחר שהחוקר הנכבד התפשט על שלושה תחומים. כך, לדוגמה, פוטר חוקרנו את כל מה שקדם בפיקוד ה"הגנה" לשנת 1939 כבעשרים עמודים. אלא, שקרו גם קרו או דברים מעניינים. כל הוויכוח הלוהט והעקרוני בין אנשי "השומר" (שרגלו בארגון קטן של אנשים מובחרים, הסרים למרות מפקדיהם בלבד) לבין חסידי מפלגה זה-עתה-נוסדה "אחדות העבודה" (שרגלו באר-גון עממי רחב תחת מרות ציבורית נבחרת) איננו מוזכר כלל! והרי זהו הר לזיכוח הישן נושן על התועלת והסכנה שבקיום צבא מקצועי מגובש, העלול (ללא פיקוח אורחי-עממי) להטיל את מרותו על החברה. זהו זיכוח הנמשך עד עצם היום הזה על מקומו של הצבא בחברה דמוקרטית ועל הסכנה שבהענקת עצמת-יותר לגנרלים. אם לא מדובר כאן במהות הפיקוד העליון — במה מדובר?

זו איננה השאלה המעניינת היחידה בנושא זה. אנשי "אחדות העבודה" אמנם דרשו, ובצדק, פיקוח ציבורי על הכוח המגן (וממילא מזוין). אך פיקוח של מי? של כלל היישוב היהודי, בו היוו מיעוט? לא — רק של מפלגתם, ואחר כך של הסתדרות העובדים הכללית, בה היה להם רוב (אנחנו בי-20). איך להסביר גישה "דמוקרטית" מעין זו? על כך אין מלה בפיו של המחבר, אס-כי הוא מציין, שעד סוף שנות העשרים הייתה ה"הגנה" נתונה למרות ה"הסתדר-רות", אותה הוא דווקא משבח על "תרומתה החלוצית" לתחום הביטחוני.

ומה קורה בסוף שנות העשרים? מנהיגי ה"הסתדרות" מזניחים את הפיקוח על צבאם, ומפקדו מזה שנים, יוסף הכט, מתחיל להשמיע זמירות המוכירות את ניגוני "השומר"! נראה שחלק ניכר ממפקדי ה"הגנה" הבכירים אמנם תמכו ברעיונו "ליצור כת של אנשים ספורים" שתנהיג את הארגון בדרך נאותה, ללא פיקוח "ציוילי". מפקד סניף תל-אביב, אברהם איכר, אץ או אל בן-גוריון (מוכיר ה"הסתדרות") "שנדהם לשמוע את הדברים" — עד כדי כך לא ידעו

עבודה זו היא בוודאי נדבך חשוב בחקר הת-פתחות ה"הגנה" וצבאנו הצעיר בראשיתו. יש בה סיכומים ודיאגרמות מאירי עיניים, והרבה מהנושאים הנדונים בה זוכים לניתוח או להבלטה חדשים. מעניינת, לדוגמה, סקירת פעולות שירות היריעות של ה"הגנה" (עמ' 50-52). כמו-כן מעניינות מסקנות המחבר, לפיהן ככל שמתרדלת גביית כספים מקומית לצורכי ה"הגנה", והמימון נעשה מרכזי יותר (בעיקר בכספי הסוכנות היהודית, כופר היישוב ומגבית ההתגייסות), כן יורד משקלן ומתערער מעמדן של המפקדות והוועדות המקומיות של נציגי הציבור — וממילא מצטמקת האוטונומיה של המפקדים המקומיים (עמ' 61). מאלף הוא תיאור ההתנגשויות בין המפקדים הוותיקים; המייצגים את האלמנט הסטטי (השמרני) בארגון המחתרתי, לבין מפקדי פלוגות השדה, המחזירים אלמנט חדש, נייד (דינמי) אל תוך שורותיו. טוב ניתוחו העוסק במגרעות התכנית שהגישו ראשי "האסכולה הסדירה" (לסקוב ועשת) להקמת חמש בריגדות כמתכונת בריטית ככוח המחץ העיקרי של ה"הגנה" (עמ'

* הוצאת זמורה, כיתן, מודן, 1979, עמ' 447 (כולל נספחים ומפתח שמות). בצירוף שבעה דגמים.

בספר הנו זעום. להמחשת עצתנו נביא רמזים מספר: המתקפה הראשונה של רומל לא נפתחה "ב־3 באפריל 1941" (עמ' 183), אלא ב־31 במרס, כאשר אג־דיבה נופלת ב־2 באפריל, ובנגזי ב־4 בו. ב־17 באפריל לא "נכנעה יוגוסלביה" (שם), אלא הצבא היוגוסלבי הניח את נשקו. ב־23 באפריל לא "נחתם הסכם שביתת־נשק עם יוון" (שם), מכיון שהמלך והממשלה (כמו ביוגוסלביה) עזבו את הארץ — עיקר הצבא היווני, שכוחו באפירוס כשפניו מול האיטלקים באלבניה, חתם ב־21 באפריל על הסכם כניעה עם גרמניה, וב־23 באפריל, נוכח מחאות האיטלקים על אי־שיתופם ב"ניצחון המשותף", נחתם בסלוניקי הסכם נוסף, הפעם עם שני אויביה של יוון, ולבסוף, לכתוב "ערב(!) ימי אל־עלמיין, באביב 1942" (עמ' 168) — זה באמת קצת מוגזם...

למרות אי־אלו הערות שהערנו לעיל, מן הראוי להדגיש פעם נוספת, שספרו של מאיר פעיל הוא נדבך חשוב בחקר תולדות ה"הגנה" וראשית צה"ל, עם שפע של נתונים ופרשנות מעניינת לא־מעטה. חבל רק שהמחבר הסתער בחזית רחבה במקצת, מבלי שיהיו לו, אויביקטיבי, הזמן והמרץ לטפל בצורה יסודית באי־סוף האירועים והשאלות בהם נתקל ברכו אל היעד.

לבסוף שלוחה מכאן למו"לים של ספר זה ברכה ותחינה. ברכה — על עיצובו הנאה של הספר; ותחינה — שיוסיפו לו כמהדורה הבאה מפתח שמות גיאוגרפיים, מפתח אירועים ומפתח יחידות "הגנה" וצה"ל. בספר מעין זה הם הכרח.

1. שבינתיים הצטנע לו בפניה, בציפייה לזמנים טובים יותר — זמנים של כישלון התפיסה ההסתדרותית — ולבסוף התפרק בגלגולו האחרון, "הקִיבוץ", אך את מחסן הנשק המרכזי בכפר גלעדי העביר לידי ה"הגנה" רק אחרי פרוץ מאורעות תרפ"ט.
2. אחרי הכט חזרו הן החוגים האזרחיים והן הר־ביזיוניסטים.

וכך מפרש זאת חוקרנו: "מתיאור זה... ניתן להסיק, כי אכן פעלה בסוף מלחמת העולם השנייה לשכת חיול (שכונתה אולי גם מחלקת חיול או לשכת גיוס) שלא עסקה בארגון כוח־אדם באופן שוטף, אלא בתכנון לקראת שעת חירום שתדרוש גיוס טוטלי של משאבי כוח־האדם של היישוב. יש להניח, אם כן, כי לשכה זו פעלה בתיאום הרוק עם לשכת התכנון. הלוא יוסף אבירר עדיין בינינו — עד 120! האם לא ניתן היה ללכן סוגייה זו לפחות עמו?"

בפרשת תכניו של בן־גוריון לסילוקו של גלילי מתפקיד הרמ"א (ראה לעיל) אנו קוראים: "נראה כי גלילי לא חזר לעבודה לאחר שיחה זו (...) **בכל הנראה**, חזר גלילי לעבודה במעמד של 'העוזר הבכיר לשר הביטחון', אם כי ללא מינוי רשמי." (עמ' 96) הלוא גלילי, שיחיה לעד, עדיין מופיע בטלביזיה! ויש עוד רבים וטובים — כמו אחד מסגני ראש הממשלה — אשר נוודאי זוכרים את הפרשייה הנעימה הזו. בפעם הראשונה והיחידה בהיסטוריה פרץ אז מרד של המטכ"ל נגד בן־גוריון! אלא ש**שכל הנראה** יחכה סיכום סופי של נושא זה להיסטוריון נוסף...

כמובן לא הצליח החוקר לברר, היכן שכנו בשנת 1942 שש הפלוגות שהיו או לחטיבה המגויסת. פלוגה ב' שכנה "לפחות באילון"; פלוגה ד', לאחר שעברה לעמק יזרעאל המזרחי, עמדה הכן "לפחות בעין־חרוד"; כאשר לפלוגה ו', "ידוע על גבעת־ברנר ובאר־טוביה" (עמ' 194). את הפרטים הפיקנטיים האלה לא ניתן לברר באחד מכנסי הפלמ"ח?

יש כאן עוד אספקט מעניין למדי. מאיר פעיל מתבסס כמעט בלעדית על חומר כתוב. על כך יש, עקרונית, לשבח. אלא שחלק גדול מחומר כתוב זה מורכב מראיונות עם מפקדי ה"הגנה" שנרשמו ונשתמרו בארכיון תולדות ה"הגנה". כמה עדיפה שיחה רשומה על שיחה מוקלטת? במילים אחרות, מדוע להימנע מראיון אנשים אשר לאט לאט עוברים מהעולם ואוצר זיכרונותיהם עמם? לא נלאה את הקורא בהתייחסות למספר הלא מבוטל של אי־דיוקים, שגיאות של היסח דעת ואי־הקפדה על כתיב אחיד (לדוגמה: בעמ' 192 אנו קוראים על "אלם־חלפה", ובעמוד הבא על "עלם־חלפה") — אלה הם דברים פעוטים, אס־כי בעבודות מחקר נוהגים להקפיד גם עליהם. עס־זאת, היינו ממליצים בפני המחבר, שלקראת המהדורה הבאה של ספרו יעבור בקפידה על כל המתייחס לצבאות זרים, תחום שהוא כנראה נקודת תורפה אצלו, גם אם חלקו

ה"ציבילים" מה נעשה ב"צבא". הכט אמנם הודח, כפי שמספר לנו החוקר בעמ' 21-22, אך לכל הפרשה המרתקת הזו הוא מקריש עמוד ומשהו. והלוא פרק זה הנו מן המעניינים בתולדות ה"הגנה", במישור האישי, במישור הדוקטרינרי ובמישור הפר־ליטי כאחת,² נושא הנוגע לעצם מהותו של הפיקוד העליון!

והנה בתחילת שנות השלושים, לאחר הדחת הכט, עוברת ה"הגנה" לפיקוד כללי־ישובי, כשבראשה הנהגה פריטטית: שלושה פר־טרים מזה ושלושה בורגנים מזה. מדוע הסכימה ה"הסתדרות" להעמיד את הארגון תחת מרות הוועד הלאומי? אינני יודע. מן הסתם, גם החוקר לא. הוא אשר אמרנו: אילו התמקד בנושא אחד, ייתכן שהיה מוצא גם תשובות, ומכל מקום היה לפחות שואל את השאלות הנכונות.

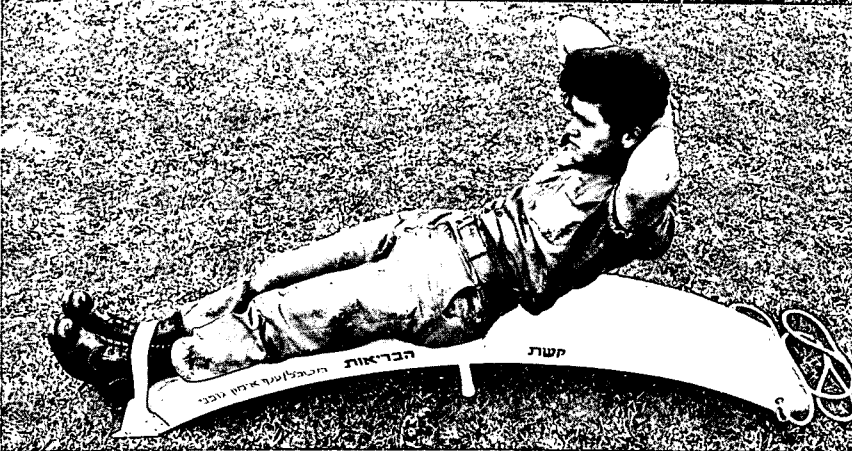
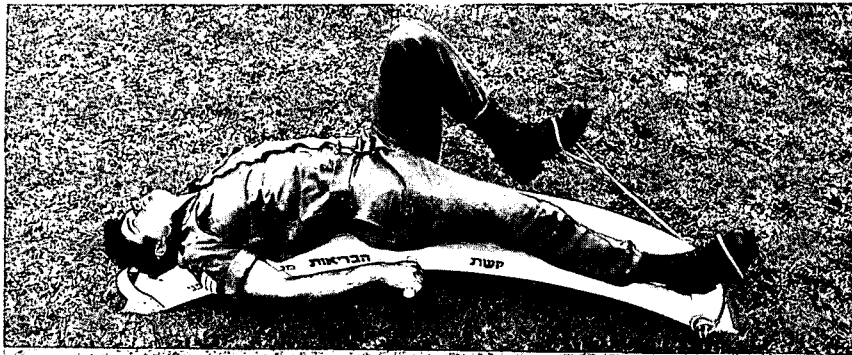
צר לציין, שלפחות בחלק א' (הרן במבנה הפיקוד העליון) יש יותר מדי פירוט יבש, ופחות מדי הסברים על הסיבות שהביאו להתפתחות זו או אחרת. אני, הקטן והסקרן, מעוניין לקרוא דווקא על השיקולים והוויכוחים — ובשנות הארבעים עברה ה"הגנה" גלגולים די מואצים במבנה הכללי ובמבנה הפיקוד העליון שלה — יותר מאשר על מבנה שירות הסעד בטרם־המדינה. אמנם, על ניסיונו של בן־גוריון להדיח את ישראל גלילי מראשות המפקדה הארצית (מאי 1948) מסופר בספר (עמ' 95-97), אלא שפרשה זו היא דווקא די ידועה...

לאורך כל הספר רווחים ביטויים כגון: "ניתן להסיק", "ככל הנראה", "מן העדויות... ניתן לקבוע", וכיו"ב. זהו סוג ביטויים מקובל במחקר רציני; אסור לו, לחוקר, לקבוע מסמרות מבלי שיהיו לו סימוכין לכך. אך מתי עושה בהם החוקר שימוש? כאשר הוא מציע פירוש משלו לדברים או לאירועים, אשר במקורות קיבלו אחרת; או כאשר אין מקורות שסיבירו מאורע מסוים, ואז הנו נאלץ להציע היפותיזה משלו. אלא שאצל מאיר פעיל מופיעים ביטויים כאלה תכופות, אף כשניתן למצוא תשובות מניחות את הדעת לשאלות שהחוקר השאירן פתוחות. למולו, או לרוע מזלו, של מאיר פעיל רבים משחקני הדרמה אותה ביקש לנתח עדיין חיים בקרבנו. (ובתקופה בה נערך המחקר הם היו בוודאי רבים יותר.) האם לא ניתן היה לוודא אותה את אשר נשאר ללא מענה ברור? להלן דוגמאות אחדות לחיסרון האמור.

בעמ' 55 אנו לומדים, מעדותו של יוסף אבירר, על קיומה של מחלקת החיול במטכ"ל ה"הגנה" בראשית שנות הארבעים.

אימון גופני כמרכיב באיכות הלוחם

סא"ל ישעיהו ברק

רבים המאמרים שנכתבו על איכות הלוחם. רובם עוסקים במרכיביה של איכות זו. אך דומה כי כולם גם מתעלמים מאחד ממרכיבי החשובים: הכושר הגופני.

ב־14 במרס 1979 התפרסם ב"במחנה" ראיין עם קצין חינוך ראשי דאז, תא"ל אבנר שלו. בראיון, שהופיע תחת הכותרת: "הצד הרוחני של רמת הלחימה", הודגשו מספר גורמים המשפיעים על איכותו של החייל; הכושר הגופני לא הוזכר כלל. גם מאמרו של תא"ל דב תמרי שהתפרסם ב"מערכות" (267, ינואר 1979) דן במרכיבי האיכות של הלוחם, אך גם שם לא זוכה הכושר הגופני למקום של כבוד, אלא "נחבא בין המילים". מטרת הדברים הבאים אינה למעט בערכם של המרכיבים השונים של איכות הלוחם כי אם להפנות את תשומת הלב לגורם חשוב נוסף: הכושר הגופני!

הכל רואים בלוחם עצמו גורם ראשון בחשיבותו, אולם ללא כושר גופני, אין הלוחם מסוגל להתאמן, לרכוש ידע ולהפעילו. בשנים האחרונות נערכה אמנם פעולת הסברה נמרצת להקניית מודעות בנושא הכושר הגופני, ומסתבר שפעולת ההסברה אכן הצליחה במידה רבה ומפקדים בשטח מודעים לחשיבותו של הנושא ולתרומתו לבריאות וליכולת הגופנית. אך לדאבונו, בקרב חלק גדול מהאוכלוסייה מודעות זו היא תיאורטית בלבד והפער בין התיאוריה למעשה עדיין גדול.

במאמרו "ברק בית בטירה" ("מערכות" 260) מציין האלוף א' רותם את חשיבותו של הכושר הגופני וטוען כי על מנת להשיגו יש לשלבו כפקודות ובהוראות כתנאי מחייב וכקריטריון לקידום בתפקיד וברגה. דבר זה מדגיש ביתר שאת את הבעייתיות של הנושא.

האימון הגופני כנושא בעייתי אינו אופייני רק לצה"ל, הוא בעייתי בעולם כולו, שכן הוא סותר את שאיפות הקרמה והטכנולוגיה

במאמרו כך: "איכות לחימה היא מיצוי כל מה שמסוגל האדם להפיק מתוכו כבודד וכחלק מקבוצה לוחמת בתחומי הנפש והגוף, בהפעלת עצמו וצידו ובהפעלת קבוצת אנשים על כלי נשק". אולם כאשר דנים באיכות לחימה אי אפשר להתעלם מ"כושר". "הפעלת עצמו וצידו" – פירוש בראש ובראשונה, כושר גופני ומיומנות פיוזימוטורית. "מיצוי כל שמסוגל האדם להפיק מתוכו בתחומי הנפש והגוף" יכול לבוא לידי ביטוי אך ורק אצל אדם מאומן ובעל יכולת גופנית גבוהה.

כושר גופני מוגדר באופן שונה במקצת על ידי אנשי מקצוע שונים, כאשר הם מסתכלים על המונח מוויית ראייה ספציפית-

גיה. בעוד אלה שואפות למצוא דרך לחסוך בכוחו של האדם ובמאמץ, הרי האימון הגופני שואף להוצאת אנרגיה בדרך של פעילות גופנית הכוללת מאמצים. בעיה זו חריפה ביותר בקרב העם היהודי בשל האופי והמנטאליות שהתפתחו בגלות ארוכה וכתוצאה מהחינוך הרוחני שהדגיש את היותו "עם הספר". אולם, לא יתכן שהצבא יהיה מושפע מגישות אלה באופן שיביא אותו עד להתעלמות מוחלטת מהכושר הגופני מבלי להבחין בתרומתו הישירה לאיכות הלוחם.

מהו כושר גופני

על השאלה איכות מהי? משיב תא"ל תמרי

להלן ריכוז עיקרי המרכיבים במקצועות של הכושר הקרבי האישי התורמים בסך הכל לאיכותו של החייל כאדם וכלוחם.

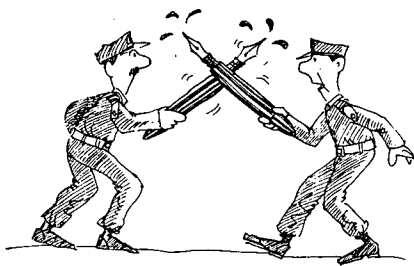
המקצוע	תרומה פיזית	תרומה נפשית	תרומה ישירה לאיכות לחימה
כושר גופני	יכולת לבצע פעילות מגוונת ומאומצת בתנאים שונים. סיבולת, כוח, זריזות, מהירות, קואורדינציה ושאר מרכיבי הכושר הגופני. בריאות וצמצום החשיפה לפגיעות גופניות, כתוצאה מעומס בעבודה.	ביטחון עצמי. אי רתיעה ממאמצים. צמצום החשיפה לפגיעות נפשיות כתוצאה מעומס בעבודה. חדרות חיים.	ביצוע יעיל ובסיס לכל הפעולות הפיזיות-מוטוריות הבאות לביטוי בשעת הקרב. יכולת להתמיד במאמצים – התעייפות מאוחרת והתאוששות מהירה.
מסעות	סיבולת לבריאה סיבולת ספציפית להליכה – חיזוק וסבילות שרירי הרגליים.	האמונה ביכולת לבצע מאמצי הליכה ממושכים ולגמוא מרחקים. כוח רצון ועקשנות.	כושר ניידות.
קרב מגע	שליטה גופנית. קואורדינציה, תגובה וזריזות. יכולת הפעלת אברי הגוף לצורך הגנה והתקפה.	ביטחון עצמי באברי הגוף. תוקפנות חיובית בשעת הצורך. אומץ לב. האמונה ביכולת להתגבר על יריב הן בהגנה והן בהתקפה. שקט נפשי ויכולת ריסון עצמית.	יכולת לחימה אישית ע"י שימוש באברי הגוף ככלי נשק. יכולת התקפה (תוקפנות). תחושת יריב והאומץ לעמוד בפניו. קור רוח בקרב.
התגברות על מכשולים	תושייה גופנית. זריזות, מהירות, קואורדינציה וסבילות. שיפור היכולת המוטורית בתנועות בלתי רגילות תוך כדי הפעלת מרכיבי הכושר השונים במצבים של צריכת חמצן גבוהה.	ביטחון עצמי ביכולת להתגבר על פחד גובה ועומק. אמונה ביכולת להתגבר על מכשול ע"י פעולה, יזמה ותושייה. רבקות במטרה – עקשנות.	כושר ניידות. יכולת אלתור ותושייה בהתקדמות בשדה הקרב, אליו ובחזרה ממנו.
ריצת ניווט	פיתוח אוריינטציה וסיבולת.	ביטחון עצמי וביטול החשש של חוסר התמצאות בשטח זר. ביטחון ביכולת להתמצא, להגיע ולחזור.	כושר התמצאות ויכולת חשיבה במאמץ. כושר ניידות מהיר ויעיל בשטח.
שחייה והצלה	יכולת מוטורית לתפקד בסביבה בלתי רגילה – במים. יכולת להציל חיים. הפעלת מרב שרירי הגוף ופיתוח סיבולת וייעול מערכת הנשימה.	ביטחון עצמי ורחיית פחד מפני מים. השראת בטחון בחבר. שקט נפשי.	יכולת התגברות על מכשול מים. כושר הישרדות ויכולת לתפקד כראוי לאחר מכן. שיפור הניידות – יכולת התקדמות במים.
קליעה וירי במאמצים	דיוק בתנועה. ריכוז וקואורדינציה (עין, יד ונשימה). שליטה גופנית בשעת מאמץ.	אמונה בנשק, בגוף וביכולת להפעלים בדיוקנות.	יכולת פגיעה במטרה/באויב גם בשעת מאמץ.

מקומן של המיומנויות בהכשרה הבסיסית, בקורסי המפקדים ובסדרות תקופתיות. הלמידה – בנוסף לתכונות הנפשיות המתפתחות עם האימון והתרגול – נטמעת בחלקה הבסיסי בגוף, זאת לעומת כושר גופני העולה ויורד ביחס ישר וצמוד לפעילות הגופנית המושקעת.

חשוב להרגיש כי השמירה על הכושר אינה דורשת זמן מיוחד או מאמץ מיוחד, מדובר רק בתרגולת ובשמעמ. כידוע מסיים החייל בדרך כלל את האימון הבסיסי ומצטרף ליחידה עם כושר גופני סביר. מה שעל המפקד לעשות על מנת לשמור על רמה בסיסית זו של כושר, הוא להקפיד על אימון כושר יסודי בן כ-20 דקות מדי יום בהתאם

להכשיר חייל לוחם ללא חינוך גופני? שוו בנפשכם-תמונה של חייל העובר מסלול מכשולים עם נשקו וציודו. הוא נתקל בקיר, ואינו עובר אותו על אף ניסיונותיו החוזרים ונשנים, ולמרות כל מאמציו. דומני שדוגמה זו ממחישה היטב את הבעיה: הכושר הוא תוצאה ישירה של אימון גופני ובמקרים רבים החייל הלוחם חסר אותו.

סובייקטיבית. מהאספקט הצבאי, מוגדר הכושר הגופני כ"יכולת לבצע פעילות גופנית מגוונת ומאומצת בתנאים שונים". יש המוסיפים להגדרה זו גם את המלים "לפרק זמן ממושך", אשר ניתן להכלילו במשמע מהתנאים השונים ומהמאמץ. אין ספק שאיכותו של חייל לוחם, שהוא בעל כושר גופני ירור, מפקקת. ועוד! האם ניתן בכלל

(המשך מעמ' 46)

משלהם. לדוגמה: ראייתם כחזות הכל, ובעקבות זאת צמצום גייסות האחזקה. המשך תהליך זה עלול ליצור פערים הניתנים לניצול על-ידי התוקף. הבקעת קווי "נאק-פלוס" אולטרה" על-ידי מרלברו תוך ניצול גורם הזמן והמרחב והבקעת קו מגיניו במלחמת העולם השנייה עשויים ללמד, כיצד ניתן לאגוף או להבקיע מערכים מעין אלה ללא קשיים מיוחדים. ההלם הפסיכולוגי שנבע מכך שיתק למעשה את היריב עד כדי הכרעתו.

לבסוף יש לזכור, שחשיבות גורם התחבולה עולה על זו של גורמי התמרון והאש גם יחד. על דרך זו ניתן לראות את המשוואה באורח הבא: הכרעה = תחבולה × (תמרון + אש). את התחבולה ניתן להשיג על-ידי הפתעה, הונאה והטעיה, ולפעמים על-ידי שלושת יסודות אלה גם יחד. בדרך זו ניתן לפתח תנופה התחלתית עצומה העשויה לשרת את יסוד התמרון. דוגמאות קלאסיות לכך הן: הפעלת חטיבת הצנחנים של אריק שרון במבצע "קדש", התקפת חיל האוויר במלחמת ששת הימים, וכן הבקעת אוגדת האלוף טל באותה מלחמה.

מאמרו של תא"ל דב תמרי מנתח בצורה בהירה את המצב הטקטי בו אנו נמצאים כיום, תוך ניסיון לבדוק את השפעת מצב זה על ניהול המלחמה בכללותה. המאמר מעלה מספר קווי מחשבה הזורים אור על פתרונות אפשריים. דומה שראויה התחבטות זו בסוגיית תורת המלחמה לשמש חומר רקע לדיון טקטי מקיף בבעיות קונקרטיות אותן צופן שדה הקרב העכשווי.

החייל להשתחרר, לתפוס נכון, ולקבל מכה. אימון כזה מפתח יכולת התקפה כאשר זו נדרשת, הן בהתגוננות והן בהתקפה. הדבקות במטרה היא אחד מהערכים המיושגים ביותר בצה"ל. היא מגלמת בחובה מוטיבציה, עקשנות וכוח רצון. התושייה הגופנית להתגבר על מכשולים הצפויים בדרך להשגת המטרה, מבטיחה כושר ניידות (המהווה ערך חשוב בפני עצמו) המתפתח בד בבד עם תכונות הנפש של הדבקות במטרה תוך כדי אימון יסודי בהתגברות על מכשולים (מלאכותיים וטבעיים). קשה להעלות על הדעת איכות לוחם ללא ערכים אלה. כושר ההתמצאות (גם הוא שייך לניידות) בא לידי ביטוי בניוטים. איכותו של חייל, המסוגל לקרוא במפה ולא לאבד את האוריינטציה, כאשר הוא נמצא במצבים של עייפות וצריכת חמצן גבוהה, בשעת התנועה המהירה בשטח (ריצה), ומסוגל לחשוב במצב של "לחץ קל" (ריצה), גופני, איננה ניתנת לערעור. קליעה נכונה ומדויקת היא מיומנות נדרשת ומובנת מאליה, וידוע ש"הבעיה" מתעוררת בשעת מאמץ. תפעול הנשק, שליטה על מערכות הגוף ועל העצבים במצבים קשים ומפרכים כאשר הדופק עולה לעתים על 160 פעימות בדקה, ובשעה שחשוב שכל כדור יפגע במטרה הם דברים שקשה להשיג אך ורק בחינוך ובהקניית מוטיבציה ואהבת מולדת.

סיכום

נראה כי מן הראוי לציין את השאיפה של צה"ל לקבל נוער מבוסס בנושאי הכושר הגופני והמיומנויות שהזכרנו. ואכן לאחרונה, נענה הפיקוח על החינוך הגופני במשרד החינוך לרשימות הצבא והחליט ללכת לקראתו במירת האפשר. בנוסף לכך שלאחר רונה בוצעה אליפות בתי ספר תיכוניים בכושר גופני ביזמת צה"ל יש גם כוונה לשלב קרב-מגע בתכניות הלימודים, החל מכיתות נמוכות בבתי הספר היסודיים. נושא הניווט נבדק גם הוא ונושאי הקליעה וההתגברות על מכשולים יודגשו כחלק של שלי"ח. בעת הגיוס יהיה על צה"ל לשפר את הידע ואת הכושר הגופני ובהשקעה סבירה של זמן ואימונים להפכם לחלק מהחיילות כך שיהיו יעילים לצבא.

סוגיית הכשרתו של הנוער והכנתו לקראת הצבא שנויה במחלוקת בין המחייבים זאת לבין אלה הרואים זאת כ"מיליטאריזם". אולם אם נתעלם מהצבאיות שבדבר, אפשר יהיה להיווכח שמיומנויות אלה הן בעלות ערך רב בפני עצמן ותרומתן לאיכות החיים חשובה מאוד.

בצה"ל על כל פנים חובה להבין את משמעותם של הדברים ולהקדיש לאימון הגופני, לכושר ולמיומנויות את תשומת הלב המתחייבת מהשאיפה לשפר את איכות החייל כאדם וכלוחם.

ליכולת של החיילים. (2 דקות חימום, 5 דקות של תרגילי כוח וחזק, כ-12 דקות ריצה שוטפת לסיבולת, ודקה אחת להרפ"ייה). אימון כזה אשר יבוצע בתרגולת יומית באופן שגרתי באחריות המפקד, ייצור מצב יציב של רמת כושר בסיסית, ממנה ניתן ל"זנק" לפעילויות גופניות בהתאם לצורך, ללא משברים גופניים חריפים. כושר גופני מורכב ברמה גבוהה ומקצועית יותר ניתן לבצע באופן סלקטיבי ע"י מדריכי אימון גופני וכושר קרבי.

מיומנות ואיכות לחימה אישית

הקניית הכושר הגופני אינה מסתכמת באימוני כושר בלבד, שכן למיומנויות הכושר הקרבי חלק נכבד בעיצוב נפשו של האדם כחייל ויש להן תרומה ישירה לאיכות הלחימה האישית. "נפש בריאה כגוף בריא", אמרו חכמים, אך בדרך כלל קיימת נטייה להעניק תשומת לב רבה יותר לנפש. מיומנויות היסוד של הכושר הקרבי הן: קרב-מגע, התגברות על מכשולים וניווט, שחייה והצלחה, קליעה וירי במאמצים. הספקנות וחילוקי הדעות לגבי מיומנויות הכושר הקרבי רבים מהרווחים לגבי כושר גופני, למרות שחשיבותן של מיומנויות אלה אינה נופלת משל הכושר הגופני ובמידה מסוימת, אפילו עולה עליה. מיומנויות אלה כוללות בתוכן כישורים פיזיים-מוטוריים ופסיכולוגיים לאדם על מנת שיוכל לתפקד בעילות כחייל לוחם. העיסוק בהן, הלמידה, התרגול והאימונים, מפתחים תכונות אלו, אשר ספק אם ניתן לפתחן באיזו דרך אחת ובראשן ישיר ויעיל כבאימון הגופני. משיחות עם מפקדים אנו למדים שהם מתקשים להבין את תרומתו של הכושר הגופני לאיכות החייל. קשה למפקד בשריון לדוגמה, לקשר את השחייה לאיכות חייליו. אולם הדבר יהיה מובן יותר, אם נדגיש את התרומה הנפשית שבדבר שהיא היא החשובה לאיכות. חייל לוחם הוא קודם כל אדם, ועל כן העלאת איכותו של האדם תהווה תרומה ליצירת איכות גבוהה יותר של לוחם. מכאן שגם אם השחייה נראית כמקצוע, שאינו קשור לחייל, הרי, אין להתעלם מהעובדה ששחייה תורמת לאיכותו של החייל כאדם, מוסיפה לו ביטחון עצמי (בידעו שהוא יכול להתגבר על מכשול מים) ואף שקט נפשי. לתכונות אלה יש קשר ישיר לאיכות הלחימה. אלא שישנן דוגמות נוספות, חדות יותר. קרב מגע, לדוגמה, מתייחס באופן ישיר לנושא הלחימה וצריך היה להעסיק מפקדים וחיילים הרבה יותר מכפי שהוא מעסיק אותם כיום. על החייל לשפר את יכולת הלחימה האישית שלו מאחר שהוא עלול למצוא את עצמו, למרות הטכנולוגיה של המלחמה המודרנית, בקרב פנים-אל-פנים בשדה הקרב, ואפילו בתחנת הטרמפים. עצם האימון בקרב מגע, מקנה ללוחם תכונות חשובות, שאף מפקד לא יכחיש את חשיבותן. באימון הנכון לומד

תכונות המצביא*

מחדלים שחייבים למנוע

לעתים מבזבז מפקד עליון ביום הקרב את זמנו בכך, שמצעיד הוא את חייליו בשורה ישרה ומקפיד על שמירת מרחק קבוע בין חייל לחייל, או משיב על שאלות שלישיו, או משגר אותם הנה ושמה, או מתרוצץ בעצמו ללא הפסק, בקיצור — הוא אומר לעשות הכל בעצמו — ויוצא אפוא שאינו עושה מאומה. בעיני נראים מפקדים כאלה ודומיהם כאובדי עשתונות, החדלים לראות את מה שחייבים הם לראות, והמסוגלים לעשות רק מעשים שנהגו לעשותם בכל ימי חייהם — כלומר, לנהל גייסות לפי כללי שגרה קבועים.

לקורא השואל בפליאה: הייתכן? — אשיב, כי לדעתי הסיבה לכך נעוצה בעובדה, שרק מעטים מתמצאים במשמעות הרעיונית של המלחמה. קצינים מן השורה מבלים את ימיהם בתרגולת של גייסות, בהאמינם שהיא מהווה את תמצית אמנותם. כאשר מופקד בידיהם פיקוד על ארמייה, הם מתנהגים כטירונים מתלמידים, ובהיעדר ידע מקצועי מעשי, הם עושים את מה שהורגלו לעשותו מימים ימימה. היבט אחד של אמנות זו — הקניית משמעת ודרכי לחימה — אופיו שיטתי; ואילו היבט האחר — אופיו אינטלקטואלי. כדי לעמוד בדרישות הכרוכות בהיבט זה, אין להסתפק בבחירת אנשים רגילים ופשוטים.

אדם חייב להיות מוכשר מבטן ומלידה למקצוע המלחמה. אם תכונותיו האישיות אינן כלולות בשלמות, הרי לא יהיה יותר מגנרל בינוני. דינו של המצביא כדן שאר בעלי הכשרונות. צייר חייב להיות מחונן מלידה לאמנותו כדי שיעטיין בה, כן דינו של מלחין וכל אמן אמיתי אחר. כל האמנויות הנעלות שוות מבחינה זאת. זה מסביר, מדוע שומעים לעתים נדירות כל-כך על מדענים המצטיינים במקצועם. אכן, חולפות מאות בשנים ולא קם מדען בעל-מוניטין, טכניקה עשויה אמנם לתרום לשיפור אידיאות ושכלולן, אולם אין בכוחה לעצב אישיות, מפני שעיצוב האישיות הוא פרי הטבע בלבד.

בשנות שירותי היכרתי הרבה קולונלים טובים, שלאחר מכן נעשו גנרלים גרועים ביותר. היכרתי כאלה, שנודעו ככובשים גדולים של אתרי יישוב, או שהצטיינו בתמרוני גייסות, ואילו פרט לכך לא השכילו לנהל כראוי אפילו אלף פרשים בקרב, לאחר שאיבדו לגמרי את עשתונותיהם בגלל הססנותם לקבל החלטות. איש כזה, אם יימסר לו פיקוד על ארמייה, יעשה כל מאמץ לשמור על מעמדו בעזרת תחבולות והתחכמויות, כי משאבי תבונה אחרים אין לו. במקום שמהלכיו יהיו מובנים יותר, הוא עוד מבבל את מוחות הקצינים והחיילים עקב שפע הודעותיו והוראותיו. הואיל ואפילו התרחשויות ועומות עשויות לשנות את מהלך המערכה כולה, עלול מצביא כזה לשנות את הוראותיו, ואז יגרם לערבוביה כללית ונוראה, ותבוסתו תהיה בלתי נמנעת.

* מתוך פרק תשעה-עשר של הספר "עיונים באמנות המלחמה" מאת מור ריס דה-סאקס (1750-1696) העומד לראות אור בהוצאת "מערכות"

יש לקבוע, אחת ולתמיד, עקרונות לחימה מחייבים ויודעים הן לגייסות והן לראשי הפיקוד. עקרונות אלה צריכים להיות כלליים, למשל שמירה על מרחקים קבועים במסע, תעוזה ותאוצה בהסתערות וסגירת רווחים בקו הראשון בעזרת הקו השני. למען יישומם אין צורך בהוראות כתובות, כי הרי עקרונות אלה מהווים את האלף-בית של כל איש צבא ויישומם הוא פשוט מאוד. יוצא אפוא שבניגוד להשקפה המקובלת בין הגנרלים, אין המצביא חייב לתת את דעתו לנושאים כאלה. מעל הכל מוטל עליו להתבונן בהתנהגותו של האויב, לעמוד על תנועותיו בשטח ולפענח את מערך כוחותיו. מוטב להסיח את דעת האויב בעזרת מהלך מדומה בנקודה מסוימת, כדי שינקוט צעד מוטעה ומבולבל, ואז לנצל הן את שעת הכושר והן את נקודת התורפה ולהנחית עליו מהלומת מוות. המצביא חייב אפוא לשמור על דעה צלולה ומנוע הוא מעיסוק בדבריי-הבל.

התקפות ומרדפים

אין דעתי נוחה מהסתבכות בקרבות מיד לאחר פרוץ המלחמה, אדרבא — סבורני, שמפקד מוכשר עשוי לנהל מלחמות במשך כל חייו, מבלי שיריבו יאלצוהו להיכנס לקרב אתם. שום דבר לא יגרום לאויב לצאת מכליו יותר מאשר יישום הכלל הזה, ודווקא גישה זאת עשויה לקדם את העניינים. הסתפקו אפוא ביוזמת סדרת התנגשויות מוגבלות, שתכליתן להתיש את האויב בהדרגה, ולבסוף הכריחוהו להסתתר מפניכם.

עם זאת, אין ברצוני להגיד, שאל לכם לנצל הזדמנות כלשהי להתקפה ולהכחדת האויב — או שתתעלמו משגיאותיו הטקטיות של היריב. על כל פנים ברצוני להטעים, שאין דרכי הניהול של המלחמה יכולות להיקבע על-פי מקריות. מחשבה שיטתית — היא אשר מהווה את שיא כשרונו של המצביא. מאידך, אם וכאשר תחליטו להסתבך בקרב, או לפחות דעו כיצד לנצל לטובתכם, ואל תסתפקו בניצחון שהושג בזמן ובמקום ההוא.

פתגם צרפתי אומר: "גשר זהב למען האויב!" וכוונתו — לתת לאויב לסגת עם תום המערכה. דבקות קפדנית מדי בסממה זאת היא משגה חמור. אדרבא, עליכם ללחוץ על היריב המובס ולרדוף אחריו עד קצה גבול יכולתכם. את נסיגתו, שלכאורה מהווה פתרון מוצלח כל-כך לסכסוך, הנכם מחויבים להפוך למנוסת בהלה. עוצבה של רבבת אנשים ביכולתה להשמיד צבא של מאה אלף במנוסתו. מרדף עד חרמה משרה טרור מחרירי וגורם נזק רב בשורות האויב, וכך תצליחו לסלק מפניכם כאילו במכה אחת. אולם, חייב אני להודות כי מרבית המצביאים אינם מאושרים אם המלחמה עומרת להסתיים מהר מדי.

לסיכום יורשה לי להשמיע עוד אזהרה: לדעתי אין ביכולתכם לבצע נסיגה "טובה", אלא אם כן יריבכם נלחם ברפיון ורישול. מאידך, מרדף המתנהל במלוא העצמה והמרץ, עשוי להנחיל לצד הנסוג תבוסה שאין לה תקנה.

דאגלס אודגיל הטנק

ציורים בתולדות הטנק ובהתפתחותו

מוריס דה סורנס שונים באמנות המלחמה

לפנינו ספר חשוב היכול ללמד הכיח
 ולהחכים את המלחמה המהפועת עליה
 בוחנה בכל הטועי ללוחמה השוחזר אין
 בעיקרה ופועל לפועל צנעו למודים בזכות
 תרומתו החשובה של אודגיל עד כמות
 תלונה החפיתחורת הכושרה עמדה העב
 אתה הלאומות בראיות הנולדה אשר בק
 קצינים נאורים ומשכילים הוינח
 לידל הארט ופולר באנוליה גורדאן
 פוגרמטיה טוכצבסקי בכרית המועצות
 ודא גיל בצרפת יבולים להות
 נושאיה הבה והיו כרפיה להעתיק עיון
 מעמיק בספרה שלפנינו

מפוחה המהפועת של אודגיל ופועל של ספר

המורש של מוריס דה סורנס (1730-1790)
 היה אחד מפיכרי המוציא יפואציה שנים
 במאה ה-18 ואחד המעצמים החשובים
 להחלטה בהיסטוריה העצמית בפליל את
 עיקרי תהולתו רבשי במלחמות הערשית
 האוסטרית (1740-1748) במלחמת העש
 אית העצמית הפרוטו בקרב פונטנוו (1747)
 בספרו עיונים פאמנות המלחמה
 שהתפרסם ב-1756 חן ההיסטוריה פמפי
 לול הפעולות של ארבען העצמית והחולס
 פמלחמה החל פועל ופאסקתה וחרך
 המסכה קרפית ומשמעות בצפנת ופלת
 פסקותה אסטרוטות ופשוך המוצפנת
 המורש מוהס ההיסטוריה הקרית את
 מנו כהחומים הפוס והפוס מרענונות
 המורש עם בספר זה פועלרם ערען
 מהשפה עם פמיט